

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH
BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ROMANISTIKY FILOZOFICKÉ FAKULTY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

TVAROSLOVÍ A SLOVNÍ DRUHY V ČESKÝCH
GRAMATIKÁCH FRANCOUZŠTINY

Vedoucí práce: PhDr. Jan Radimský, Ph.D.

Zpracovala: Jitka Peroutková

2010

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské - diplomové - disertační práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích dne

Podpis studenta

Poděkování

Ráda bych poděkovala PhDr. Janu Radimskému, Ph.D. za vedení mé diplomové práce, jeho rady a připomínky, a také za poskytnutý studijní materiál. Moje poděkování také patří mým blízkým, a přátelům, kteří mi byli oporou.

Anotace

Peroutková Jitka, *Tvarosloví a slovní druhy v českých gramatikách francouzštiny*, Jihočeské univerzita v Českých Budějovicích, České Budějovice, 2010

Předkládaná práce je rozdělena do tří větších částí. První z nich pojednává o slovních druzích jako takových – co jsou slovní druhy, podle jakých kritérií je třídíme a v neposlední řadě představuje historii lingvistických teorií, které se týkají slovních druhů. Ve druhé části představíme průběh a výsledky bibliografické rešerše, během které jsme hledali české gramatické příručky, pojednávající o francouzštině. Ve třetí části práce již představujeme samotnou analýzu nalezených příruček, která se bude soustředit na klasifikaci slovních druhů.

Klíčová slova : slovní druhy, klasifikace slovních druhů, gramatiky francouzštiny, bibliografická rešerše

Abstract

Peroutková Jitka, *Flexional morphology and parts of speech in czech grammars of French*, University of South Bohemia in České Budějovice, České Budějovice, 2010

This work is divided into three major parts. The first one deals with parts of speech themselves – with what they are, with the criteria for sorting them and finally it presents the history of linguistic theories, related to the parts of speech.

The second one presents the progress and results of bibliographic searches, during which we were looking for czech grammar books, dealing with French.

The third part presents the actual analysis of manuals, that were found, focusing on the classification of the parts of speech.

Key words: parts of speech, classification of the parts of speech, French Grammar books, bibliographic search

Obsah

Úvod.....	1
1 Teorie slovních druhů.....	3
1.1 Co je „slovo“?	3
1.2 Co jsou slovní druhy	4
1.3 Kritéria vymezení slovních druhů	6
1.4 Historický průřez teoriemi slovních druhů.....	11
1.4.1 Antické Řecko	11
1.4.2 Antický Řím	13
1.4.3 Středověk.....	13
1.4.4 XVIII. století	15
1.4.5 Současná a moderní lingvistika.....	16
1.4.6 Shrnutí	20
1.5 Transpozice/Translace.....	22
1.6 Slovní druhy v české a francouzské gramatické tradici	24
1.6.1 Determinanty	26
1.6.2 Neohebné slovní druhy (kromě příslovčí).....	29
2 Bibliografická rešerše.....	31
2.1 Vymezení vyhledávaných publikací	31
2.2 Česká národní bibliografie	31
2.3 Vyhledávání v České národní bibliografii	32
2.4 Výsledky rešerše a jejich třídění	33
2.5 Chronologický pohled na výsledky rešerše.....	37
3 Slovní druhy v českých gramatikách francouzštiny.....	40
3.1 Členy / Determinanty	40
3.2 Číslovky	53
3.3 Částice, citoslovce, uváděcí výrazy, přídělníky, „zápor“	58
3.3.1 Částice	59
3.3.2 Citoslovce.....	59
3.3.3 Uváděcí výrazy.....	60
3.3.4 „Přídělníky“	61
3.3.5 „Zápor“	62
Závěr.....	63
4 Bibliografie.....	68
4.1 Tištěné zdroje	68
4.2 Studované příručky	71
5 Přílohy	73

Úvod

Existuje mnoho gramatik, tedy příruček, které se věnují popisu nějakého daného jazyka. Ve většině gramatik jsou popisovány tři jazykové plány – fonetický, morfologický a syntaktický. K popisu morfologického plánu jazyka patří i rozřídění lexika daného jazyka do slovních druhů. Já se ve své práci zaměřím na gramatiky francouzštiny, které vyšly během XX. století na území dnešní České republiky a na fakt, jak třídí slovní druhy jejich autoři a zda-li pro toto třídění existuje nějaká jednotná norma.

„Dracula : A co je norma pro vědu?

Profesor :To záleží na úhlu pohledu.“

Tato slova najdeme v libretu Zdeňka Borovce k muzikálu Dracula z roku 1995. Řeč je tu sice o normě medicínské, ale ve velké části se řečené dá aplikovat i na lingvistiku. Ve své práci jsem se snažila zjistit, jestli existuje jednotná forma pro klasifikaci slovních druhů ve francouzštině. A pokud norma není pouze jedna, jaké jsou tyto úhly pohledu? Jak se mohou lišit? Chronologicky? Nebo záleží na tom, zda se autor nechal ovlivnit fungováním svého mateřského jazyka (tedy češtiny)? Další možností je, že se autoři inspirovali gramatikami francouzských autorů, pro které je francouzština mateřským jazykem a jsou tedy nutně ovlivněni jejím fungováním.

Tak na tyto otázky se pokusím odpovědět ve své práci.

Abych se mohla dostat až k samotné analýze gramatik, budu muset projít dvěma přípravnými fázemi.

V teoretické části své práce se zaměřím na teorii slovních druhů. Pokusím se vydefinovat, co je slovo a slovní druhy na podkladě francouzské lingvistiky.

Zaměřím se rovněž na různá kritéria, na jejich základě se dají slovní druhy třídít. Stručně také uvedu tradici třídění slovních druhů. Zjistím, kdo byl první, který se touto problematikou zabýval a budu se snažit sledovat linii dalšího vývoje.

V neposlední řadě upozorním na problematiku přechodu lexémů mezi slovními druhy. Nastíníme také francouzskou a českou gramatickou tradici, abychom je mohly později konfrontovat.

Praktická část mé práce se bude sestávat ze dvou částí. Než přistoupím k samotné analýze gramatických příruček, budu nejdříve muset provést bibliografickou rešerši a udělat seznam potřebných příruček. Předpokládám, že najdu příručky pocházející z období První republiky (1918-1938). Později, jak se domnívám, dojde k poklesu zájmu

o francouzský jazyk pod vlivem nacismu, posléze socialismu a nástup zájmu o francouzštinu (a s tím související publikaci gramatických příruček) po roce 1989.

Při vlastní analýze gramatických příruček se budu snažit zjistit, jak je rozmístěno lexikum do jednotlivých slovních druhů, kolik slovních druhů autor uvádí. V případě rozdílů, se budeme snažit zjistit, čím jsou tyto rozdíly způsobeny.

Předpokládám, že pokud najdu rozdíly mezi jednotlivými příručkami, budou tyto rozdíly způsobeny dvěmi základními faktory.

Tím prvním bude rozdílnost (a vývoj) české a francouzské gramatické tradice a snaha autorů jednotlivých příruček se s těmito rozdíly vyrovnat (popřípadě přiklonit se k jedné tradici)

Jako druhý důvod předpokládaných rozdílů mezi jednotlivými příručkami předpokládám rozdílnost mezi fungováním českého a francouzského jazyka a zase snaha autorů se s touto rozdílností vypořádat, popřípadě se přiklonit k jedné variantě.

1 Teorie slovních druhů

Nejprve bychom se měli pozastavit nad otázkou: „Co jsou **slovní druhy** a vůbec **slova**?“.

Základním problémem je, jak vymezit slovní druhy. Co vlastně představují a jaká kritéria můžeme použít pro jejich vymezení? Ovšem nejdříve se zastavíme u toho, co se skrývá pod pojmem „slovo“.

1.1 Co je „slovo“?

Většina lingvistů se shoduje na tom, že je nutné dělit výpovědi na nejmenší významové jednotky. Pojem slovo je pro ně příliš nejasný a vágní. Tyto nejmenší významové jednotky potom někteří nazývají „morfémy“; André Martinet a jeho stoupenci pak používají termín „moném“, který je velice typický pro funkcionalistickou lingvistiku. Ovšem u Christose Clairise (2005) se dočítáme důvod, pro který analyzujeme spíše slova – tedy několik nejmenších významových jednotek (monémů) dohromady. Jde o to, že existují jazyky, v nichž nemůžeme použít ve výpovědi pouze jednu jedinou, osamocenou významovou jednotku. Vyslovujeme a píšeme několik významových jednotek naráz, v tzv. amalgamu. Jako příklad uveďme česká podstatná jména: pokud napíšeme „stromu“, napíšeme hned tři významové jednotky najednou: „strom + genitiv + singulár“. „Vedena touto morfologií, která nás nutí k **simultánnímu užití** více jednotek najednou, rozhodla se většina specialistů pro třídění **slov**¹.“

André Martinet (1996: 13-16) staví svou lingvistickou teorii na dvojí artikulaci jazyka. Jazyk se podle něho dělí (člákuje) na monémy a fonémy. Fonémy se zde nebudeme zbývat, protože do pole našeho zájmu patří podle Martineta spíše artikulace první - tedy na monémy. Ty představují nejmenší jednotky, které jsou nadány jak formou, tak obsahem (významem). Nelze je dělit na další jednotky, které by si stále byly schopné zachovat význam. Pokud použijeme Martinetův (1996: 15) příklad, tak jednotku „tête²“ sice můžeme rozdělit na další jednotky (např. [t-e-t]), ale ty již nebudou mít význam. Monémy tak lze také nazývat „nejmenší významové jednotky“.

¹ Clairis Christos, *Vers une linguistique inachevée*, Peeters, Paris 2005, s. 46, volný překlad J.P.

« ...guidés donc par une telle morphologie, qui oblige une prise simultanée de plusieurs unités à la fois, la plupart des spécialistes se sont efforcés de classer des „mots“ »

² hlava

Definovat slovo pak, podle Martineta (1996: 115), nejde v obecné lingvistice, ale můžeme se o to pokusit vždy v daném zkoumaném jazyce.

Marc Wilmet vymezuje ve své *Grammaire critique du français*³ celkem čtyři typy slov, z nichž nás zajímá pouze jeden:

Mot lexicographique – toto slovo Wilmet považuje za prototyp slovníkového hesla, je to lexém očištěný od gramatických morfémů. Právě tento lexém jsme si navykli třídít do slovních druhů.

Pro naši práci je tedy důležité si uvědomit, jaké jednotky vlastně máme přiřazovat ke slovním druhům.

Právě s tímto typem slova budeme dále pracovat. Tedy pouze se základním významem slova; oprostíme se od konkrétních morfologických vlastností. Ovšem z názoru Christose Clairise (viz výše) vyplývá, že takovýto typ slova téměř není možné izolovat; vždy jsou k němu připojeny další gramatické monémy, které označují jeho morfologické vlastnosti (rod, číslo u jmen / osobu, číslo a čas atd. u sloves). Proto se budeme v naší práci zaměřovat na slova, jejichž gramatické morfémy budou poukazovat na:

- a) v případě jmen na 1. osobu singuláru;
- b) v případě sloves na infinitivní tvary, které jsou od gramatických monémů nejvíce očištěny;
- c) v případě slov neohebných tento problém nemusíme řešit.

1.2 Co jsou slovní druhy

Slovní druhy – ve francouzštině *les parties du discours* (části promluvy) / *les classes des mots* (třídy slov⁴). Existuje množství názorů a teorií o tom, co jsou slovní druhy. Většina z nich se shoduje v tom, že se jedná o soubor jednotek řeči, které nazývají pro zjednodušení „slovy⁵“. Tyto jednotky by měly mít společné vlastnosti. K tomu, jakého charakteru by tyto vlastnosti měly být, také existuje mnoho teorií, jimiž se budeme zabývat v následující podkapitole.

³ Wilmet Marc, *Grammaire critique du français*, De Boeck & Larcier, ed. Duculot, Bruxelles, 2003, ss. 36-46

⁴ ve francouzské literatuře je tento pojem hojně používaný, my jej budeme používat v podobě „*třída / třídy*“, pokud bude nutné

⁵ viz výše

Několika lingvistům (jmenujme Christose Clairise nebo Alaina Lemaréchala) však připadá dělení slov pouze do slovních druhů nedostačující. Oba jmenovaní pak shodně (i když terminologie je rozdílná) navrhují hierarchické dělení slovní zásoby na slovní „naddruhy“, druhy a „poddruhy“. Podle nich se nelze spokojit s pouhým seznamem slovních druhů.

Slovní „naddruhy“ by sdružovaly ty slovní druhy, které mohou zastávat shodné funkce ve větě, i když mají jinak odlišné vlastnosti.

Lemaréchal uvádí příklad z jazyka *tagalog*: podstatná jména, přídavná jména a slovesa mají predikativní funkci, tudíž je můžeme zahrnout do jednoho celku, přestože se jedná o tři různé slovní druhy. Do opozice k nim můžeme dát „les personnels⁶“ a určovatele plnicí funkci prvního aktantu.

U Clairise zase najdeme kritérium kompatibility – pokud se slova, z hlediska kompatibility, chovají stejně, můžeme je zařadit do jednoho slovního „naddruhu“. V rámci tohoto „naddruhu“ pak jednotlivé slovní druhy odlišujeme na základě „vzájemného vyloučení“. To znamená, že přítomnost jedné jednotky ve větě automaticky vylučuje přítomnost jiné jednotky v té samé pozici v dané větě. Tyto dvě jednotky pak můžeme považovat za součást jednoho slovního druhu.

V rámci jednoho slovního druhu však nemusí nutně mít všechny jeho jednotky identické vlastnosti. Proto existují tzv. slovní „poddruhy“ (Lemarechal, 1989), do nichž tyto jednotky můžeme dále třídit. Např. slovesa se mezi sebou liší typem „doplnění⁷“, které mohou mít.

Slovní druhy se potom dají rozdělit na dvě velké skupiny:

a) lexikální:

- Jedná se o slovní druhy, jejichž inventář je rozsáhlý, v podstatě neomezený a neustále se obnovuje.

- Nesou v sobě spíše sémantický význam.

b) gramatické:

- Inventář těchto slovních druhů je uzavřený (nemůžeme zvýšit počet např. předložek, určovatelů (Tomassone, 1996: 261)).

---

⁶ osobní zájmena

⁷ fr. *le complément*

- Jednotky patřící k těmto slovním druhům plní ve větě spíše gramatické, než sémantické funkce (spojují ostatní větné členy, nebo jinak určují či upřesňují jejich vztahy).
- Martinet (1979: 27) mezi tyto kategorie počítá i takové monémy, které jsou běžně brány jako gramatické kategorie (nejsou považovány za slovní druhy, ale Martinet je klade na stejnou úroveň). Řadí sem například kategorii čísla, rodu, času apod.

1.3 *Kritéria vymezení slovních druhů*

Joseph Vendryès (1968: 134) píše, že „Obtížnost roztrždit části promluvy je taková, že jsme dodnes nepřišli na uspokojivou klasifikaci. Tuto⁸ klasifikaci je obtížné aplikovat na jazyk, pro který byla vytvořena⁹, natož pak na jazyky jiné“. Jednotka má v sobě nějaký abstraktní význam, ale ve větě se konkretizuje, a teprve pak lze určit její slovní druh¹⁰.

Zde se projevuje problematika jednotek, které mají při stejné formě a významu jinou funkci. Debata o tom, zda jde spíše o homofona, či o různé funkce a různé zařazení slova jednoho, existuje již od antických dob (viz Lallot, 1988).

Ovšem obecně-logická klasifikace lexika jednoho jazyka je možná (podle Vendryèse, 1968: 153) vzhledem k tomu, že většina slovních druhů je definována specifickými morfémy. Vendryès přiznává i existenci klasifikace psychologické (1986: 153), kdy třídíme jednotlivá slova podle významů, jež obsahují. Obě tato třídění se potom upřesňují. Vendryès (1986: 153) pak navrhuje klasifikaci slov na konkrétní (slovesa, podstatná jména, přídavná jména) a abstraktní (předložky, příslovce).

Ani André Martinetovi (1985: 108) se dělení na slovní druhy příliš nelíbí. Především tvrdí, že nejde určit jednotné třídění do slovních druhů pro všechny jazyky, protože každý jazyk má vlastní svazky kompatibilit. Martinet (1985: 108) také tvrdí, že slovní druhy nejsou něco, co existovalo od nepaměti a platilo pro všechny jazyky. Martinet (1985: 108) je toho názoru, že je lepší třídít ne slova, ale monémy. Ty potom naopak navrhuje dělit podle jejich kompatibility.

⁸ tradiční klasifikace, která sahá až po antické Řecko

⁹ jedná se o starořečtinu

¹⁰ příklad z angličtiny: to fire (hořet) x a fire (oheň) (Vendryès, 1968: 139)

Alain Lemaréchal¹¹ píše: „Musíme si určit spolehlivá kritéria, která nám pomohou spolehlivě odlišit slovní druhy opravdu existující v daném jazyce. ... Odlišit slovní druhy neznamena je definovat. Abychom se vyhnuli etnocentrismu, je dobré určit minimum vylučovacích kritérií (která se dají obvykle kombinovat). Ale pokud je máme definovat, je třeba, ideálně, popsat v celé totalitě jejich morfologická a syntaktická kritéria. Nejprve funkce, které mohou zastávat ve větě, ale také morfémy, s nimiž jsou kompatibilní, soubor distribučních omezení, která je charakterizují, a nakonec transformace a jiné operace, kterých se mohou zúčastnit.

Pouze ta nejkompexnější možná definice slovních druhů umožňuje vymezení jejich společnou distribuci jako takovou, a odtud porozumět jejich členění v ostatních dimenzích jazykového systému.

Obecně bychom, z lingvistického hlediska, měli odlišovat identifikační kritéria a definice.“

Zajímavá je také Lemaréchalova myšlenka, že i natolik prostudované jazyky jako francouzština či angličtina nám skýtají překvapení, a proto bychom měli při jejich výzkumu a třídění jejich slovních druhů používat kritéria objevená při zkoumání jazyků málo známých. Lemaréchal sám pracuje s jazykem *tagalog*.

Christos Clairis (1984: 1) také tvrdí, že je metodicky vhodné oddělit pečlivě identifikační kritéria „tříd“ (zde kompatibilita a vzájemné vyloučení¹²) od jejich ostatních vlastností, které doplňují vzezření dané „tříd“. Zároveň pak není nutné aplikovat dělení slovních druhů až do krajnosti, kupříkladu kvůli několika málo jednotkám, které se nemusí chovat podle pravidel. Zde navrhuje Clairis tzv. celek (či množinu¹³), kam bychom mohli tyto jednotky zařadit, aniž bychom se zabývali každým jednotlivým případem zvlášť.

- V podstatě stejný názor jako Clairis mají i Denis Costauoc a Françoise Guérin (2007), kteří jej pouze upřesňují a zpracovávají didakticky.

Zjišťujeme, že existuje mnoho typů kritérií (Tomassone, 1996: 250-261, Auroux: 1988) která můžeme použít pro vymezení slovních druhů. Tato hlediska je nutné roztřídit.

¹¹ Lemaréchal, 1989, ss. 19-20

« La description nécessite d'abord qu'on se donne des critères fiables permettant de distinguer les différentes parties du discours existant réellement dans la langue considérée. ... Distinguer les parties du discours, ce n'est pas les définir. Pour distinguer efficacement, sans risque d'ethnocentrisme, les parties du discours d'une langue, il suffira d'établir un nombre de critères discriminatoires (généralement combinatoires) minimum. Mais quand il s'agit de les définir, il faut au moins, dans l'idéal-décrire la totalité de leurs caractéristique morphologique et syntaxique (en premier lieu, les fonctions qu'elles peuvent remplir, mais aussi les morphèmes avec lesquelles elles sont compatibles, et de proche en proche, l'ensemble des contraintes distributionnelles qui les caractérisent, et enfin les transformations et autres opérations auxquelles elles peuvent donner lieu, etc) Seule la définition la plus complète possible peut permettre de dégager leur distribution d'ensemble et, de là, comprendre leur articulation avec les autres dimensions du système de la langue. D'une manière générale, on ne doit pas confondre en linguistique critères d'identification et définitions. »

¹² fr. exclusion mutuelle, v podstatě se jedná o komplementární distribuci

¹³ fr. un ensemble

Již připravenou klasifikaci definičních kritérií najdeme u Sylvaina Auroux (1988); my se pokusíme této klasifikace přidržet a obohatit ji o myšlenky jiných autorů. Auroux nabízí celkem čtyři velké typy kritérií:

a) morfologická:

- Charakterizují slovní druhy na základě jejich materiální struktury a variací (například slova ohebná x neohebná) (Auroux 1988: 110).

Ovšem samo o sobě je toto kritérium k třídění slovních druhů nedostačující (Tomassone 1996: 261).

Problém také nastává u slovních druhů neohebných. Toto kritérium nám totiž neumožňuje je odlišit mezi sebou (pouze je dovedeme oddělit od slovních druhů ohebných); ovšem je poměrně výhodné u slovních druhů ohebných, protože každý z nich má svou specifickou flexi a zakončení, jež nám pomáhají je od sebe odlišit (Tomassone 1996: 261). A podle Jespersena (1971: 71) nemusí být flexe vlastní pouze jedné jediné třídě.

Morfologické kritérium (jako jedno z hledisek) uplatňovali již stoikové (Zénon, Chrysippos, Diogenes z Babylonie) ve starém Řecku. Ti upřesnili definici sloves s tím, že se formálně jedná o slova s flexí, jež nemá pády. Podstatná jména jsou sice rozdělena na obecná a vlastní, ale mají společnou flexi.

b) sémantická:

- Charakterizují slovní druhy na základě jejich vztahu k mimolingvistickým jevům.

- Sémantická kritéria se dělí na tři podtypy (Auroux 1988: 110-111).

V podstatě nejméně funkční ze všech kritérií. Omezené na definici, obsahující pouhé vymezení sémantických vlastností jednotlivých slovních druhů (Tomassone 1996: 261). Přesto, pokud se podíváme do školních učebnic¹⁴, hlavně do těch českých, zjistíme, že toto kritérium je první, jež se děti dozvídají (především v případě základních slovních druhů jako substantiva, adjektiva a slovesa). Každý z nás se tak učí třídít slovní druhy podle tohoto kritéria.

Sémantického kritéria se však zastává André Martinet (1985: 109). Říká, že třídění monémů na základě kompatibility je striktně materiální a může narazit na velmi rozšířené přesvědčení, že právě na základě společných sémantických rysů se jednotky seskupují to

¹⁴ „Názvy osob zvířat a věci jsou jména“ (Nováková, Švejdrová, 1994: 73); „Podstatná jména jsou názvy osob, zvířat a věci.“ (Dvořáková a kol., 1997: 92), „Slovesa vyjadřují děj.“ (Dvořáková a kol., 1997: 93)

tříd. Martinet se dále ptá: „Proč se, v tomto případě, zabarikádovat za fakta čisté formy a odmítnout pracovat s tím, co se zdá být první příčinou seskupování jednotek, o čemž svědčí „třídy“, tedy společný sémantický rys?¹⁵“ Jednotky jsou totiž kompatibilní mezi sebou právě na základě těchto společných sémantických rysů, dodává Martinet (1985: 109).

Martinet (1985: 108) také tvrdí, že každý jazyk s sebou nese vlastní svazky kompatibility. Ty pak je, podle něho, dobré odhalit, aniž bychom se nechali ovlivnit předchozím praktikováním či znalostí jiného jazyka.

Sémantickému kritériu bývá, na druhé straně, vytýkána nepřesnost. Zastánci kritéria syntaktického tvrdí, že pokud definujeme např. podstatná jména jako slova, která označují: osoby, věci, zvířata, názvy dějů a stavů, mohly by sem patřit i slovesa, která děje a stavy vyjadřují také. Ovšem děje označují i slovesa a stavy zase některá přídavná jména. Martinet (1985: 109) tyto námitky komentuje tím, že ze sémantického hlediska není rozdíl mezi „*la course du cheval*“ a „*le cheval court*“¹⁶. A pokud zde mluvčí rozdíl vidí, je to tím, že „v jeho duši zůstal odlesk příslušnosti k dvěma různým slovním druhům“ (Martinet 1985: 109).

c) funkční:

- Charakterizuje jazykové jevy na základě jejich vkládání¹⁷ do vyšších jednotek.

- Funkční kritéria se dělí na tři typy:

c1) logické (mají vztah k teoretickým termínům: podmět, přísudek...; např.: obsahovat sponu x možnost být podmětem; sloveso je slovo, jehož hlavní funkcí je být přísudkem (Auroux 1998: 111));

Toto kritérium je kombinovatelné s morfologickým kritériem. Využívá syntaxe a teorie větných členů. Vymezuje slovní druhy na základě toho, jakou funkci nebo funkce mohou ve větě zastávat (Tomassone 1996: 261).

Logické kritérium využívají autoři *Nouvelle grammaire du français*¹⁸, která tvrdí, že dělení slov do tříd je vázáno na jejich funkci a syntaktické vlastnosti. Podle této příručky

---

¹⁵ „Pourquoi, dans ce cas, se retrancher derrière des faits de pure forme et de refuser d’opérer avec ce qui paraît la cause première du regroupement d’unités dont témoigne la classe, c’est -à-dire le trait sémantique commun?“

(Martinet, 1985: 109)

¹⁶ běh koně / kůň běží

¹⁷ fr. *insertion*

¹⁸ Dubois Jean; Lagane René, *La nouvelle grammaire du français*, Larousse, Paris, 1973

můžeme říci, že dvě slova patří do jednoho slovního druhu, pokud je můžeme ve větě libovolně zaměnit tak, aby se nezměnila celková struktura věty (i když se pozmění význam věty). Stejným způsobem se pak staví k třídění slov i Roberte Tomassone (1996: 258), která rovněž říká, že slova patří k jednomu slovnímu druhu, pokud mají stejnou distribuci.

- c2) syntaktické (vyjadřují vztah k jazykovému řetězci delšímu, než je jednotka sama);

- c3) distribuční (zaměnitelnost x společný výskyt¹⁹).

Toto kritérium je velmi důležité pro funkcionalisty – zejména pro A. Martineta a C. Clairise.

d) metalingvistická:

- Referují o lingvistické výpovědi jako takové.

- Tato kategorie má dva podtypy: d1) komunikační (vztahuje se k situaci, v níž je výpověď vyřčena - např. pokud popisujeme osoby jako účastníky, k nimž může mít výpověď vztah);

- d2) metagramatické (které se ještě dělí na tři další podtypy);

- d21) parafrastické - užívá názvy jiných slovních druhů (příslovce je shodné s předložkou následovanou jménem);

- d22) etymologické - vztahuje se k etymologii názvu daného slovního druhu;

- d23) didaktické – týká se gramatikovy aktivity (např.: „slovo, jímž rozpoznáme pád) – definice členu podle R. Estienna) (Auroux, 1988: 112).

Podle autora na sobě tato kritéria nezávisí. Některá jsou nepřijatelná pro moderního gramatika, jiná jsou jen málo přijatelná v teorii.

Tato klasifikace je rozhodně velmi vyčerpávající, podrobná, možná až příliš. Navíc některá kritéria nejsou příliš srozumitelně osvětlena. My jsme ji převzali pro ilustraci, jak může takováto klasifikace, pokud by se jí kdokoliv dopodrobna zabýval, vypadat. Jedná se v podstatě o přehled a typologii všech možných kritérií, jež byla užívána, jak později uvidíme, od starověku až po současnost.

---

¹⁹ fr. *la co-occurrence*

1.4 Historický průřez teoriemi slovních druhů

Je nutné poznamenat, že problematiku slovních druhů řešili již antičtí gramatici, ať Řekové, či Římané. Za všechny jmenujme Řeky Platona nebo Aristotela. Debaty o této problematice pak neustaly do dnešních dnů. My se v této kapitole pokusíme nastínit vývoj těchto diskuzí od Platona až po některé současné lingvisty. Proto bychom v následující podkapitole rádi stručně představili vývoj názorů na problematiku slovních druhů od dob antického Řecka až po XX. století. Od středověku se budeme převážně držet názorů francouzských autorů, vzhledem k tomu, že nás zajímají především slovní druhy francouzštiny. Na konci našeho přehledu se pokusíme stručně shrnout, co jsme mohli vypožorovat ve vývoji názorů na naznačenou problematiku.

1.4.1 Antické Řecko²⁰

V podstatě již právě Řekové se shodli na osmi slovních druzích: jméno, sloveso, přídělník, člen, zájmeno, předložka, příslovce, spojka (Lallot, 1994: 68-69). Ovšem tato klasifikace slovních druhů jim trvala několik staletí. Měli bychom zde poznamenat, že se Řekové samozřejmě zabývali starořečtinou. Protože nám jde v této části naší práce především o to, vystopovat základy dnešní klasifikace slovních druhů obecně, uvádíme zde, ve zkratce, i teorie pocházející z antického Řecka a Říma.

Jedním z prvních autorů, kteří hovoří o druzích slov, je již zmíněný Platon (ve svém Filozofovi). Platon zde říká, že slova mohou tvořit věty (tedy výpovědi, o nichž je možné říci, zda jsou pravdivé, či ne), pouze pokud je zde „směs“ minimálně jednoho „jména²¹“, které označuje aktant, a jednoho „slovesa²²“ referujícího na akci (Lallot, 1988: 14). Pokud za sebe budeme řadit pouze slovesa nebo pouze jména, nikdy nedosáhneme výpovědi. I pokud by Platon sám nebyl autorem tohoto dělení slov, je jisté, že byl prvním, kdo poukázal na to, že používáme minimálně dva druhy slov. Také byl první, kdo se dotkl této otázky. Alespoň tak soudí ve svém článku Jean Lallot (1988: 14). Pokud přihlídneme ke kritériím třídění slovních druhů, zjistíme, že Platon uplatňuje kritérium syntagmatické a komunikační (Auroux, 1988: 111-112).

²⁰ J. Lallot. Origines et développement de la théorie des parties du discours en Grèce, *Langages*, 1988, n° 92, pp. 11-23.

²¹ řec. *onoma*

²² řec. *rhēma*

Další tři významné teorie (po Platonově) jsou podle Lallotova (1988: 15) názoru teorie Aristotelova, stoických filozofů a gramatiků z Alexandrie.

Aristoteles je pro nás zajímavý tím, že ke dvěma Platonovým slovním druhům přidává i spojky, tedy slova, která plní spojovací funkci (Lallot, 1988: 15).

Boetius (Rosier, 1988: 41) dává dva důvody pro rozdělení slovních druhů, tak jak je navrhl Aristoteles (jména a slovesa):

- tyto slovní druhy jsou nutné a dostačující pro kompletní výpověď;
- mají význam definovaný samy sebou (což znamená, že pro definování významu nemají zapotřebí jiných slovních druhů).

U alexandrijských gramatiků (okolo *Techne gramatikae* Denise z Thracie) se poprvé objevuje kanonický seznam osmi²³ slovních druhů. Těchto osm druhů má své pevné kanonické místo od II. století po Kristu. Toto dělení si pak žádá následující poznámky (Lallot, 1998: 17):

Řekové, především Apolonius Dyskolský, řeší dva problémy týkající se třídění slov:

- kam zařadit slovo, které má některé vlastnosti jedné třídy a další vlastnosti jiné třídy (např. infinitiv - je slovesem, nebo příslovcem?);
- jak zařadit slovo, které bychom v jednom kontextu zařadili k jednomu slovnímu druhu, a v jiném kontextu se zase zdá, že patří k jinému slovnímu druhu (starořecká jednotka „hina“ - v některých případech je příslovcem, jindy spojkou (Lallot, 1998: 18)).

Apolonius se pak k tomuto problému staví tak, že význam (sēmainomenon) by měl převažovat nad morfologickým kritériem. Význam je přitom soubor nejen sémantických vlastností slova, ale i konstrukčních (v podstatě kombinačních) vlastností (Lallot, 1998: 18-19).

Zajímavé je také, že stoikové a později Apolonius již řešili problém transpozice versus homofonie. Tedy to, zda existuje jedno slovo (měnící funkce a slovní druh), nebo dvě různá slova, která mají stejnou formu, ovšem jiný význam a funkce. Stoikové se spíše klonili k transpozici, Apolonius jim opáčil, že existují spíše dvě homofona, tedy dvě různá slova, která mají shodné „označující“, ale rozdílné „označované“ (de Saussure, 1996: 95-96) (Tento problém řešili na příkladu starořecké jednotky „ho“, která může být zájmenem

²³ jméno (onoma), sloveso (rhēma), přídělník (metokhē), člen (arthton), zájmeno (antōnumia), předložka (prothesis), příslovce (epirrhema), spojka (syndesmos)

nebo členem.). Ovšem ve svém pozdějším díle *Syntax* již není tak nekompromisní (Lallot, 1998: 20-21).

1.4.2 Antický Řím

Římané v podstatě přejali řecký vzor (Holtz, 1994: 74-76). Latinské pojmenování „partes orationes“ je kalkem řeckého výrazu „ta mérè tou logou“. Obojí znamená v překladu „části výpovědi“.

Nejjednodušší schéma nabízí Varron (Jespersen, 1971: 67), který rozlišuje čtyři slovní druhy:

- ten, který má pád (jména);
- ten, který má čas (slovesa);
- ten, který má obojí (příčestí);
- ten, který nemá ani jedno (částice).

Dnes se toto schéma již nepoužívá, protože je aplikovatelné pouze na starořečtinu a latinu.

Od Quintilena až k Priscienovi a potom dále do vrcholného středověku se gramatikové ustálili na jednom čísle, pokud se jedná o počet slovních druhů. Tvrdí, že máme osm slovních druhů. Tato aristotelská tradice byla přejata Římany s mírnou úpravou (Holtz, 1994: 76).

Mezi slovními druhy jsou upřednostňována slovesa a podstatná jména (Donatius je nazývá „hlavní slovní druhy“). Tyto dva slovní druhy zajišťují „plnost“ výpovědi, musí se tudíž vyskytovat v každé výpovědi. Ostatní slovní druhy jsou považovány za „souznačné“ – musí být doplněny slovesem a podstatným jménem (Holtz, 1994: 77).

1.4.3 Středověk²⁴

Prvním svědkem o novém přístupu ke gramatice, která se rozvíjela během druhé poloviny XII. století, jsou *Glosule in Prisciaium*, tedy soubor komentářů k Priscianovým *Institutiones Grammaticae* (Rosier, 1988: 37).

Priscianus ovšem nedefinuje slovní druhy, ale rovnou se věnuje jejich počtu. Definici slovních druhů potom najdeme až v pojednání o příčestí. Slovní druh je zde charakterizován jako „mentální představa“. V *Glosulích* se dále dozvídáme, že slovní

²⁴ I. Rosier. Les parties du discours aux confins du XIIIe siècle, *Langages*, 1988, n° 92, pp. 37-49.

druh se vyznačuje tím, že se účastní na složení výpovědi. Tato charakteristika by měla odlišovat slovní druh od složeného slova²⁵. Podle názoru komentátora vlastnost definuje třídu (slovní druh), a ne každé slovo, které do ní patří (Rosier, 1988: 39). Zajímavé je, že Priscianus mluví o slovních druzích jako o slovech, ale když hovoří o počtu slovních druhů, bere je jako množiny či třídy slov.

Počet slovních druhů je tradičně, již od dob antických, námětem živých diskuzí. Podle gramatických pojednání z IX. století je možné dokázat tolik slovních druhů, kolik může člověk vykonat funkcí skrz jazyk. Od minimálního počtu dvou slovních druhů (Aristoteles) jsme došli až k osmi (Donatius), a to přes pěti slovních druhů u stoiků. Tyto pak přejímají autoři středověcí, následující Prisciana. Nejpočetnější seznamy slovních druhů, jak je popsal Priscianus, čítají až třináct slovních druhů (Rosier, 1988: 40).

Do debaty o dvou slovních druzích se přidal dále Isidor ze Sevilly i anonymní komentátoři XII. století. Nejdůležitějším důsledkem těchto úvah, podle I. Rosier, je uvedení pojmů „být podmět“ a „být přísudek“ do gramatiky.

Podle Prisciana mohou být slovní druhy rozlišeny pouze na základě svých „významových“ vlastností. Z nich potom tvoří distinktivní²⁶ vlastnosti, které však přesně odpovídají charakteristikám pouze v případě jmen a sloves. I u sloves jsou ale použity morfologické vlastnosti; u ostatních slovních druhů do jejich charakteristiky Priscien přidává také funkce. V *Glosulích* jsou Priscienovy definice detailně a přesně přezkoumávány. Snahou je zde dokázat, že dobře plní svou funkci tím, že platí pro všechny články skupiny, a pouze pro ně, tedy ne pro články jiné skupiny (Rosier, 1988: 41).

Slovní druh je určen jistým počtem vlastností obsažných²⁷ a vedlejších²⁸. Vlastnost obsažná je v podstatě význam, vlastnosti vedlejší jsou například: pád, druh, rod, číslo. Obsažnou vlastnost je možné vynechat, aniž bychom zaútočili²⁹ na samotnou existenci daného slovního druhu (Rosier, 1988: 41-43).

Zaznamenáváme také, že již středověcí gramatici odlišovali několik typů definicí: podle podstaty, podle zvuku, podle čísla, podle morfologických vlastností³⁰. Ale úhel

²⁵ zde je u I. Rosier uveden příklad *respublica*, kdy slova *res* a *publica* tvoří pouze *respublica*, ale již se neúčastní výpovědi *respublica crescit* (Rosier, 1998: 38)

²⁶ fr. *distinctif*, doslovný překlad „odlišující“

²⁷ fr. *substantielle*

²⁸ fr. *accidentelle* – možné přeložit jako „nahodilá, náhodná, vedlejší, zapříčiněná náhodou“

²⁹ fr. *attenter à*

³⁰ fr. *l'accident*

pohledu byl u jednotlivých autorů odlišný. Gramatici okolo „Glosulí“ říkají, že definice slovních druhů by je měly odlišit jeden od druhého, i když je možné, že některé vlastnosti by byly společné pro více slovních druhů. Odlišeny jsou také vlastnosti hlavní (obsahové, sémantické) a vedlejší (morfologické).

1.4.4 XVIII. století³¹

Definovat slovní druhy na základě sjednocené klasifikace se podařilo až Nicolasovi Beauzému³². Ten rozděluje gramatiku obecnou (platnou pro všechny jazyky) a gramatiku jednotlivou (platnou pro každý jazyk zvlášť).

Beauzée uvádí, že na slovo se můžeme dívat z různých úhlů pohledu (forma, etymologie). Pro naše účely je nejdůležitější „hodnota“, tedy souhrn myšlenek, které skládají vlastní i přenesený smysl slova. Tento aspekt totiž posloužil Beauzému pro jeho teorii slovních druhů.

Základním rozdělením je dělení na slova citová³³ a slova vyjadřující³⁴. Beauzée tvrdí, že srdce a duch mají každý svůj jazyk. Slovník srdce je poměrně malý, redukovaný na citoslovce, které nazývá Beauzée slovy citovými, aby je odlišil od slovníku ducha, jehož slova nazývá vyjadřující. Tato jsou potom početnější a jejich existence a význam závisejí na konvencích každého národa. Slova citová jsou spojena s přímým vyjádřením pocitů, zatímco slova vyjadřující sdělují myšlenky (Swiggers: 1983).

A jaká jsou další kritéria používaná Beauzém pro třídění slov vyjadřujících? Prvním (Swiggers: 1983) je ohybatelnost³⁵, tedy (ne)schopnost slov ohýbat se např.: v osobě, čase, čísle, rodě, pádě.... Čtyři ohebné slovní druhy (podstatná jména, zájmena, přídavná jména a slovesa) nemají společnou pouze formální vlastnost ohebnosti, ale měly by mít i společný základní význam. Tyto slovní druhy dále autor rozlišuje na základě různých kritérií, ale v podstatě vždy tvrdí, že jeden slovní druh se od ostatních odlišuje tou či onou vlastností (např. tím, že určujeme rod u substantiv a některých zájmen je odlišíme od ostatních). Beauzée (Swiggers: 1983) vyzdvihuje podružný charakter sloves a adjektiv ve vztahu ke jménům podstatným a zájmenům. Toto je pro nás velice zajímavé, protože většina gramatiků a lingvistů (od antických dob až dodnes) považuje slovesa za

³¹ Swiggers P., „Les Parties du discours“ dans la grammaire française au dix-huitième siècle in: *Revue roumaine de linguistique* 28/2, str. 153-163, 1983

³² Nicolas Beauzée (1717-1789), gramatik *Encyklopedie*, autor „*Grammaire générale ou exposition raisonnée des éléments nécessaires du langage, pour servir de fondement à l'étude de toutes les langues*“

³³ fr. *mots affectifs*

³⁴ fr. *mots énonciatifs*

³⁵ fr. *declinabilité*, kritérium, které nás zavádí nazpět až Varronovi

nejdůležitější slovní druh. Beauzée (Swiggers: 1983) dokládá svou tezi na tom, že slovesa a adjektiva přejímají vlastnosti (rod, osoba, číslo) substantiv (popř. zájmen).

Slova neohebná odpovídají objektivní a neměnné myšlence. Dělí se do tří slovních druhů: předložky, příslovce, spojky. Tato tripartita spočívá na kritériích syntaktických i sémantických.

Beauzée tak dokázal vytvořit teorii slovních druhů založenou na souboru vlastností, které jsou hierarchizované (Swiggers: 1983):

- nejdříve uplatnil syntax, aby izoloval citoslovce;
- dále na základě morfologických vlastností odlišil slovní druhy ohebné a neohebné;
- nakonec se obrátil ke kritériu významovému, aby jednoznačně definoval jeden každý slovní druh.

1.4.5 Současná a moderní lingvistika³⁶

Většina lingvistů v průběhu XX. století spíše odsuzuje slovní druhy a jejich třídění, a to hned z několika důvodů:

- rozdělení slovních druhů nespočívá na žádném jasném vědeckém základě;
- kritéria k třídění slovních druhů jsou příliš různorodá (forma, význam, funkce);
- slovní druhy jsou špatně definované, definice neplní své role;
- problematické zařazení některých jednotek;
- otázka aplikace definic slovních druhů ve všech jazycích (není snadné vytvořit takovou klasifikaci slovních druhů, která by odpovídala jednomu jazyku, natož pak takovou, která by odpovídala všem jazykům (nebo minimálně více jazykům najednou));
- nestabilita počtu slovních druhů (počet slovních druhů kolísá podle autorů od dvou až k třidvaceti (i když většina považuje za kanonický počet osmi slovních druhů ustálený již v antických časech);
- závislost na „slově“, na jehož definici rovněž není jednoduché se shodnout.

---

³⁶ J.-P. Lagarde. Les parties du discours dans la linguistique moderne et contemporaine, *Langages*, 1988, n° 92, pp. 93-108.

Ovšem i zde existuje široká škála názorů a propozic - od totálního odmítnutí až po přijetí teorie slovních druhů. Nebudeme je vyjmenovávat na tomto místě, vzhledem k tomu, že se s některými z nich setkáme v jiných částech naší práce.

Přes poměrně tvrdou kritiku, kterou ve svém článku Lagarde představuje, se v závěru slovních druhů zastává. Říká, že přes jakoukoliv kritiku a silná slova je stejně dominantní praxe slovní druhy udržet. Hovoří taktéž o neuspokojenosti alternativními návrhy.

Mnoho kritiků slovních druhů upozorňuje na to, že není možné naráz uplatnit tak různorodá kritéria, jaká jsou uplatňována při třídění slovních druhů. Zde Lagarde argumentuje tím, že tato kritéria nejsou užita najednou, ale jedno po druhém. Ovšem není vždy jednoduché se shodnout na pořadí, v jakém jsou daná kritéria použita a použitelná. A také pokud je kritizováno užití všech tří kritérií najednou, nespokojí se kritici s užitím pouze jednoho hlediska. Toto se jim zdá nedostatečné, především v případě kritéria sémantického. Podobně je na tom hledisko syntaktické – vždyť každý slovní druh může v podstatě plnit téměř všechny syntaktické funkce. Ovšem nesmíme opomenout, že pro každý slovní druh existují funkce primární a funkce sekundární.

Lagarde také doporučuje před tím, než odsoudíme slovní druhy jako koncepčně chybné, podívat se na to, jak funkčním a výhodným prostředkem jsou v gramatice.

Také není důvod bránit se novým prostředkům, méně nedokonalým, méně kritizovatelným.

Z teorií lingvistiky XX. století (kterých je, jak jsme výše naznačili, velké množství, a jsou velmi rozdílné) nás zaujaly teorie dvou francouzských autorů, a to Luciena Tesnière a Charlese Ballyho, které se pokusíme ve zkratce představit v následujících podkapitolách. Nový pohled na klasifikaci slovních druhů podle nás nabízí lingvistika funkcionalistická, jejíž názor na problematiku třídění slovních druhů se také pokusíme ukázat. Rovněž zde uvádíme teorii funkcionalistickou.

1.4.5.1 Slovní druhy a Lucien Tesnière

Teorii slovních druhů zavrhuje Lucien Tesnière (1959 : 52). Podle něho jsou kritéria třídění slov do slovních druhů příliš různorodá, pokaždé uplatňujeme jiný typ hlediska (třídíme slova podle významu, funkce nebo pozice ve větě). Tato kritéria jsou podle Tesnière natolik rozdílná, že takovéto třídění slovních druhů pak není adekvátní. Tesnière

(1959: 52) doslova tvrdí: „Tato klasifikace, která spočívá na mlhavém a sterilním empirismu a ne na precizní a plodné doktríně, neustojí zkoušku.³⁷“

Sám Tesnière (1959: 53-58) pak rozděluje slova na několik typů.

a) v plánu sémantickém:

- slova plná (mots pleins) – mají sémantickou hodnotu a funkci;
- slova prázdná (mots vides) – mají funkci spíše gramatickou, nemají sémantickou hodnotu;

b) v plánu strukturálním:

- slova základní (mots constitutifs) – mají předpoklad plnit strukturální funkci, jsou syntakticky autonomní;
- slova podpůrná (mots subsidaires) – nemají strukturální funkci ani autonomii.

Sémanticky plná slova potom bývají nejčastěji slovy základními, a naopak slova sémanticky prázdná jdou často podpůrná. Existují však i opačné případy, takovým jádrům se pak říká „dissocié³⁸“.

c) z morfologického hlediska:

- slova ohebná;
- slova neohebná.

1.4.5.2 Slovní druhy a Charles Bally

Charles Bally (1965) potom dělí slova na lexikální (mající sémantickou hodnotu) a na tzv. gramatické vazivo³⁹, které má jen funkci gramatickou.

Bally třídí pouze tzv. lexikální část slovní zásoby⁴⁰, a to podle sémantických kritérií. Své lexikální kategorie pak charakterizuje (1965: 113) jako „třídy znaků⁴¹, vyjadřující ideu vzájemně se kombinovat v projevu prostřednictvím gramatického vaziva“. Lexikální kategorie mohou existovat, pouze pokud jsou charakterizovány externími i interními lingvistickými znaky (Bally, 1965: 113). Bally (1965: 113) také upozorňuje na existenci jazyků (uvádí příklad spisovné čínštiny), kde stejné slovo může fungovat jako podstatné jméno, přídavné jméno, sloveso či příslovce. V těchto případech neumíme zařadit takové slovo

³⁷ « Cette classification, qui repose sur un **empirisme** vague et stérile et non sur une doctrine précise et féconde, ne résiste pas à l'examen. »

³⁸ toto slovo má v českém překladu několik významů – dezorganizovaný, rozštěpený, rozložený

³⁹ fr. *les ligaments grammaticaux* – doslovný překlad – gramatické vazivo

⁴⁰ jeho název pro to, čemu my říkáme slovní druhy, je lexikální třídy (catégories lexicales)

⁴¹ fr. *signes*

do lexikální kategorie. Lexikální kategorie jsou podle Ballyho (1965: 114) charakterizovány svou hodnotou, která je však neoddělitelná od její funkce (např. přídavná jména jsou předurčena upřesňovat podstatná jména). Bally (1965: 115) také podotýká, že tzv. gramatické vazivo nemůžeme považovat za samostatnou lexikální kategorii, protože nemá lexikální hodnotu.

1.4.5.3 Slovní druhy a funkcionalistická lingvistika

Funkcionalistická lingvistika začíná u André Martineta; z jeho následovníků se zaměříme na Christose Clairise a na společné dílo Denise Costauoueca a Francoise Guérin (2007).

Důležitou věcí, kterou je třeba si uvědomit, je fakt, že funkcionalisté netřídí slova do slovních druhů⁴², ale monémy do tříd monémů⁴³ (Martinet, 1985: 108). Základem pro následující třídění je Martinetova dvojí artikulace jazyka (Martinet, 1996: 14-16), podle které se jazyk člení na fonémy a monémy. Nejmenší významové jednotky pak nejsou pouze slova či jednotky vázané na hodnotu sémantickou, ale tato hodnota může být i gramatická. Moném tak může představovat i např. čas, osoba, rod apod. Monémy pak funkcionalisté třídí podle distribučního kritéria (Auroux, 1988: 112).

U Clairise (1984: 8) se také tvrdí, že je metodicky vhodné oddělit pečlivě identifikační kritéria „tříd“ (zde kompatibilita⁴⁴ a vzájemné vyloučení⁴⁵) od jejich ostatních vlastností, které doplňují vzezření dané „třídy“. Je tedy nutné odlišit ty vlastnosti tříd, které je skutečně oddělují jednu od druhé a na jejichž základě je odlišujeme⁴⁶. Na druhé straně jsou potom ty vlastnosti, které mohou být společné více třídám (větněčlenská funkce apod.) a výčet vlastností třídy pouze doplňují. Na jejich základě nejde jednotlivé třídy odlišit.

Zároveň pak není nutné aplikovat dělení slovních druhů až do krajnosti, kupříkladu kvůli několika málo jednotkám, které se nemusí chovat podle pravidel. Zde navrhuje Clairis (1984: 10) tzv. celek (či množinu⁴⁷), kam bychom mohli tyto jednotky zařadit, aniž bychom se zabývali každým jednotlivým případem zvlášť.

⁴² les parties du discours

⁴³ les classes des monèmes

⁴⁴ kompatibilita – schopnost dvou (nebo více) monémů či syntémů určitého jazyka být uplatněny současně, nebo být spojeny syntaktickou funkcí (Clairis, 1984: 5)

⁴⁵ fr. exclusion mutuelle, jedná se v podstatě o komplementární distribuci

⁴⁶ jak jsme již výše uvedli, pro funkcionalisty se jedná o dvě kritéria – komplementární distribuci a koexistenci

⁴⁷ fr. un ensemble

V podstatě stejný názor jako Clairis mají i Denis Costauouc a Françoise Guérin (2007), kteří jej pouze upřesňují a zpracovávají didakticky. Neberou v úvahu kritérium morfologické a sémantické, třídí jednotky pouze podle jejich syntaktického chování ve výpovědi. Vyzdvihují kritéria kompatibility a vzájemného vyloučení⁴⁸ jako jediná, která jsou dostatečně obecná, aby mohla fungovat pro všechny jazyky (protože každý jazyk je specifický, a na druhé straně není možné mít prostředky použitelné pouze pro jeden jazyk, ale takové, které by byly platné pro všechny jazyky).

Při rozdělování jednotek do „tříd“ navrhuje Costauouc a Guérin (2007: 117) uplatnit následující základní identifikační kritéria:

- Jakou jinou „třídou“ / jinými „třídami“ je daná „třída“ determinována?
- Jakou jinou „třídou“ / jiné „třídy“ daná „třída“ determinuje?
- Za jakých podmínek mohou být použita jako centrální jádro⁴⁹ výpovědi?

Dále potom existují další, řekněme „kosmetické“ vlastnosti tříd:

- funkce, jež jsou schopné jednotky plnit, pokud je to možné (zde nelze spojovat tuto funkci s danou třídou, zároveň však může být tato funkce plněna více třídami);
  - gramatické třídy jsou prezentovány **in extenso**⁵⁰ (i když i zde může být někdy problém), pro třídy lexikální uvádíme pouze několik příkladů pro ilustraci;
  - u gramatických tříd uvádíme i sémantickou hodnotu, z níž vyplývají opozice, jež je možné vytvářet mezi jednotkami dané třídy (u lexikálních tříd je tento sémantický aspekt prací lexikologů).

1.4.6 Shrnutí

Na každý pád můžeme s Lagardem (1988) směle tvrdit, že debata o slovních druzích je na světě již více než dvě tisíciletí a rozhodně nemůžeme říci, že by byla uzavřená. Každopádně slovní druhy, i přes četnou kritiku, ještě dlouho zůstanou součástí všech gramatik. Protože přes školometství a zastaralost, jež je připisována dělení slov do druhů,

⁴⁸ Komplementární distribuce

⁴⁹ Ve funkcionalistické lingvistice je užíván termín „centrální jádro“ spíše než „přísudek“, který podle funkcionalistů (Costauouc, Guérin, 1997: 126) v logice označuje druhý člen výpovědi (prvním je podmět, tedy to, o čem mluvíme), který vyjadřuje to, co tvrdíme či popíráme o prvním členu výpovědi (podmětu). „Centrální jádro“ je naopak moném, na který jsou (přímo či nepřímo) navázány další významové jednotky věty. Společně mají tyto dva pojmy to, že jsou většinou tvořeny slovesem a také se objevují ve většině výpovědí (Costauouc, Guérin, 1997: 125-127).

⁵⁰ všechny jednotky dané třídy

se jedná minimálně o účinnou pomůcku při konstruování gramatik i učení se jazykům a jejich systému. Také je pravdou, že jde o otázku starou celá tisíciletí a zažitou mnohými generacemi, takže ji nebude snadné vymýtit a nahradit.

Jednou z mála otázek v rámci klasifikace slovních druhů, na které se shodnou lingvisté napříč staletími, je fakt, že existují dva slovní druhy, které jsou důležitější než ostatní. Myslí se tím podstatná jména a slovesa, o nichž většina myslitelů tvrdí, že jsou nezbytná pro smysl věty a bývají pouze doplněna jinými slovními druhy, které plní funkci sekundární.

Také fakt, že se vědci zabývají klasifikací slovních druhů již po několik tisíciletí, dokazuje, že se nejedná o problematiku podružnou. Naopak jde o problém poměrně důležitý a navzdory všem kritikám dvacátého století i prakticky využitelný. Minimálně pro výuku gramatiky mateřského i cizího jazyka je rozdělení slov do slovních druhů dosti významné.

Z hlediska chronologického vývoje klasifikačních kritérií a postupu při klasifikaci můžeme říci, že v podstatě až do XVII. století jsou uplatňována všechna hlediska, většinou více kritérií naráz, popřípadě je každý slovní druh oddělen na základě rozdílných hledisek. Výjimku tvoří stoicí filozofové, kteří pracují především s morfologickým kritériem; později, u Varrona, je toto kritérium použito jako jediné.

Ve XII. století najdeme náznaky hierarchizace klasifikačních kritérií – nejdříve je použito kritérium sémantické, pomocí něhož jsou oddělena jména a slovesa, zatímco ostatní slovní druhy jsou izolovány na základě své funkce. Podobný postup použije až v XVIII. století Nicolas Beauzée, který vědomě používá jedno kritérium po druhém, až izoluje jednotlivé slovní druhy.

Jiný postup zvolil ve XX. století L. Tesnière, který uplatňuje několik kritérií, ovšem odděleně.

Funkcionalistická lingvistika na přelomu XX. a XXI. století upřednostňuje kritérium distribuční; ostatní kritéria jsou pouhé vlastnosti, na jejichž základě nemůžeme slovní druhy spolehlivě odlišit.

1.5 *Transpozice/Translace*

Tesnière a Bally (a ne pouze oni⁵¹) se zabývají fenoménem, kdy jedno slovo může plnit funkci, která je obvykle vlastní jinému slovnímu druhu. Pokusme se nyní stručně nastínit, jak tuto problematiku vidí.

Aby uvedl translaci, používá Tesnière (1959: 361) několika případů z francouzštiny i z dalších jazyků.

Nejprve překládá sousloví „Petrova kniha“:

- a) francouzsky – le livre de Pierre;
- b) latinsky – liber Petri;
- c) anglicky – Peter's book.

Ve všech třech jazycích funguje přivlastnění knihy Petrovi jiným způsobem. Ve francouzštině se jedná o předložku *de*, v latině přivlastňujeme genitivem, v angličtině má tuto funkci tzv. přivlastňovací *s*. Všechny tři elementy však plní jednu jedinou funkci - umožňují podstatnému jménu Petr přejít do kategorie jmen přídavných. Podle Tesnière (1959: 361) by totiž na místě slova Petr mohlo být přídavné jméno červený. Pokud se vrátíme zpět k francouzštině, vezměme si z Tesnière (1959: 362-363) ještě dva příklady: *le train de Paris*⁵² a *interné de la Résistance*⁵³. Pokud si vezmeme i první příklad, tedy *le livre de Pierre*, zjistíme, že ve všech třech případech se z podstatného jména stává přídavné, což umožňuje ve francouzštině předložka „*de*“. Tesnière (1959: 363) tento jev nazývá translací a říká o něm, že umožňuje jakémukoliv slovu přesun do jakéhokoliv jiného slovního druhu. S touto změnou pak slovo přebírá syntaktické funkce nového slovního druhu, protože, podle Tesnière, jsou s každým slovním druhem svázány i funkce. Proto v našich příkladech mohou podstatná jména determinovat jiná podstatná jména - stala se totiž jmény přídavnými, která tuto funkci mají. Translace (Tesnière, 1959: 365) je jevem syntaktickým, který je tak jednoduchý a přirozený, že představuje jeden z nejběžnějších jevů v lidské řeči. Tesnière (1959: 366)) dokonce uvádí statistiky, které podporují toto jeho tvrzení.

U Ballyho (1965) je tento jev nazýván transpozicí. Podle něj může jazykový znak měnit svou gramatickou hodnotu i v případě zachování hodnoty sémantické; může převzít funkci některé lexikální kategorie, do které nepatří (Bally, 1965: 116).

⁵¹ Marinet (1996: 138-140) hovoří o jednom monému, který figuruje ve více třídách, a o transferu (*transfert*) a překrývání (*chevauchement*); teorie mnoha dalších shrnuje Tláskal (2000)

⁵² vlak z/do Paříže, přeneseně pařížský vlak

⁵³ zajatec odboje

Je možné, že jazykový znak mění při transpozici i svou formu. Pokud se obrátíme do české gramatické tradice⁵⁴, zjistíme, že se v podstatě jedná o jev odvozování neboli derivace.

Bally dále klade důraz na rozdíl mezi transpozicí funkční a sémantickou (1965: 116). Při sémantické transpozici dochází totiž i k posunu významu, nejen funkce. Jako příklad uvádí *rovníkovou vegetaci* a *rovníkové vedro*. Obě dvě přídavná jména mají svůj původ v podstatném jménu *rovník*⁵⁵. V prvním případě jde, podle Ballyho (1965: 116), o rostlinstvo vyskytující se jen na rovníku; zde došlo pouze k transpozici funkční z podstatného jména na přídavné. Jinak je tomu prý v druhém případě, kdy se jedná o pozměněný smysl slova *rovníkový*, protože vedra podobná těm *rovníkovým* mohou být i na jiných částech planety, ovšem pro přirovnání pro takové počasí používáme pojem *rovníková vedra* = vedra jako na rovníku.

Z českých lingvistů se transpozicí (jako jevem obecné lingvistiky, ale i konkrétně ve francouzštině) zabývá J. Tláskal (2000). Ten konfrontoval názory mnoha autorů. Tláskal (2000: 12-13) upozorňuje, že pro transpozici existuje více než jedna definice, a také uvádí několik různých názvů pro tento jev. Pokládá si (2000: 15) důležitou otázku, zda je transpozice otázkou obsahu, nebo formy - tedy jaký mechanismus umožňuje tento přenos od jednoho slovního druhu k jinému a zda je nutný nějaký formální prostředek, který by umožňoval transpozici. V podstatě existují dva typy transpozice (Tláskal, 2000: 15) – v jednom případě transpozici umožňuje nějaký formální, gramatický prostředek, ve druhém případě dochází k transpozici beze změny formy daného slova.

Formální prostředky transpozice pak mohou být podle Tláskala (2000: 17) dvojího typu – syntetické a analytické. Mezi syntetickými prostředky jsou nejčastější přípony (jedná se tedy o příponové odvozování), z analytických prostředků transpozice uvádí Tláskal především člen a některé předložky.

Ve své knize rozděluje Tláskal transpozici do tří skupin podle cílového slovního druhu. Autor se zajímá o substantivizaci, adjektivizaci a verbalizaci. Jde tedy o transpozici, jejímž cílovým slovním druhem jsou buď substantiva, adjektiva nebo slovesa. Tláskal (2000: 20) odůvodňuje svoje rozhodnutí tím, že jeho definice transpozice⁵⁶ je aplikovatelná pouze na hlavní slovní druhy.

⁵⁴ *Příruční mluvnice češtiny*, 2003, s. 109

⁵⁵ fr. *les tropiques*, od toho příd. jméno *tropical*

⁵⁶ Transpozice – fenomén, který spočívá v užití jednoho výrazu v syntaktických funkcích slovního druhu, jenž není danému výrazu vlastní (Tláskal, 2000: 20)

1.6 Slovní druhy v české a francouzské gramatické tradici

Vzhledem k tomu, že v naší práci dostaneme do konfrontace českou a francouzskou gramatickou tradici, pokusíme se nastínit rozložení slovních druhů v obou gramatických tradicích.

Česká gramatika zná celkem deset slovních druhů – substantiva, adjektiva, zájmena, číslovky, slovesa, příslovce, předložky, spojky, částice a citoslovce.

Karlík a kol. (2002: 117) uvádějí, že při rozlišování slovních druhů se v případě jazyků typu češtiny uplatňují různá kritéria – např. obsahově-sémantická, syntaktickofunkční nebo tvaroslovná. U každého slovního druhu dominuje jiné klasifikační kritérium.

Z hlediska konfrontace s francouzskou gramatickou tradicí, která číslovky samostatně neuvádí, se pokusíme o jejich definici podle českých autorů.

Číslovky slouží jako druh vyjadřující kvantovost, ať počítanou, nebo nepočítanou (neurčitou). Nemají jednotnou slovnědruhovou povahu. Jsou substitutem (podobně jako zájmena) (*Příruční mluvnice češtiny*, 2003: 301).

Číslovky nemají stanovené ani stanovitelné hranice, protože kvantitu mohou vyjadřovat substantiva, adj., adv. či pron. (Karlík a kol., 2002: 97).

Rozdílné je v české a francouzské gramatické tradici pojetí částic. Ve francouzských materiálech je nenajdeme jako samostatný slovní druh, a pokud ve slovnících hledáme pojem „particule“ (jímž se běžně částice překládají) zjistíme, že se jedná o velmi krátké „mot-outil⁵⁷“, často jednoslabičné, nesklonné. Slouží k pozměňování smyslu základního slova (např. prefixy) nebo k utváření gramatických vztahů mezi jednotlivými slovy či větnými členy (předložky, spojky, negační příslovce) (*Trésor de la langue française informatisé*, 3. 4. 2010⁵⁸). Podle Duboise a kol. (2007: 350) tento neautonomní gramatický morfém tvoří s lexikálním morfémem přízvučnou jednotku.

Čeští autoři charakterizují částice jako slovní druh. Karlík a kol. (2002: 62-63) tvrdí, že částice jsou velmi nesourodé, a dělí je na několik typů. Rovněž uvádějí, že v české lingvistické tradici se jedná o „zbytkový“ slovní druh, kam se řadí nesklonná synsémantika kromě citoslovcí, předložek a spojek.

Francouzská gramatická tradice vychází z *Grammaire générale et raisonnée de Port Royal*. Na jejím základě nazývají gramatikové „parties du discours“ nebo „espèces des

⁵⁷ doslovný překlad zní slovo-nástroj

⁵⁸ <http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/visusel.exe?11;s=1002730890;r=1:nat=:sol=0;>

mots“ skupiny slov odlišených na základě syntaktických a sémantických kritérií (Dubois a kol., 2002: 350).

Na syntaktickém základě odlišuje francouzská gramatika devět slovních druhů - substantiva, adjektiva, zájmena, adjektiva, determinanty (členy), příslovce, předložky, spojky a citoslovce⁵⁹ (Dubois a kol., 2002: 350).

Pokud srovnáme tento seznam slovních druhů s českou gramatickou tradicí, narazíme na determinanty, které se nám zde objevují navíc.

V širším smyslu slova se jedná o součást jmenného syntagmatu, která je závislá na hlavním členu tohoto syntagmatu. V tomto případě by determinanty byly členy, adjektiva, jmenné doplňky⁶⁰. Jsou to všechny součásti, které aktualizují substantivum a rovněž determinují⁶¹ (Dubois a kol., 2002: 140).

V užším, ale běžnějším smyslu slova tvoří determinanty třídu gramatických morfémů přebírajících rod a číslo substantiva, jež specifikují. V tomto případě by se jednalo o členy, zájmena vztažná, tázací, neurčitá, zájmena a adjektiva přivlastňovací, ukazovací a číselná adjektiva⁶² (Dubois a kol., 2002: 140).

Abychom ve třetí kapitole mohli porovnat, nakolik se v českých gramatikách francouzštiny odráží francouzská gramatická tradice (pokud jde o klasifikaci slovních druhů), pokusíme se zmapovat francouzské gramatiky XX. století. Vybrali jsme několik gramatik, které vyšly v průběhu XX. století a v nichž také našli inspiraci autoři příruček, kterými se budeme zabývat ve třetí kapitole.

Leclair Lucien (1930), *Grammaire de la langue française ramenée aux principes les plus simples*, Librairie classique Eugène Belin, Paris;

Gaiffe Félix a kol. (1936), *Grammaire Larousse du XXe siècle*, Librairie Larousse/ PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO NAUKOWE, Warszawa;

Chevalier J.-C., Arrivé M., Blanche-Benveniste C., Peytard J. (1964); *Grammaire Larousse du français contemporain*, Librairie Larousse, Paris;

Dubois J, Lagane R. (1973); *La nouvelle grammaire du français*, Librairie Larousse, Paris;

Delatour Y. a kol. (1991), *Grammaire du français-cours de civilisation française de la Sorbonne*, Hachette, Paříž;

⁵⁹ des noms, des pronoms, des verbes, des adjectifs, des déterminants (ou articles), des adverbes, des prépositions, des conjonctions, des interjections

⁶⁰ le complément du nom

⁶¹ specifikují je, předávají mu vlastnost určenosti, či neurčenosti (Dubois a kol., 2002: 140)

⁶² termíny přeloženy na základě definic uvedených u Dubois a kol. (2002: 134, 330, 373)

Grevisse M., Goosse A. (1995); *La nouvelle grammaire française*, De Boeck & Larcier, ed. Duculot, Brusel, 3. upravené vydání;

Wilmet Marc (2003), *Grammaire critique du français*, De Boeck & Larcier, ed. Duculot, Bruxelles;

Riegel M., Pellat J.-C., Rioul R. (2004), *Grammaire méthodique du français*, Quadriga/PUF, Paris;

Goosse A., Grevisse M. (2008): *Le Bon usage*, De Boeck & Larcier, Brusel, 14. vydání (vydání z let 1980 a 1986 reflektuje Wilmet (2003:50)).

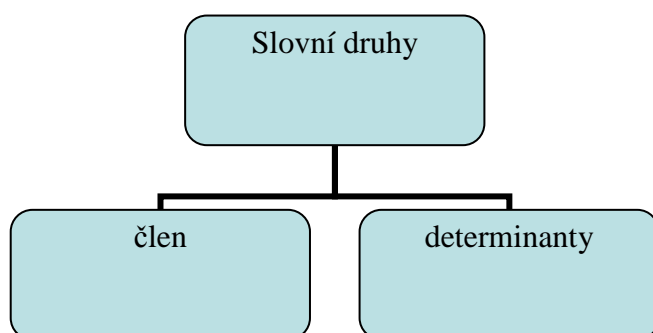
Vzhledem k tomu, co jsme nastínili o rozdílnosti v české a francouzské gramatické tradici, se naše pozornost zaměří především na determinanty a dále na neohebné slovní druhy (vyjma příslovcí).

1.6.1 Determinanty

Francouzské gramatiky se v otázce determinantů dělí na dvě skupiny. Do té první patří gramatiky, které řadí determinanty samostatně, druhá část autorů je zařadila mezi adjektiva.

Mezi první skupinu patří Chevalier a kol. (1964), Dubois a Lagane (1973), Delatour a kol. (1991), Grevisse a Goosse (1995), Wilmet (2003), Riegel a kol. (2004), Goosse a Grevisse (2008, i v předchozích vydáních). V této skupině autorů najdeme zařazení determinantů, které není tak jednoznačné:

- a) Někteří autoři (Wilmet, 2003; vydání *Le Bon usage* z roku 1980 redigované M. Grevissem (Wilmet, 2003: 50)) uvádějí člen mimo determinanty jako zvláštní slovní druh.

- b) Chevalier a kol. (1964) do kapitoly nazvané determinace uvádějí nejen členy a determinanty, ale i zájmena. Mezi určovacím adjektivem a zájmenem je totiž pouze jeden jediný rozdíl – adjektivum doprovází substantivum, označujíc jeho určení (determinaci), zatímco zájmeno

substantivum zastupuje (Chevalier a kol., 1964: 210). Lexikální jednotky, které řadí Chevalier a kol. pod determinaci dále dělí na dvě části – determinanty⁶³ a zájmena. Samotné determinanty se dále dělí na determinanty první a druhé skupiny.

Mezi determinanty první skupiny patří ty, které mezi sebou nejsou kombinovatelné a označují základní determinaci substantiv. Patří sem členy, adjektiva ukazovací, přivlastňovací a tázací (Chevalier a kol., 1964:210).

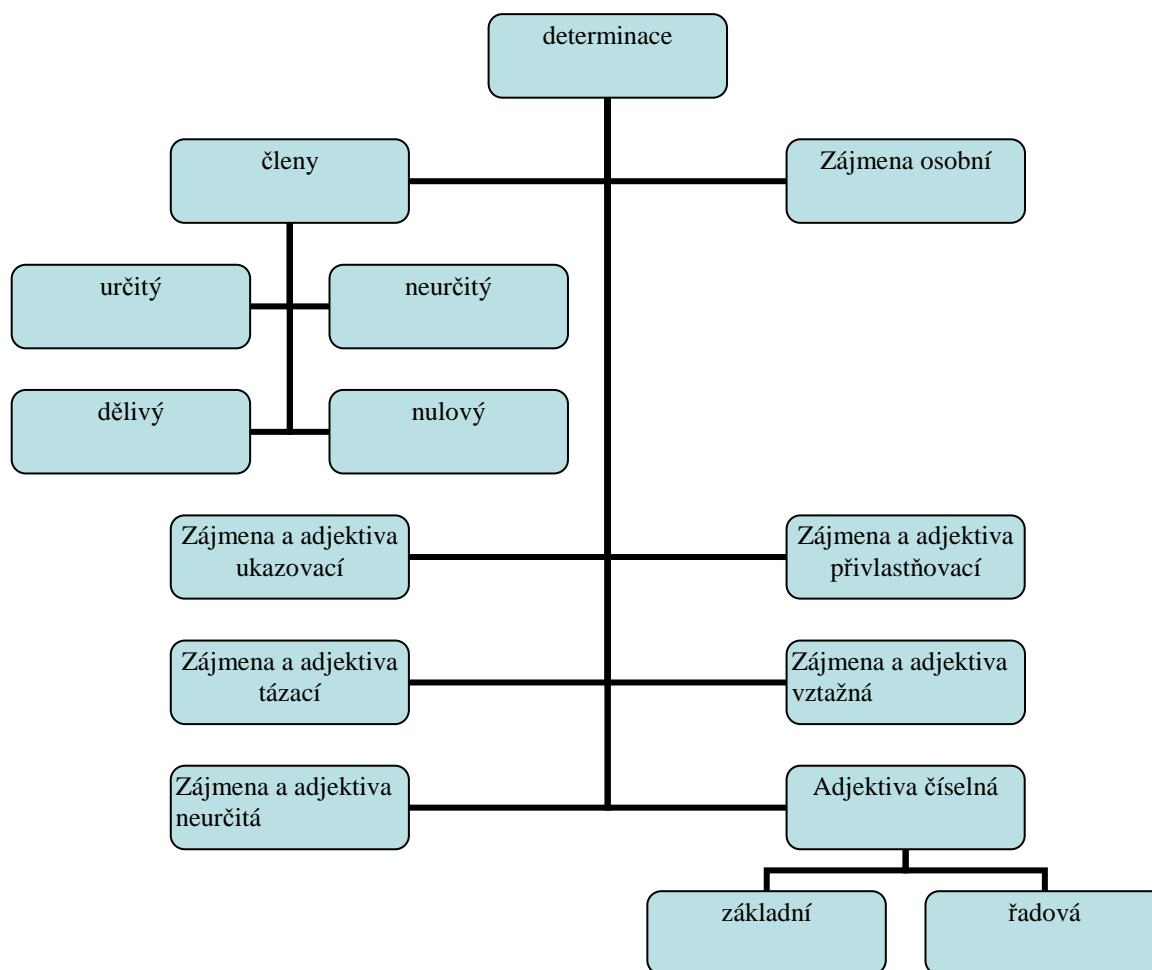
Do determinantů druhé skupiny řadí Chevalier a kol. (1964:210) takové výrazy, které se mohou uplatnit buďto stejně jako determinanty první skupiny (trois livres, quelques livres), nebo se s těmito determinanty mohou kombinovat (les trois livres, ces quelques livres). Jedná se o číselná adjektiva (základní) a některá z neurčitých adjektiv.

Determinanty jsou tedy, podle Chevaliera a kol., pouze členy, adjektiva ukazovací, přivlastňovací, tázací, číselná (základní) a některá z neurčitých adjektiv.

---

⁶³ Chevalier a kol. používají termín les déterminatifs (1964:209)

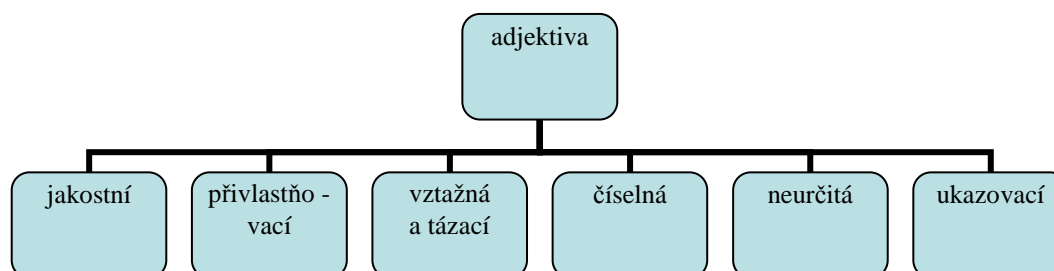

Obr. 2. Zařazení determinantů u Chevaliera a kol.

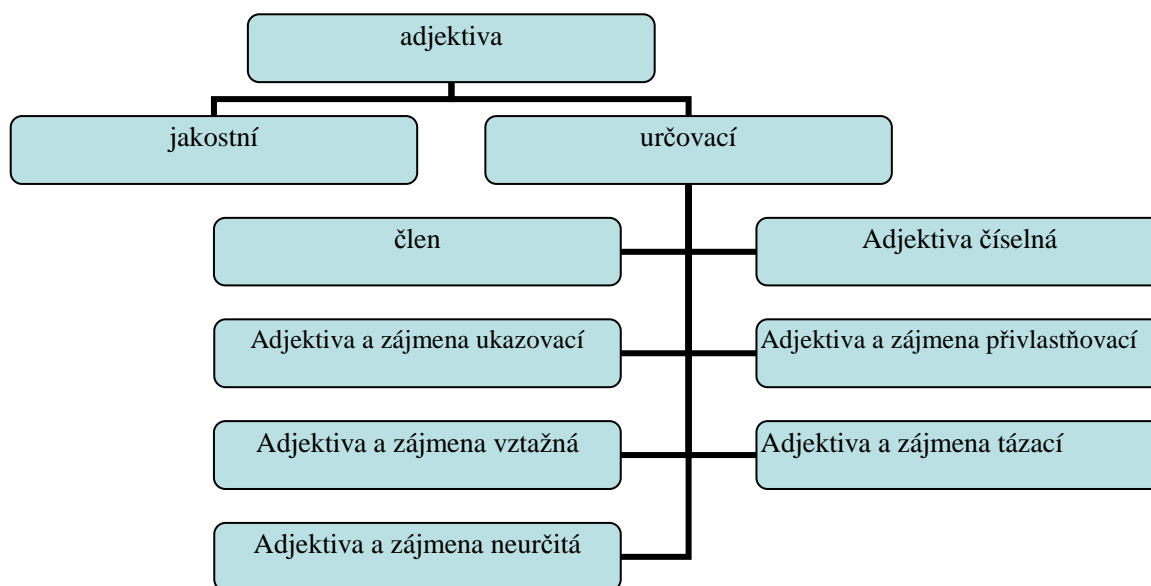
Druhou skupinu autorů tvoří ti, kteří zařadili determinanty jako součást adjektiv. Jsou jimi Leclair (1930) a Gaiffe a kol. (1936). Leclair (1930) přidal k determinantům i člen a všechny je zařadil pod adjektiva určovací (déterminatif), zatímco Gaiffe a kol. (1936) vytvořili pro každý typ adjektiv (determinantů) samostatnou kategorii. Člen zařadili tito autoři zvlášť.

Můžeme konstatovat, že zde existuje jistý chronologický vývoj. U autorů ze třicátých let XX. století najdeme determinanty zařazené pod adjektivy. Výjimkou jsou členy, které jsme našli buď jako samostatný slovní druh, nebo pod adjektivy.

Pozdější autoři již berou determinanty jako samostatný slovní druh.

Obr. 3. Zařazení determinantů u Gaiffa a kol.

Obr. 4. Zařazení determinantů u L. Leclaira.

1.6.2 Neohebné slovní druhy (kromě příslovcí)

V této podkapitole nás budou nejvíce zajímat citoslovce. Někteří autoři dále uvádějí slovní druhy nazvané „mot – phrase⁶⁴“ nebo „introduceur⁶⁵“. Zjistíme tedy, jak tyto slovní druhy definují a jaká slova pod ně zařadili.

Pokud jde o citoslovce, tři autoři (Wilmet, 2003; Delatour a kol., 1991; Dubois a Lagane, 1973) je neuvádějí vůbec a ani nepracují s částí lexika, která se obvykle pod citoslovce řadí.

Zbylí autoři se slovním druhem citoslovcí pracují. Grevisse a Goosse (1995) jej uvádějí jako „mot – phrase subjectif⁶⁶“. Ve vydáních *Le Bon usage* redigovaných A. Goosse není citoslovce uváděno jako „interjection“, ale jako „mot – phrase“ (Goosse, Grevisse; 2008; Wilmet, 2003: 50). Tito autoři berou v úvahu fakt, že citoslovce mají schopnost sama o sobě tvořit samostatné výpovědi (většinou větné ekvivalenty). Grevisse a Goosse (1995: 345-345) ještě hovoří o „locution - phrase⁶⁷“, což je spojení více slov (Au revoir, Á la bonne heure). Na sémantickém základě rozlišují „mot – phrase“ objektivní, subjektivní a sugestivní. Mezi ty objektivní patří výrazy, které jsou určené adresátovi (za účelem navázání kontaktu (allô)), nebo mu mají sdělit nějaký vzkaz (souhlas, negaci,

⁶⁴ Slovo-věta

⁶⁵ Uváděcí výrazy

⁶⁶ Subjektivní slovo-věta

⁶⁷ Úsloví – věta

pozdrav atd.). Subjektivní „mot - phrase“ identifikují Grevisse a Goosse (1995: 346) s citoslovci. Jedná se o výraz vjemu či pocitu. Sugestivní „mot – phrase“ imitují různé zvuky (Paf⁶⁸!).

Goosse dále uvádí ve vydání *Le Bon usage* z roku 1986 (Wilmet, 2003: 50) a z roku 2008, stejně tak jako v *La nouvelle grammaire française*, ještě jeden slovní druh. Jedná se o uváděcí výrazy. Podle Wilmeta (2003: 50) je to slovní druh dosud nepublikovaný a různorodý.

Uváděcí výrazy jsou nesklonná slova, která slouží k uvození slova, syntagmatu, věty. Od předložky nebo spojky se odlišuje tím, že neslouží ke spojování (Grevisse, Goosse, 1995: 341).

Goosse (Grevisse, Goosse, 1995: 341-343) rozlišuje dva typy uváděcích výrazů. Prvním typem jsou tzv. uváděcí výrazy vlastní (neohebné). Autor uvádí seznam těchto uváděcích výrazů v podstatě in extenso. My se spokojíme s několika příklady (Grevisse, Goosse, 1995: 341-343):

Á (které se stahuje s členem) – *Au secours*⁶⁹!

Á bas – *Á bas le fascisme*⁷⁰!

Est-ce que (uvádí tázací věty) – *Est-ce que tu veux venir avec moi*⁷¹?

Que (pokud uvádí věty, kde je predikátem sloveso v konjunktivu) – *Que votre souhaite se réalise*⁷²!

Voici, Voilà – *Voici de quoi nous parlons. Voilà quelqu'un qui entre*⁷³.

Druhým typem uváděcích výrazů jsou ty, které mají tendenci k neohebnosti (ale částečnou flexi zde najdeme). Jsou to výrazy jako:

*C'est - C'est le facteur qui sonne*⁷⁴.

*Il y a – Il y a une dame qui vit dans cette maison. Il y a quelque chose écrit sur le tableau*⁷⁵.

*Soit – Soit le triangle...*⁷⁶

*Vive/Vivent – Vive le roi !*⁷⁷ *Vivent les Longvernes!* (L. Pergaud, *La guerre des boutons*)

⁶⁸ výstřel

⁶⁹ Pomoc!

⁷⁰ K čertu s fašismem!

⁷¹ Jestlipak půjdeš se mnou? / Chceš jít se mnou?

⁷² Kéž by se Vám splnilo Vaše přání!

⁷³ Zde je to, o čem hovoříme. Táhle někdo vchází.

⁷⁴ To pošťák zvoní.

⁷⁵ Existuje jedna paní, která žije v tomto domě. Tam na tabuli je něco napsáno.

⁷⁶ Jest trojúhelník (geometrické zadání)

⁷⁷ Ať žije král! Ať žijí Longverňáci.

2 Bibliografická rešerše

2.1 Vymezení vyhledávaných publikací

Nejprve jsme byli postaveni před otázku, jakým způsobem vymežit publikace, které nás budou zajímat. Určili jsme si tedy několik kritérií. Tato kritéria potom jsou:

- a) gramatika francouzštiny;
- b) země vydání: Česká republika, Česká a Slovenská Federativní Republika, Československá socialistická republika, Československá republika, území Království českého;
- c) rok vydání 1900-2010;
- d) jazyk originálu – čeština (francouzština).

Respektováním těchto kritérií bychom měli dostat všechny gramatiky francouzštiny, které vyšly na našem území od počátku XX. století – tedy ty příručky, o které nám jde. Měly bychom se tímto rovněž vyvarovat těch příruček, které nejsou české provenience, ale jsou pouze přeloženy z jiných jazyků.

2.2 Česká národní bibliografie

Při vyhledávání publikací jsme nakonec měli největší úspěch na internetových stránkách České národní knihovny. Zde jsme našli hned několik on-line katalogů. Nakonec jsme se rozhodli prozkoumat katalog České národní bibliografie. Pro náš účel se nám zdál tento katalog nejvhodnější. Na základě zákona č.37/1995 *Sb. o neperiodických publikacích* a charakteristiky České národní bibliografie se totiž můžeme opřít o fakt, že by nám neměla uniknout jediná publikace vydaná na území dnešní České republiky, a to minimálně od roku 1901.

Pro naše rozhodnutí byl nejdůležitější odstavec⁷⁸ v popisu České národní bibliografie⁷⁹, který popisuje obsah a způsob jejího doplňování.

---

⁷⁸ „...Databáze obsahuje **záznamy dokumentů vydaných na území České republiky**. Většinou se jedná o záznamy dokumentů zaslanych do Národní knihovny ČR jako povinný výtisk. (Dočasně obsahuje také omezený počet dokumentů vydaných na Slovensku; tyto záznamy jsou z báze postupně odstraňovány.)

Báze se doplňuje i zpětně, její jádro však tvoří:

Pro Českou národní bibliografii hovoří i to, že samotný on-line katalog České národní knihovny není kompletní.⁸⁰

V popisu České národní bibliografie se hovoří o povinných výtiscích pro Českou národní knihovnu. *Zákon č. 37/1995 Sb. o neperiodických publikacích*, který upravuje povinnost vydavatelů odevzdat České národní knihovně výtisk z veškeré jejich produkce, potom v plném znění tvoří přílohu A naší práce. Nejdůležitější je pak §3⁸¹.

Úplně nejnověji upravuje tematiku „povinných výtisků“ vyhláška Ministerstva kultury ČR č. 156/2003 Sb.

2.3 Vyhledávání v České národní bibliografii

V katalogu České národní bibliografie jsme zadali několik hesel, abychom získali co nejvíce výsledků. V následující tabulce stručně představíme postup a výsledky vyhledávání.

zadané heslo/ oblast vyhledávání	gramatika	francouzština	grammaire	francouzská gramatika	gramatika francouzštiny	francouzská mluvnice	mluvnice francouzštiny
předmět, klíčové slovo	693	1222	x	x	x	x	x
název	197	x	49	39	2	53	12

České knihy:

Bibliografické záznamy knih od r. 1901, postupně je doplňována i produkce z období 1801-1900. Do báze není zahrnuta firemní literatura a drobné tisky...

⁷⁹ zdroj:

http://sigma.nkp.cz/F/MX9K39Y8L8Q92MCY4R8USQEPCU6LU5AITXMNYNXUMSBY1GU9H-51305?func=file&file_name=base-info

⁸⁰ zdroj: http://sigma.nkp.cz/F/HDGSQXEGFSPXY3LI4HMAP4EIXPT851QRNC6PSULC1R8YJCHE2X-44835?func=file&file_name=base-info

⁸¹ „ §3

(1) Vydavatel je povinen bezplatně a na svůj náklad odevzdat z každého vydání neperiodické publikace do 30 dnů ode dne vydání⁸¹ stanovený počet publikací (dále jen „povinné výtisky“), s výjimkou uvedenou v odstavci 2, těmto příjemcům:

- a) dva povinné výtisky Národní knihovně České republiky,
- b) jeden povinný výtisk Moravské zemské knihovně v Brně,
- c) jeden povinný výtisk Státní vědecké knihovně v Olomouci,
- d) jeden regionální povinný výtisk místně příslušné státní vědecké knihovně podle sídla vydavatele.

Ministerstvo kultury určí vyhláškou regionální příslušnost jednotlivých knihoven pro potřeby tohoto zákona.“

Odkazy na knihy, které jsme takto získali, jsme pokaždé prošli a vybírali z nich publikace vhodné pro naše účely. Mnoho odkazů při vyhledávání (především při zadání hesel jako mluvnice a gramatika) nám ukázalo různé gramatiky, převážně angličtiny, češtiny, němčiny a dalších rozličných jazyků, které nás nezajímaly. Narazili jsme i na několik publikací, týkajících se francouzské gramatiky, které však byly zahraniční provenience (ovšem ne francouzské), pouze přeložené do českého jazyka. Tyto publikace jsme nezařadili do výsledků naší rešerše, ani jsme s nimi dále nepracovali.

2.4 Výsledky rešerše a jejich třídění

Z veškeré této práce nám nakonec vyšla rešerše, čítající celkem 57 příruček. Pokud některá z příruček vyšla ve více vydáních, vzali jsme v potaz pouze jedno z nich. Vzhledem k zachování chronologie uvádíme ve výsledcích rešerše vždy první vydání. I když ne vždy je toto první vydání dostupné k výzkumu, jde nám o to, abychom získali historický přehled o vydávání gramatik francouzštiny na území naší republiky, o čemž budeme pojednávat později.

Výsledky, které jsme takto získali, jsme roztrídili do několika kategorií. Řídili jsme se jednak zaměřením knih, jednak jejich rozsahem i publikem, jemuž jsou určeny.

Do první kategorie jsme zařadili příručky, které by se daly nazvat normativními gramatikami. Jedná se o příručky, které (ve většině případů) postihují všechny vrstvy jazyka - zvukovou, morfologickou i syntaktickou. Měly by být určeny co nejširšímu publiku, i když některé jsou určeny spíše uživatelům s francouzským jazykem hodně obeznámeným; jiné jsou na jazykové znalosti méně náročné. Hlavním znakem těchto příruček je popis normy spisovného francouzského jazyka. Právě těmito gramatikami se budeme zabývat v následující kapitole naší práce.

Bajger Kryštof, *Repetitorium francouzské gramatiky*, Ostrava: IMPEX, 2002, 174 s.

Balcar Josef, *Grammaire française: Francouzská mluvnice pro pokročilé*, Praha, Kvasnička a Hampl, 1947, 255s.

Bárta Jan, *Průvodce francouzskou gramatikou*, Praha: Jan Bárta a Antonín Smrček, 1992, 358 s.

Bednář Tobiáš, *Přehled francouzské mluvnice*. Druhé vydání , v Brně: Dědictví Havlíčkovo, 1930, 95s

Ducháček Otto, *Francouzská mluvnice a cvičebnice. D. 1, francouzská mluvnice*, Praha: SPN, 1957, 213 s.

Ducháček Otto, Bartoš Jozef, *Grammaire du français contemporain*, 1. vyd., Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatelství, 1976.

Ducháček, Otto. *Grammaire complète de la langue française*, 1. vyd., Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, 339 s.

Hendrich Josef, Tláskal Jaromír, Radina Otomar, *Francouzská mluvnice*, 1. vyd., Praha: SPN, 1991, 700 s.

Podolcová Gabriela, *Gramatika francouzštiny*, 1. vyd., Bratislava, Slov. pedagog. nakl., 1967, 250 s.

Souček Rudolf, *Grammaire Française*, Hranice, Družstvo tiskárny, 1917, 73 s.

Stauchová, Věra, *Stručná mluvnice francouzštiny*, 1. vyd., Praha: ČSAV, 1963, 342 s.

Studničková Růžena, *Petite grammaire complète: Stručný přehled veškerých pravidel francouzské mluvnice*, Olomouc, R. Promberger, 1922, 155 s.

Šabršula Jan, *Vědecká mluvnice francouzštiny: celost. vysokošk. učebnice*, 1. vyd., Praha: Academia, 1986, 386 s.

Taišlová Jitka, *Mluvnice francouzštiny = Grammaire du français*, Vyd. 1., Praha: Leda, 2002, 312 s.

Druhou skupinou jsou příručky, které gramatiku procvičují formou různých cvičení. Samozřejmě, že existují mnohá gramatická cvičení, ovšem my jsme vybrali zase pouze díla českých lingvistů. Několik knih, které jsme zařadili do této skupiny doplňují předchozí normativní gramatiky (např. Ducháček, *Francouzská mluvnice a cvičebnice*; nebo Taišlová, *Mluvnice francouzštiny = Grammaire du français: pracovní sešit*).

Ducháček Otto, *Francouzská mluvnice a cvičebnice. 2. díl, Francouzská cvičebnice*, 1. vyd., Praha: SPN, 1957, 114 s.

Ducháček Otto, *Francouzská mluvnice a cvičebnice. 3. díl, Klíč k cvičením*, 1. vyd., Praha: SPN, 1957, 77 s.

Kolářková Dagmar, *L'exercier de grammaire française*, 1. vyd., Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2003, 175 s.

Miličková Ladislava, *223 cvičení z francouzské mluvnice s klíčem*, Brno: MC nakladatelství, 1994, 79 s.

Miličková, Ladislava, *Exercices de grammaire française*, 1. vyd., Brno: Masarykova univerzita, 1999, 147 s.

Petříková Jarmila, *Exercices grammaticaux avec corrigés: (Morphologie): Určeno pro posl. 2. roč. denního i rozšiřovacího studia*, 1. vyd., Olomouc: Univerzita Palackého, 1992, 73 s.

Sobotková Eva, *On va s'exercer à la grammaire française*, 2. vyd., Havlíčkův Brod: Fragment, 1995, 80 s.

Stavinochová Zdeňka, *Sbírka cvičení z francouzské gramatiky*. 1. [díl], 2., přeprac. vyd., (1. vyd. v SPN), Praha: SPN, 1979, 216 s.

Taišlová Jitka, *Mluvnice francouzštiny = Grammaire du français: pracovní sešit*, 1. vyd. Nakl. údaje Praha: Leda, 2002, 112 s.

Tichý Ota, *Francouzská mluvnická cvičení: [pomocný učební text]*, 1. vyd., Praha: Studijní a informační ústav odborného školství, 1956 [správně 1959], 147 s.

Zettlová Markéta, *Cvičebnice francouzské gramatiky: příklady k základním gramatickým jevům s řešením*, 1. vyd., Praha: Polyglot, 1997, 363 s.

Do třetí skupiny jsme zařadili příručky určené konkrétním studentům. Často se jedná o skripta, která jsou většinou určena pro výuku na jednotlivých fakultách. Odpovídají tedy potřebám těchto konkrétních studentů. Některé kapitoly zde proto mohou být vynechány, nebo zkráceny, jiné zase upraveny k potřebám cílových studentů. V některých případech se potom jedná o středoškolské učebnice. Nás tyto příručky nebudou zajímat proto, že neslouží širší veřejnosti.

Balcar, Josef, *Francouzská mluvnice: [učební text: pomocná kniha pro hospodářské školy a kursy jazykových škol]*, Praha: Studijní a informační ústav odborného školství, 1956, 166 s.

Ducháček, Otto, *Stručná francouzská mluvnice: Určeno pro posl. fakulty filosof. a pedagog.*, 1. vyd., Praha: SPN, 1972, 138 s.

Fiala, Hubert, *Stručná gramatika francouzská*, 3. oprav. vyd. Přehledu gramatického učiva obsaž. v Šubrtových učebnicích a čítankách jazyka franc. pro školy střední s Přídatkem Nakl. údaje Praha: Neugebauer, 1902, 1 s.

Holubcová, Milada, *Základy francouzské mluvnice: Určeno pro posl. všech fakult VŠE*, 1. vyd., Praha: SPN, 1976, 181 s.

Hořejší, Vladimír, *Základní francouzská mluvnice: Určeno pro posl. filosof. a pedagog. fak.*, 1. vyd., Olomouc: Univerzita Palackého, 1973, 285 s.

Hořínek, Jindřich, *Základy francouzské mluvnice: Určeno pro posluchače fakulty společ. věd*, 1. vyd., Praha: SPN, 1957, 323 s.

Hořínek, Jindřich, *Základy francouzské mluvnice: Určeno pro posl. fak. filosof. a pedagog. 1. [díl]*, 2., přeprac. vyd. Nakl. údaje Praha: SPN, 1971, 227 s.

Hořínek, Jindřich, *Základy francouzské mluvnice: Určeno pro posluchače fakulty společenských věd. 2. [díl]*, Rozbor věty a souvětí, 1. vyd. Nakl. údaje Praha: SPN, 1958, 182 s.

Hořínek, Jindřich, *Základy francouzské mluvnice: Určeno pro posl. fak. filosof. a pedagog. 2. [díl]*, 2., přeprac. vyd. Nakl. údaje Praha: SPN, 1972, 344 s.

Hořínek, Jindřich, *Základy francouzské mluvnice: Určeno pro posl. fak. filozof. 3. [díl]*, 1. vyd., Praha: SPN, 1975, 226 s.

Májovská, Marie, *Audioorální cvičení k souhrnnému opakování francouzské mluvnice: Určeno pro posl. všech fakult Vys. školy ekon. v Praze*, 1. vyd., Praha: SPN, 1975, 133 s.

Májovská, Marie, *Mluvnická strukturální cvičení z jazyka francouzského: Určeno pro posl. všech roč. Vys. školy ekon.*, 1. vyd., Praha: Vysoká škola ekonomická, 1969, 110 s.

Olšovská, Milada, *Stručný přehled francouzské mluvnice: Skriptum pro posl. filosof. fak.*, 2. dotisk [1. vyd.], Praha: Univerzita Karlova, 1974, 99 s.

Pover, František, *Grammaire française à l'usage de l'enseignement secondaire tchécoslovaque*, Prague: Unie, 1927, 164 s.

Říha, Arnošt, *Francouzská mluvnice a čítanka pro měšťanské školy*, Praha: Unie, 1904, 138 s.

Smolák, Vladimír, *Grammaire française pour les classes supérieures de l'enseignement secondaire tchécoslovaque*, Prague: Československá grafická Unie, 1933, 168 s.

Souček, Rudolf, *Grammaire française pour les classes supérieures de l'enseignement secondaire tchécoslovaque*, 3e édition, refondue, Prague: Československá grafická Unie, 1934, 76 s.

Stavinohová, Zdeňka, *Praktická cvičení z francouzské mluvnice: Určeno pro posluchače fak. fil. a Katedry jaz.*, 1. vyd., Praha: SPN, 1959, 171 s.

Stavinohová, Zdeňka, *Sbírka cvičení z francouzské gramatiky: Určeno pro posl. fak. filozof. 2. [díl]*, 1. vyd., Praha: SPN, 1980, 122 s.

Šedivý, Vladimír, *Mluvnica jazyka francúzskeho pre stredné školy slovenské = Grammaire française à l'usage de l'enseignement secondaire slovaque*, Nitra: Prvá slovenská kníhtlačiareň, 1927, 239 s.

Šedová, Marie, *Cahier d'exercices de grammaire pour les juristes*, 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 1995, 62 s.

Veselský, Ladislav, *Mluvnické minimum z jazyka francouzského: Určeno pro posl. vys. školy ekon.*, Olga Velíšková, Marie Májovská, 1. vyd., Praha: SPN, 1965, 98 s.

V poslední skupině najdeme spíše přehledy gramatiky, které jsou natolik stručné, že nemohou pojmut mluvnici francouzského jazyka natolik, jak bychom pro náš pozdější výzkum potřebovali.

Francouzština: stručný přehled gramatiky / [sestavila Zora Špačková] 1. vyd., Havlíčkův Brod: Fragment, 2004, [4] s.

Chybová Olga, *Přehled francouzské mluvnice: [pomůcka při výuce francouzštiny]*, 2. vyd., Brno: MC nakladatelství, 1995, 54 s.

Navrátilová Jana, *Francouzština: přehledná gramatika*, Dubicko: INFOA, 1997, 48 s.

Ohnesorg, Karel, *Francouzská mluvnice v přehledných tabulkách*, Druhé, upravené a rozšířené vydání, Praha: Česká grafická Unie, 1948, 47-[I] s.

Slezák Vratislav, *Souhrn francouzské gramatiky*, 3. vyd., Praha: Holman, 2003 [4] s.

Soják, Stanislav, *Mapa francouzské gramatiky*, Dubicko: INFOA, 1993 Popis (rozsah) [8] s.: barevné il.; 29 cm.

2.5 Chronologický pohled na výsledky rešerše

Vraťme se k historickému vývoji českých gramatik francouzštiny. Nejstarší gramatikou, kterou se nám podařilo objevit, je *Elementární mluvnice jazyka francouzského* od E. Krejče ze šedesátých let 19. století (1863). Ovšem tuto příručku jsme do výzkumu nezařadili. Za prvé jsme si předsevzali zabývat se pouze gramatikami od roku 1900 (a navíc vzhledem k postupné kompletaci České národní bibliografie nevíme,

zda jsme nějakou příručku z tohoto období nevynechali), a za druhé je tato mluvnice již od ostatních, díky svému stáří, odlišná a také není pro dnešního recipienta příliš srozumitelná.

Další příručka pochází ještě z období první světové války (R. Souček, *Grammaire française*, 1917), kterou následuje R. Studničková s *Petite grammaire complète* v roce 1922.

Během „první republiky“ (1918-38) vychází ještě příručka Tobiáše Bednáře (*Přehled francouzské mluvnice*). Ta pak vyšla dokonce v několika vydáních, i během druhé světové války. Poslední edice je potom osmá z roku 1946. Opakovaná vydání tohoto Bednářova díla by mohla svědčit o oblíbenosti francouzského jazyka v období mezi válkami, protože jiné příručky (než tři výše zmíněné) v meziválečné době nevyšly, a to přes poměrně velkou oblibu francouzštiny na našem území v tomto období. Navíc jsou tyto příručky velmi stručné, a rozhodně nedopovídají vysokoškolským potřebám. Jedná se spíše o učebnice středoškolské, které rozhodně nejsou příliš odborně vystavěny.

Další příručka vychází až v druhé polovině let čtyřicátých – tedy po druhé světové válce, ale ještě před únorovým převratem v roce 1948. Je to kniha J. Balcara a O. Tichého (*Gram. française - Francouzská mluvnice pro pokročilé* z roku 1947).

V letech mezi únorem 1948 a listopadem 1989 se poprvé objevují gramatiky již obsáhlejší a hlouběji se zabírající francouzským jazykem. V těchto letech je nejdůležitějším autorem především Otto Ducháček se třemi příručkami (1955, 1957 a 1976 - společně s J. Bartošem). Z Ducháčkových děl představuje pro nás asi nejstěžejnější *Grammaire complète de la langue française*, která je ze všech tří nejodbornější i nejrozsáhlejší. Další významné dílo doby totality tvoří *Vědecká mluvnice francouzštiny* od Jana Šabršuly. Ta vyšla až v roce 1986, a kromě rozsahu a hloubky pohledu překvapí možná až přílišnou vědeckostí, mnohdy i odlišným přístupem k problematice francouzské gramatiky. Tyto dvě, pravděpodobně nejvýraznější, osobnosti tohoto období pak doplňují Věra Stachová (*Stručná gramatika francouzštiny*, 1969) a na Slovensku Gabriela Podolcová (*Gramatika francúzštiny*, 1967). Nutno podotknout, že během těchto let nadvlády socialismu, (která s sebou přinesla i silnou nadvládu ruštiny ve výuce cizích jazyků) kdy bychom mohli očekávat spíše stagnaci, či úplné zastavení výzkumu a výuky francouzštiny, se na našem území objevuje rozhodně ne malý počet příruček na vcelku vysoké úrovni. Pokud ještě přihlídneme k počtům skript, která v těchto letech vyšla, zjistíme, že také není nezanedbatelný. V podstatě se jedná o to nejlepší, co u nás vyšlo,

hlavně pokud jde o dílo O. Ducháčka a J. Šabršuly (i když je opravdu velmi vědecké, prakticky nepříliš využitelné, nicméně velmi kvalitní).

V letech porevolučních (od roku 1989) vyšly na našem území celkem čtyři gramatiky francouzštiny: J. Hendrich, J. Tláškal, O. Radina, *Francouzská mluvnice*⁸² (1991), J. Bárta, *Průvodce francouzskou gramatikou* (1992), K. Bajger, *Repetitorium francouzské gramatiky* (2002), J. Taišlová, *Mluvnice francouzštiny* = *Grammaire du français* (2002). Zde stojí za zmínku hlavně kolektivní dílo *Francouzská mluvnice*, které je asi nejkomplexnější a nejdetailnější. Ostatní díla jsou poměrně stručná, i když v případě příručky J. Bárty není objem informací příliš zestručněn, a její velké plus představuje grafická přehlednost.

Doplňme, že od padesátých let XX. století můžeme zaznamenat velký skok v otázce metajazyka. U Otty Ducháčka (1955) zjišťujeme značný rozdíl v jazyce oproti předcházejícím příručkám (především oproti Součkovi a Studničkové). Jeho čeština je již dnešnímu recipientovi srozumitelná, nepřipadá nám zastaralá či zkosnatělá, především pokud jde o stylistiku.

---

⁸² dnes pravděpodobně nejpoužívanější mezi studenty i učiteli VŠ, jako jedna z mála i několikrát přepracovaná a přetištěná

3 Slovní druhy v českých gramatikách francouzštiny

Při procházení příruček a jejich morfologické části jsme narazili na několik momentů, které se nám jevily jako problematické. Svým způsobem se zde projevil rozdíl mezi fungováním češtiny a francouzštiny a také mezi českou a francouzskou gramatickou tradicí. Tyto problémy můžeme rozdělit do následujících tematických okruhů:

- členy/determinanty;
- číslovky;
- částice, citoslovce, uváděcí výrazy, příčestí, zápor.

3.1 Členy / Determinanty

V češtině členy ani determinanty obecně neexistují. Neznáme je především z hlediska funkčního, přestože označující (tedy forma) francouzských členů a determinantů v češtině existují. Čeští autoři se tedy museli vypořádat s otázkou, kam tuto kategorii zařadit.

Jak jsme již uvedli, některé determinanty zná čeština formálně⁸³ (především determinanty přivlastňovací, ukazovací, tázací apod.), ovšem funkčně i z hlediska morfologického se chovají jinak.

Mezi determinanty bychom mohli zařadit i členy. Důležitou otázkou je, zda vymezit kategorii členů zvlášť, nebo je uvést společně se všemi determinanty (či předeterminanty, jak je nazývá Šabršula (1986). A pokud dáme členy zvlášť, kam zařadit ostatní – příznakové - determinanty?

Podívejme se tedy, jak se s těmito otázkami vypořádali autoři našich gramatických příruček.

Nejdříve se však zaměříme na to, jak jsou determinanty definovány. Pokusíme se je vymezit za pomoci A. Martineta (1996), M. Wilmeta (2003), *Dictionnaire de linguistique*⁸⁴ a *Gramaire méthodique*⁸⁵. Z českých materiálů přihlédneme k O. Radinovi

⁸³ Jejich „označující“

⁸⁴ Dubois Jean et al., *Dictionnaire de linguistique*, Larousse, Paris 2002

⁸⁵ Riegel M., Pellat J.-C., Rioul R., *Grammaire méthodique du français*, Quadriga/PUF, Paris, 2004

(1981) a ke dvěma gramatickým příručkám – *Mluvnici francouzštiny*⁸⁶ a *Vědecké mluvnici francouzštiny*⁸⁷.

Determinanty jsou slova, která musí nutně doprovázet substantiva (Riegel a kol., 2004: 150). V podstatě nám naznačují, že slovo či skupinu slov nacházející se za tímto determinanem chápeme substantivně (Radina, 1977: 11). Sémanticky se determinant účastní aktualizace substantiva ve větě (Riegel a kol., 2004: 152). Pokud bychom chápali determinant takto, zjistíme, že jde pouze o členy, které jsou nejtýpichtějším a nejpoužívanějším (Wilmet, 2003: 99) determinanem. Goosse (1995: 172) je považuje dokonce za minimální determinanty, v tom smyslu, že ostatní determinanty k nim přidávají dodatečné informace.

Z morfologického hlediska přebírají determinanty rod a číslo substantiva, jež specifikují (Dubois a kol., 2002: 140). Podle Šabršuly (1986: 81) je vydělujeme pomocí testů komutačních, distribučních (na rozdíl od adjektiv se determinanty u substantiva nekumulují⁸⁸) a morfologických. V tomto případě bychom mezi determinanty mohli řadit členy, zájmena vztažná, tázací, neurčitá, zájmena a adjektiva přivlastňovací, ukazovací a číselná adjektiva (Dubois a kol., 2002: 140).

Ovšem pokud bychom brali determinanty v nejširším slova smyslu, mohli bychom říci, že se jedná o všechny součásti jmenného syntagmatu, které jsou závislé na jeho hlavním členu. V tomto případě by mohlo jít o členy, veškerá adjektiva a jmenné doplňky (Dubois a kol., 2002: 140).

K zařazení determinantů jsme zjistili několik základních informací:

- musíme zjistit, zda autor uvádí kategorii členů, nebo determinantů, či zda vůbec uvádí některou z těchto kategorií;
- pokud máme pouze kategorii členů, je nutné zjistit, kam autor zařadil ostatní determinanty, a také jak je nazývá (Nabízejí se tři varianty – determinant, nesamostatná (nepřízvučná) zájmena či určovací adjektiva. Proč zrovna tyto varianty, to se pokusíme osvětlit níže;
- nakonec můžeme zodpovědět i otázku, zda mezi adjektiva řadí autor dané gramatiky pouze adjektiva jakostní (qualificatifs), nebo počítá-li k nim i adjektiva určovací.

⁸⁶ Josef, Tláškal Jaromír, Radina Otomar, *Francouzská mluvnice*, Fraus, Plzeň, 2002

⁸⁷ Šabršula Jan, *Vědecká mluvnice francouzštiny: celost. vysokošk. učebnice*, 1. vyd., Praha: Academia, 1986

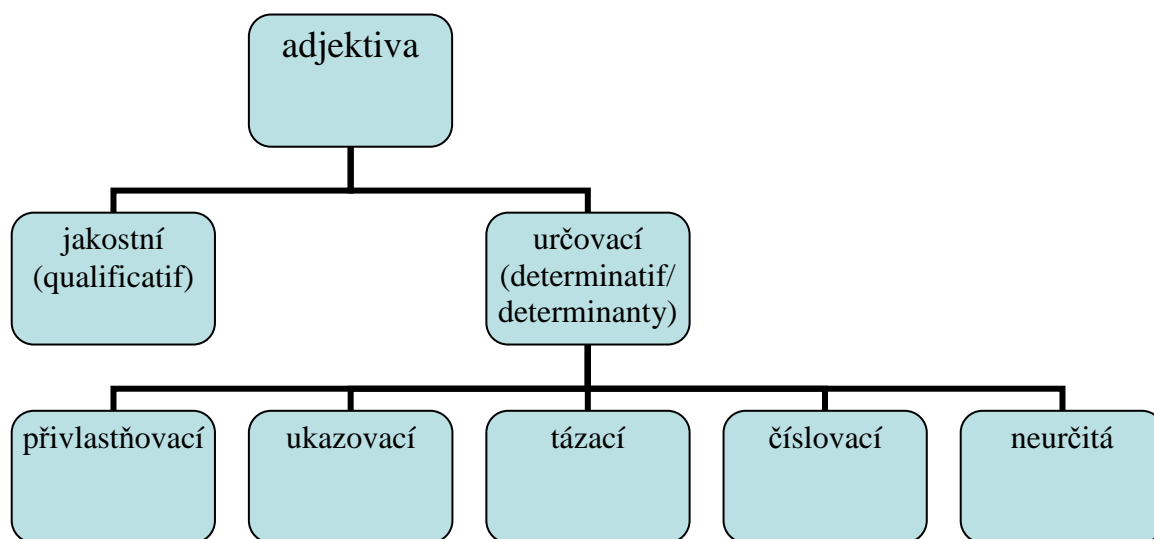
⁸⁸ Jsou tedy v komplementární distribuci

Zjistili jsme, že kategorii členů uvádí samostatně celkem 5⁸⁹ autorů - R. Souček (1917), R. Studničková (1922), O. Ducháček (1955, 1957, + spoluautor J. Bartoš 1976), G. Podolcová (1967) a nejnověji J. Taišlová (2002). Podle roků vydání zjistíme, že se jedná o autory převážně starší, s výjimkou J. Taišlové. Dále se členy pracují všichni autoři velmi podobně – dělí je na určité, neurčité a dělivé, uvádějí jejich formy a použití. Zabývají se také tím, kdy členy vynecháváme a kdy je opakujeme.

Někteří (především O. Ducháček, R. Studničková a R. Souček) se podrobněji zabývají členem před vlastními jmény. Zajímavostí také je, že Souček a Studničková v části nazvané „Tvarosloví členu“ pracují jen s jejich tvary (pouhý výčet, ještě hovoří o vypouštění „e“ před samohláskou či němým „h“) a stahováním členu s předložkou. Užitím členů, jeho vynecháním či opakováním se autoři zabývají v části syntaktické.

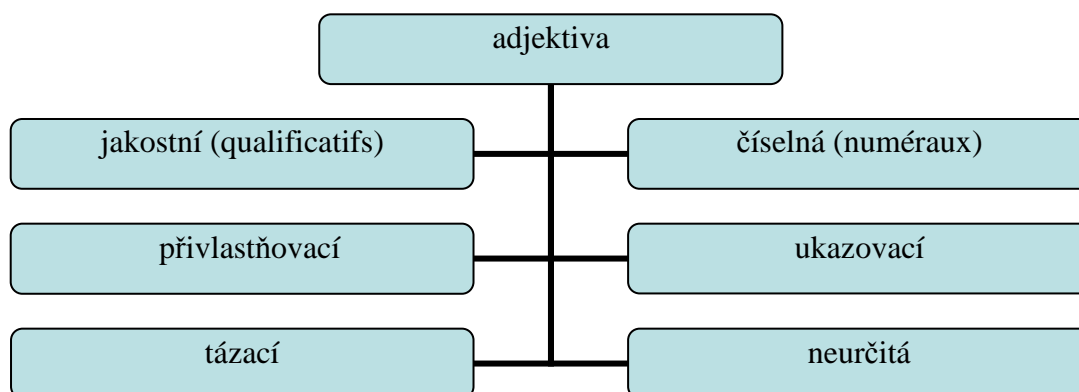
Nyní se podíváme, kam umístili tito autoři ostatní determinanty (tedy determinanty ukazovací, přivlastňovací, tázací, neurčité a číselné).

Autoři příruček z období desátých a dvacátých let XX. století (Studničková a Souček) zařadili determinanty k přídavným jménům a nazvali je přídavnými jmény určovacími (adjectif déterminatif). V příručce Růženy Studníčkové najdeme celkem pět typů určovacích přídavných jmen (determinantů) - ukazovací, přivlastňovací, tázací, číslovací a neurčitá. Rudolf Souček má výčet určovacích adjektiv podobný, pouze neodděluje adjektiva jakostní a určovací, ale vedle adjektiv jakostních řadí rovnou jednotlivé typy adjektiv určovacích.

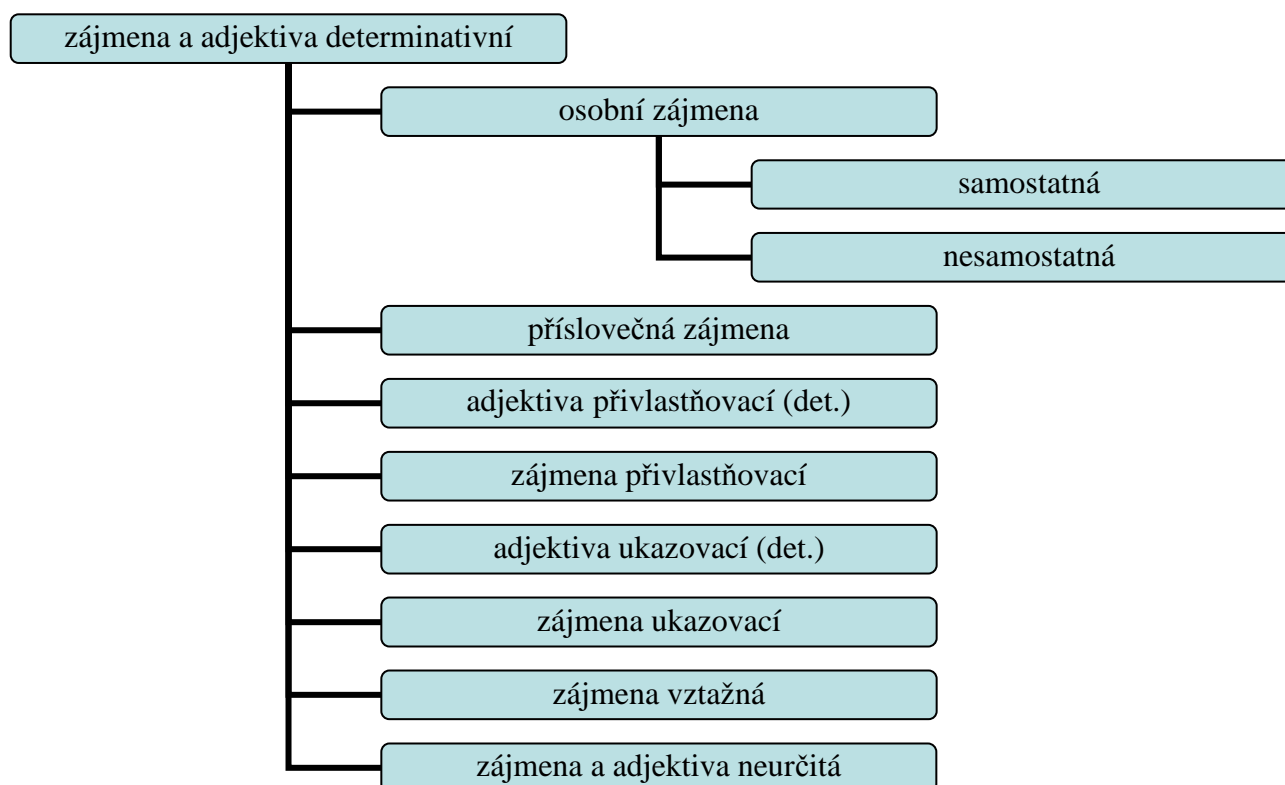
⁸⁹ všechna tři díla Otty Ducháčka (*Grammaire du français contemporain* (1955), *Francouzská mluvnice a cvičebnice* (1957) a *Grammaire complète de la langue française* (1976)) se v našem ohledu neliší, a vzhledem k tomu, že podíl spoluautora Jozefa Bartoše (u poslední z nich) není jasně odlišen, a tudíž identifikovatelný, budeme fakta nalezená v těchto dvou příručkách považovat za jednu ucelenou teorii

Obr. 5. Zařazení determinantů u R. Studničkové.

Obr. 6. Zařazení determinantů u R. Součka.

Otto Ducháček vytvořil speciální slovní druh - zájmena a adjektiva determinativní, kam, pod názvem determinativní adjektiva, ukryl většinu determinantů, kromě číselných, které bychom našli pod číslovkami. U číslovek zato nenajdeme položku „číselné determinanty“, avšak Ducháček (1976: 67) uvádí, že číslovky (noms de nombre) mohou být použity i determinativně.

Obr. 7. Zařazení determinantů u O. Ducháčka.

Další příručkou v chronologickém pořadí je *Gramatika francúzštiny* od Gabriely Podolcové. Tato autorka řadí determinanty (kromě členů) mezi zájmena a nazývá je

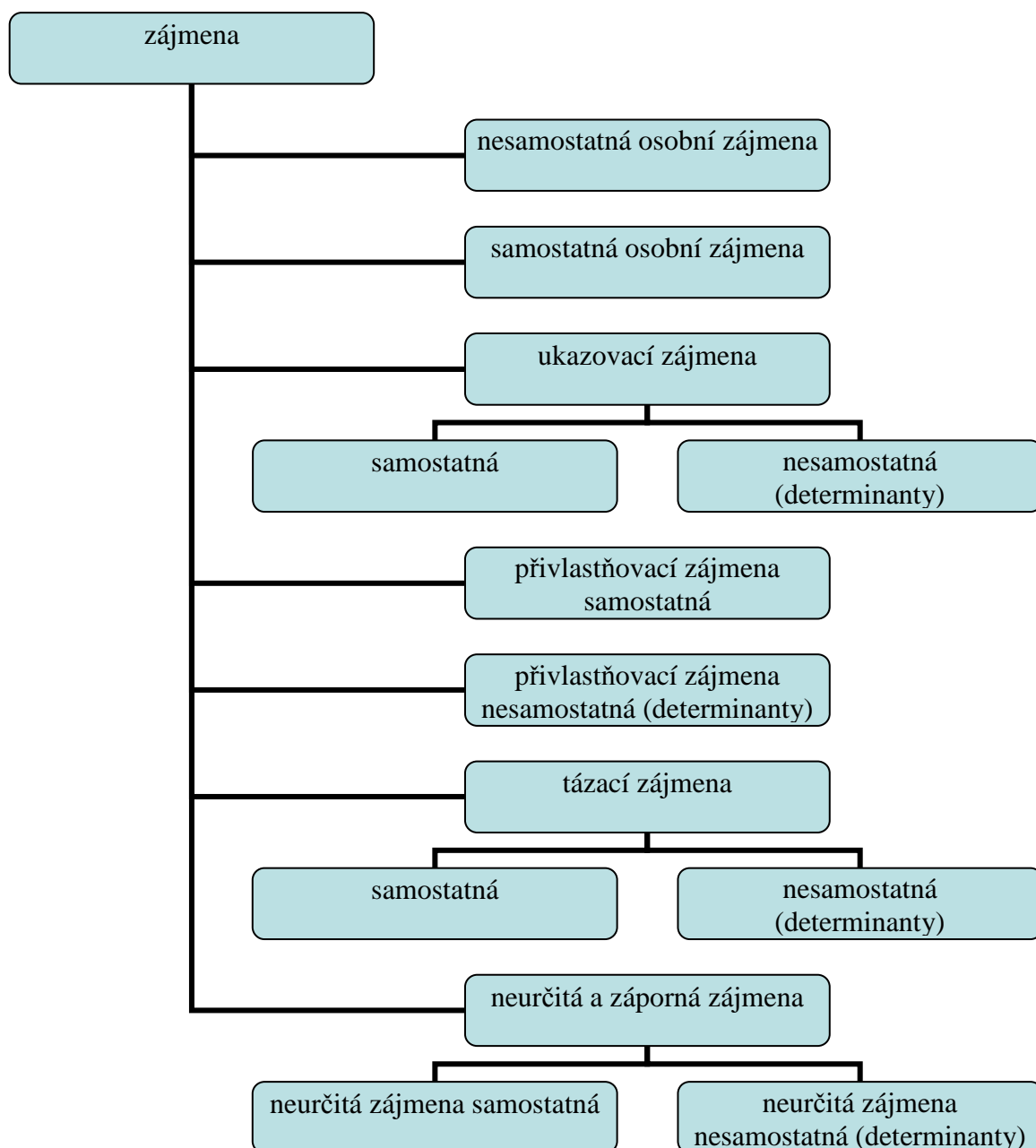
zájmeny nesamostatnými. Zde však nastává další problém, protože mezi zájmena nesamostatná řadí Podolcová (a mnoho jiných autorů – Taišlová, Hendrich, Tláskal a kol., a další) i část zájmen osobních⁹⁰, která sice většinou nestojí samostatně, ale rozhodně nemají funkci determinantů a nestojí před substantivem. Pro tato zájmena by, podle našeho názoru, bylo vhodnější zvolit termín „osobní zájmena nepřízvučná“, abychom je oddělili od těch zájmen, která stojí před substantivem a aktualizují je (popřípadě nám naznačují, že slovo či skupina slov za nimi je chápána substantivně). Tuto variantu, kterou navrhuje Podolcová ve francouzském překladu své terminologie, ovšem do slovenštiny je překládá jako zájmena osobní samostatná / nesamostatná (Podolcová 1967: 77).

osobní zájmena samostatná → pronoms personnels atones

osobní zájmena nesamostatná → pronoms personnels toniques (Podolcová 1967: 77)

---

⁹⁰ je/me, tu/te, il/lui/le, elle/lui/le, nous, vous, ils/leur/les, elles/leur/les (Podolcová 1967: 77)

Obr. 8. Zařazení determinantů u G. Podolcové.

Jitka Taišlová ve své příručce zařazuje determinanty, stejně jako G. Podolcová, mezi zájmena. V její české terminologii najdeme také zájmena samostatná a nesamostatná (včetně zájmen osobních). Ovšem ve francouzských překladech nazývá Taišlová zájmena nesamostatná adjektivy, takže zde máme např. tázací zájmena samostatná a nesamostatná, ale pronoms et adjectifs interrogatifs (Taišlová 2002, 81-83). Terminologie u zájmen osobních není přeložena, protože se setkáváme se zájmeny osobními samostatnými a nesamostatnými.

tázací zájmena samostatná → pronoms interrogatifs

tázací zájmena nesamostatná → adjectifs interrogatifs

Pokud srovnáme těchto pět autorů, můžeme zde vysledovat jednu tendenci – postupný přesun determinantů od adjektiv k zájmenům. Autoři z desátých a dvacátých let zařadili jednoznačně determinanty ukazovací, přivlastňovací a tázací jako adjektiva určovací. Ducháček se v padesátých letech posunul kousek dál. Přesunul zmíněné tři typy determinantů pod zájmena, ovšem stále je nazývá adjektivy, a odděluje je tak od zájmen. K této variantě se přiklonila i Jitka Taišlová o padesát let později. Gabriela Podolcová v šedesátých letech posouvá determinanty pod zájmena a posouvá i terminologii, když je nazývá zájmeny nesamostatnými.

Druhou skupinou autorů jsou ti, kteří přiřadili členy pod podstatná jména. Jedná se o Tobiáše Bednáře (1946), Josefa Balcara a Otu Tichého (1947), Věru Stauchovou (1963), Jana Bártu (1992) a Kryštofa Bajgera (2002).

Všichni tito autoři věnují členům přibližně stejně prostoru a jejich výklad není v oproti jiným nijak omezen (kromě Bajgera, jehož pojetí výkladu je velmi specifické v celé příručce). Ovšem tím, že řadí členy pod substantiva, nám dávají najevo, že je neberou jako samostatné slovní druhy, ale jako jednu z morfologických vlastností substantiv. Kladou členy v podstatě na úroveň gramatického rodu a čísla. Jejich počínání má své důvody. Člen je vždy spjat se substantivem, nikdy nestojí sám o sobě (pokud najdeme slovo, které by formálně odpovídalo členu, samostatně stát ve větě, již se nejedná o člen, ale o jiný slovní druh (zájmeno⁹¹ či číslovka⁹²)). Na druhou stranu není člen graficky, často ani foneticky, přímou součástí substantiva, jako v případě koncovek označujících rod a číslo. Také má své specifické funkce – aktualizuje substantivum; při spojení členu s jakýmkoli slovním druhem, nebo i s celou výpovědí, dochází k substantivizaci tohoto slovního druhu, nebo výpovědi. V neposlední řadě člen napomáhá blíže určit substantivum, kterému předchází. Člen také může být nahrazen několika typy nesamostatných zájmen⁹³; koncovky označující rod a číslo naopak nejsou nahraditelné žádným slovním druhem. Z toho plyne, že člen a gramatické kategorie rodu a čísla není možné stavět na stejnou úroveň.

Ještě se vraťme k tomu, kam těchto pět autorů zařadilo zbylé determinanty. Již jsme naznačili, že je ve většině případů umístili k zájmenům. Pouze starší autoři (T. Bednář a J.

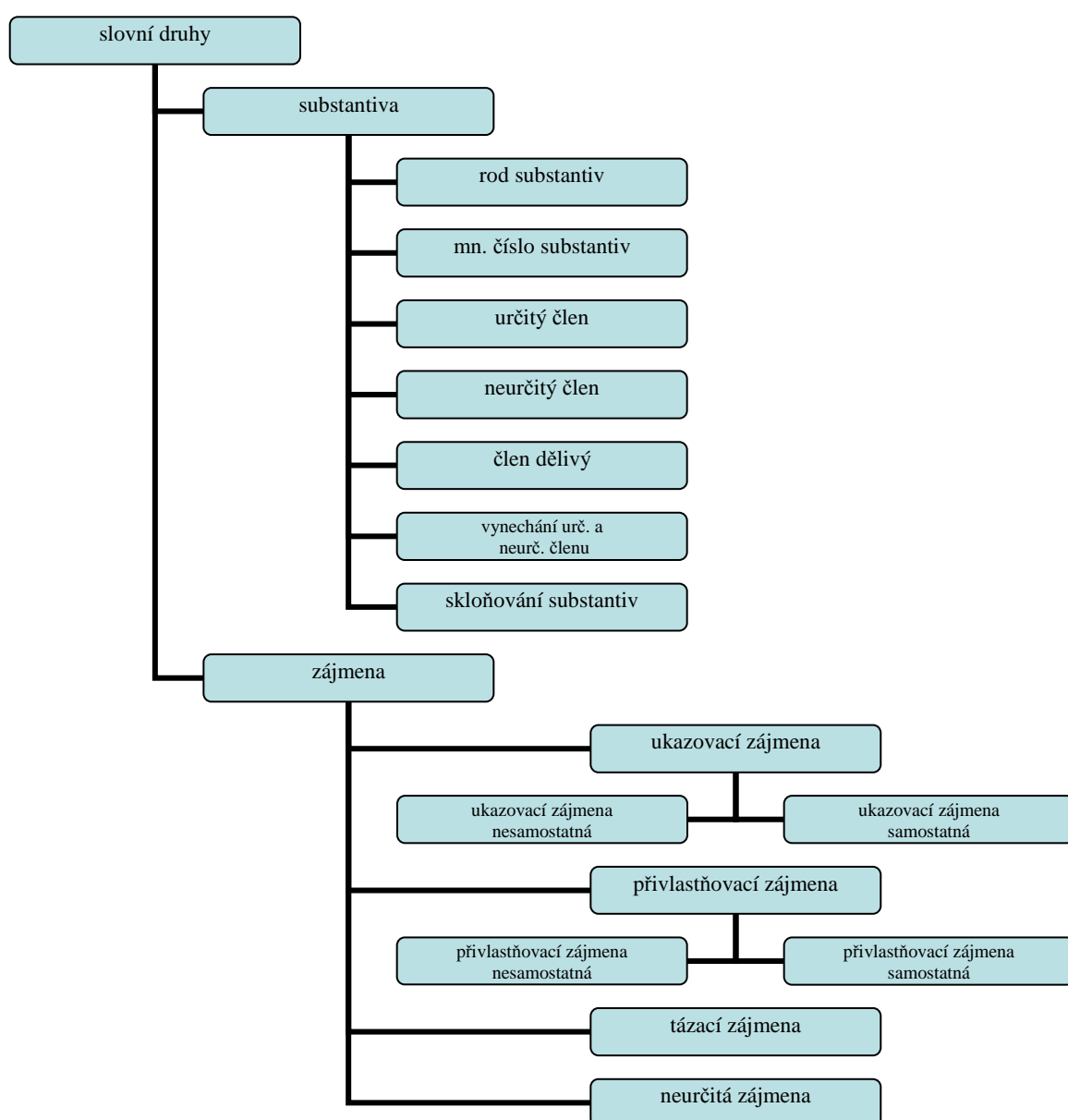
⁹¹ např. „Les parents m’ont parlé de leur ami. Mais je ne **le** connais pas de tout.“ – zde je „le“ osobním zájmenem nepřízvučným, které zastupuje „leur ami“ z předchozí věty

⁹² např. „Mettons la **Une**.“ – zde je „une“ substantivem označujícím televizní kanál číslo jedna

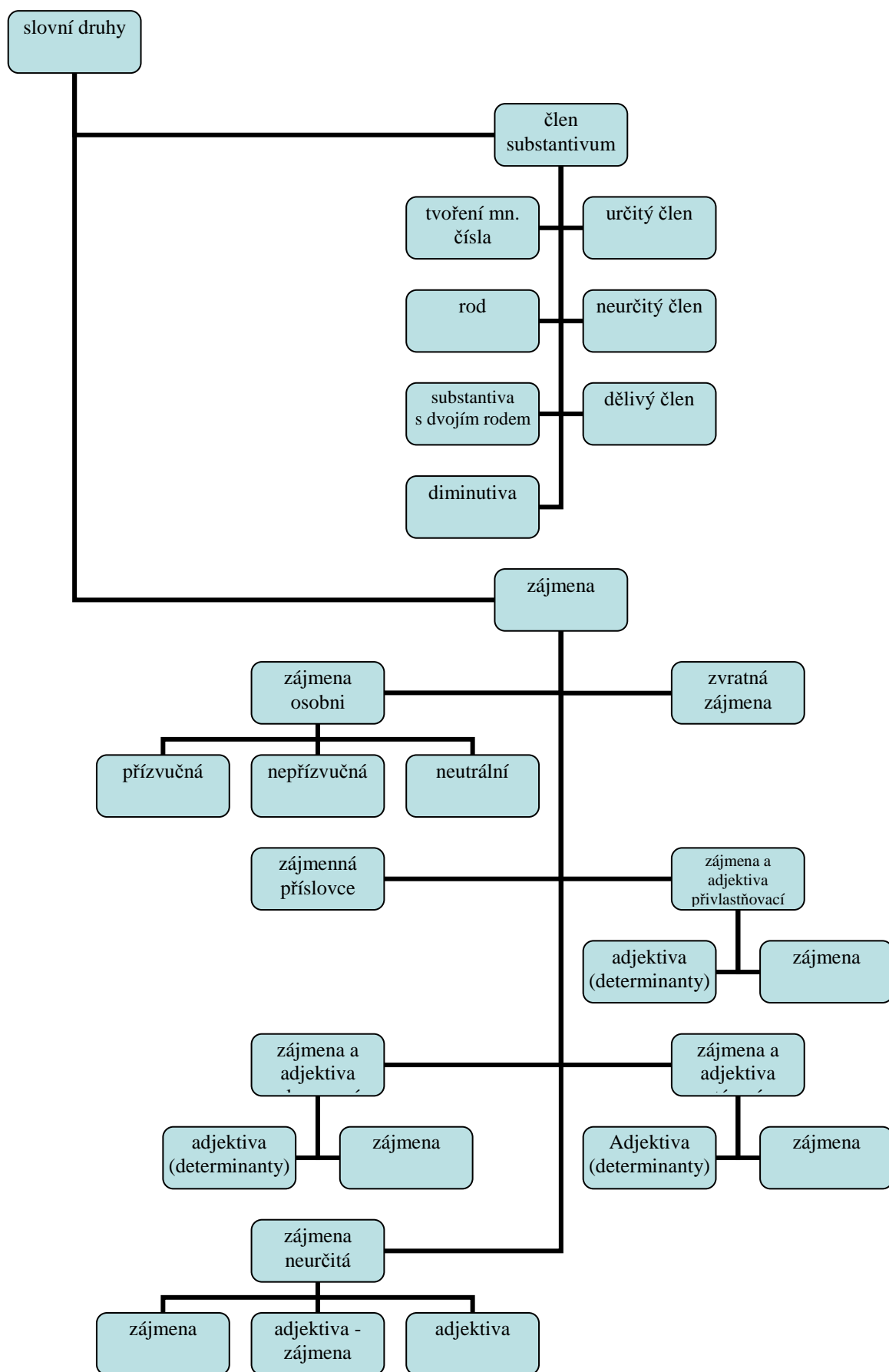
⁹³ pod tímto termínem najdeme ostatní determinanty u většiny autorů, kteří řadí člen k substantivům

Balcar s O. Tichým) zůstali u dřívější terminologie. Determinanty sice zařadili pod zájmena, ale ponechali jim název adjektiva určovací, podobně jako Otto Ducháček. Obecně bychom tedy mohli říci, že tato tendence se nachází převážně u autorů, kteří publikovali své dílo ve 40. a 50. letech 20. století. Bednáře bychom v tom případě mohli považovat za průkopníka, protože druhé vydání jeho příručky vyšlo již v roce 1930. Odlišil se tak od svých současníků (R. Studničkové a R. Součka), kteří oba shodně řadí determinanty pod adjektiva.

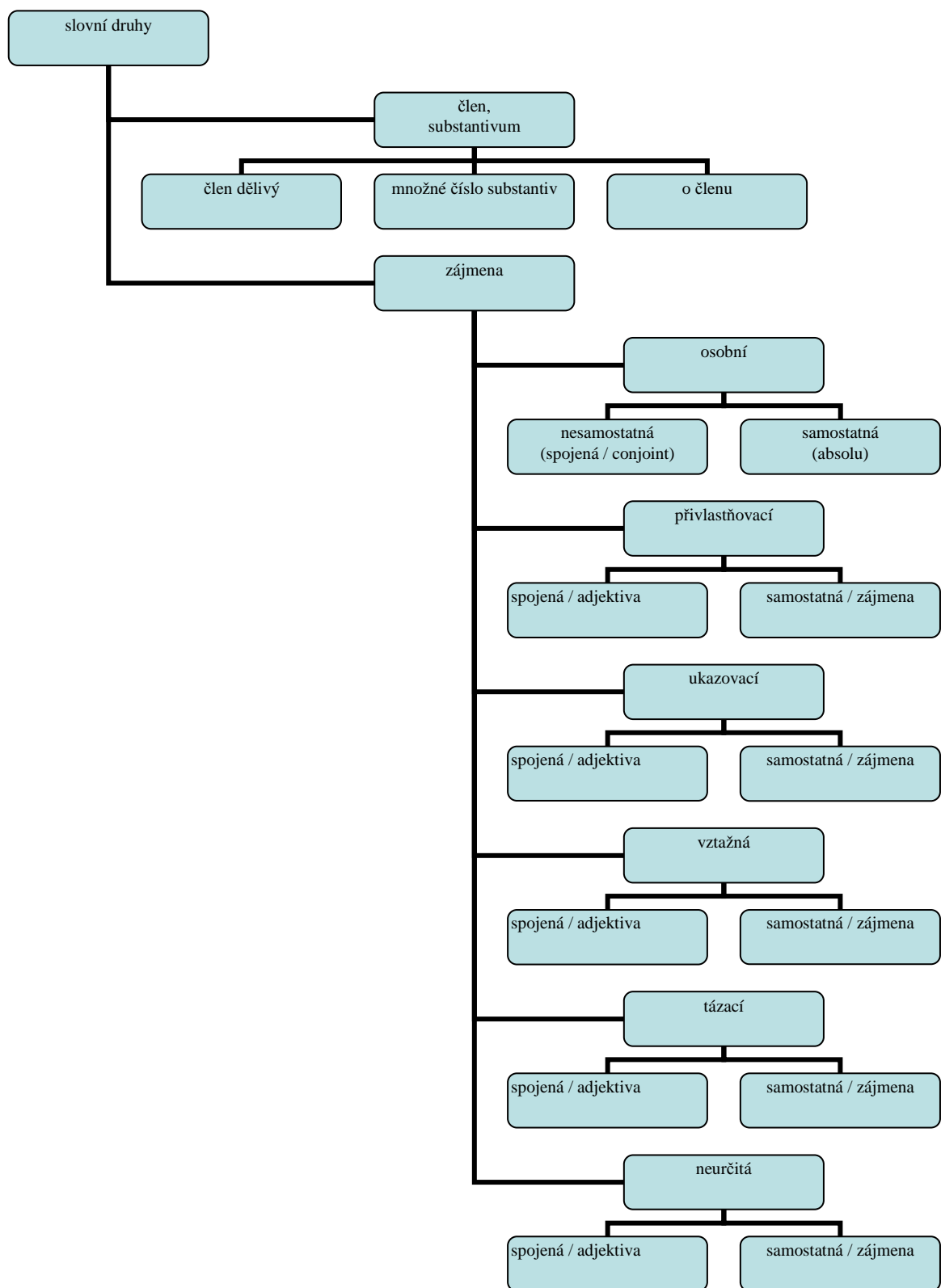
Trochu nepřehledné je rozdělení příznakových determinantů u J. Bárty. Najdeme je sice všechny pod zájmeny, ovšem u zájmen tázacích a neurčitých autor sice uvádí jejich samostatné i nesamostatné formy, ale neodděluje je od sebe.

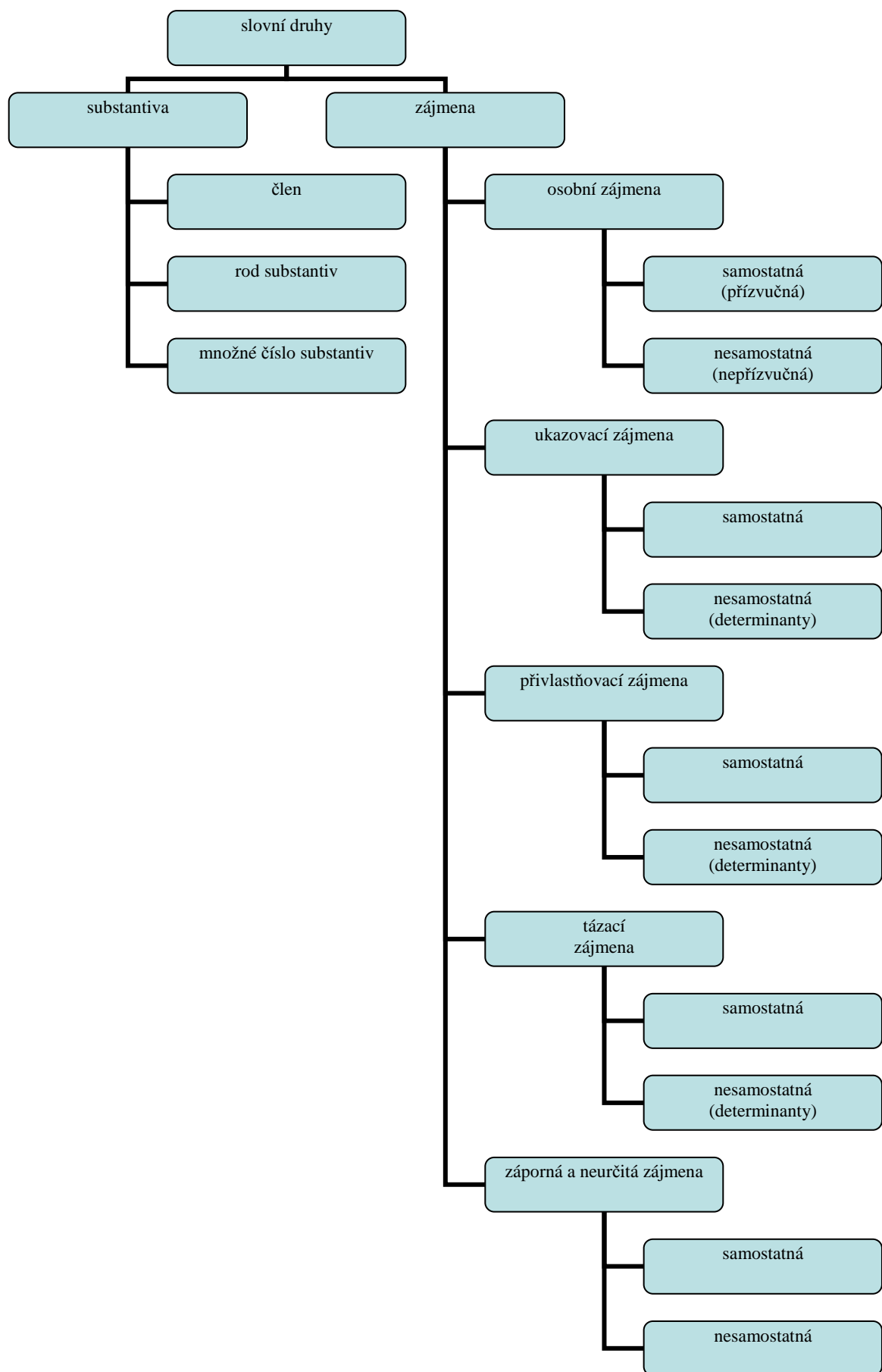
Obr.9. Zařazení determinantů u J. Bárty.

Obr. 10. Zařazení determinantů u Balcara a Tichého.

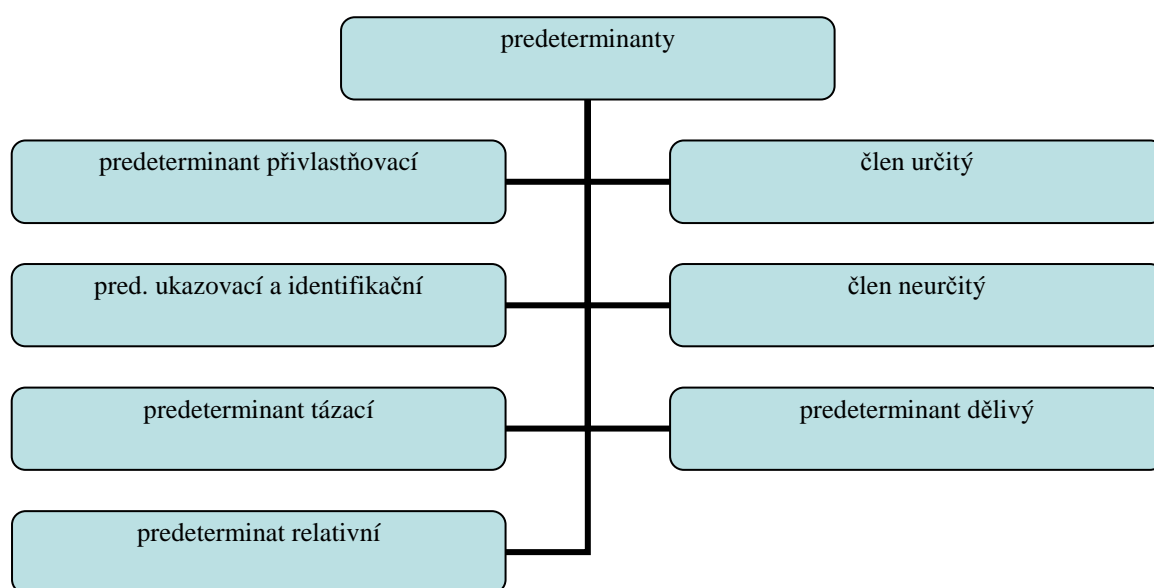

Obr. 11. Zařazení determinantů u T. Bednáře.

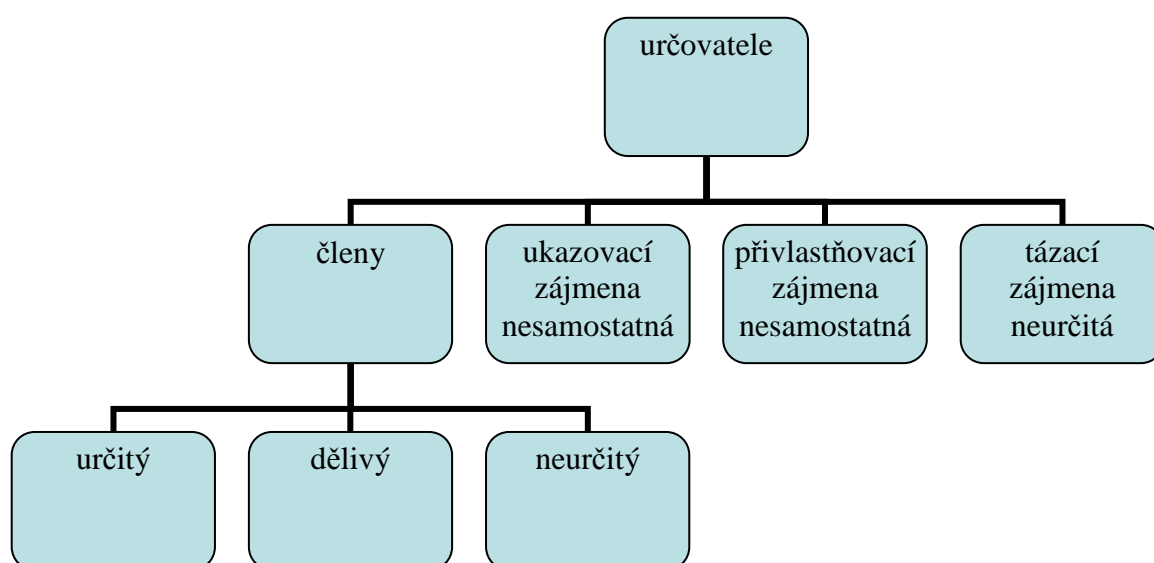

Obr. 12. Zařazení determinantů u V. Stauchové.

Poslední skupinou autorů jsou ti, kteří vytvořili samostatný slovní druh, kam zařadili všechny determinanty. Jedná se pouze o dvě příručky – *Vědeckou mluvnici* J. Šabršuly (1986) a kolektivní dílo *Francouzská mluvnice*⁹⁴. Ve své podstatě se jedná (kromě *Grammaire complète de la langue française* O. Ducháčka, 1955) o dvě nejstěžejnější příručky, které u nás vyšly. Obě dvě jsou velice podrobné, velmi odborně zpracované a jsou určeny především univerzitnímu publiku, na rozdíl od většiny ostatních příruček, které se adresují publiku středoškolskému, nebo těm, kteří nestudují francouzštinu jako svůj hlavní obor.

Obr. 13. Zařazení determinantů podle J. Šabršuly.

Obr. 14. Zařazení determinantů podle J. Hendricha, J. Tláškala a O. Radiny.

⁹⁴ Josef Hendrich, Jaromír Tláškal, Otomar Radina, 1991 (naše zkoumané vydání je z roku 2001)

Šabršula (1986: 80) říká, že do kategorie předeterminantů⁹⁵ slučuje jevy, které bývají ve francouzských mluvnicích označovány jako členy a determinativní adjektiva. Znovu se tedy odkazuje na starší tradici (v příručkách českých autorů) řazení determinantů mezi adjektiva. Ve Francouzské mluvnici (Hendrich a kol., 2001: 192) jsou označovány determinanty jako slova, která doprovázejí ve francouzštině substantiva, přičemž zpravidla označují jejich mluvnický rod a číslo a vymezují jejich vztah k danému kontextu, čímž zároveň upřesňují jejich význam ve větě.

Obě tyto příručky shodně rozdělují dvě skupiny determinantů - členy a ostatní determinanty. U Šabršuly jsou tyto („ostatní determinanty“) nazývány příznakové. Mezi příznakové předeterminanty Šabršula (1986: 103, 107) přidal i člen (předeterminant) dělivý.

U Hendricha a kol. (2001: 227-245) jsou determinanty (kromě členů) nazývány nesamostatnými zájmeny, což může být velmi zavádějící vzhledem k tomu, že autoři uvádějí i nesamostatná zájmena osobní (s. 259), která jsou zařazena k zájmenům a s determinanty nemají nic společného (viz výše).

Podle našeho názoru je však vytvoření slovního druhu, kam řadíme veškeré determinanty, nejlepší variantou. Rozhodně nejlépe vystihuje fungování francouzského jazyka, protože ani jakostní adjektiva, ani žádná jiná zájmena nemohou nahradit determinanty v jejich funkci (jak by se dalo předpokládat, pokud bychom při klasifikaci slovních druhů chtěli uplatňovat syntaktické kritérium (Aroux, 1988: 111)). Determinanty také fungují při transpozici slovních druhů, jejich pomocí lze substantivizovat jakýkoliv slovní druh nebo části promluvy, což se o jiných slovních druzích říci nedá.

Otázkou je, proč dochází k těmto rozdílům v zařazování determinantů? Proč je jedni autoři řadí k adjektivům, jiní k zájmenům a třetí skupina pro ně vytvořila samostatný slovní druh?

Podle našich předchozích výzkumů by mohlo jít o rozdílné názory na důležitost a pořadí klasifikačních kritérií při třídění lexika. Svou roli hraje i to, zda se autoři přiklonili spíše k české, nebo k francouzské gramatické tradici, dále nakolik vzali v potaz fungování francouzštiny, či zda se opírají spíše o zkušenosti svých čtenářů s češtinou.

---

⁹⁵ Jedná se o kategorii, jinými autory nazývanou „determinanty“, Šabršula (1986: 80) však dal přednost termínu „předeterminanty“.

První skupina autorů rozpoznala, že člen má své specifické funkce, a oddělila jej od ostatních slovních druhů. Ovšem u zbylých determinantů již vzali v potaz kritéria jiná. Starší autoři, kteří řadí příznakové determinanty (Šabršula, 1986, 81-82) mezi adjektiva, se kloní ke kritériu syntagmatickému (Auroux 1988: 111), které říká, že adjektivum doprovází substantivum, protože stejnou vlastnost mají i příznakové determinanty. Z morfologického hlediska mají adjektiva a příznakové determinanty společné ohýbání v rodě a čísle, ovšem formálně jsou to naprosto odlišné kategorie.

Autoři, kteří řadí příznakové determinanty k zájmenům, zase zohledňují jiná hlediska klasifikace slovních druhů. Obě skupiny slov nepatří mezi slova plnovýznamová. Obě dvě svým způsobem zastupují substantiva, nebo na ně poukazují. Je zde také patrná příbuznost formy zájmen a příznakových determinantů. Rovněž se tu promítá konfrontace s češtinou, která všechny příznakové determinanty považuje za zájmena (myslíme tím české formální ekvivalenty determinantů). Francouzská samostatná zájmena čeština nezná a nepoužívá je.

Při srovnání s francouzskou gramatickou tradicí zjistíme, že Souček (1917) a Studničková (1922) tuto tradici reflektují. Determinanty zařazují shodně k adjektivům. Francouzské gramatiky reflektoval i O. Ducháček (1955, 1957, 1976), který spojil adjektiva a zájmena ukazovací, přivlastňovací, vztažná, tázací a neurčitá. Tuto variantu najdeme i ve francouzských gramatikách z let 1936 a 1964. Ovšem determinanty pod zájmeny jsme nikde ve francouzské gramatické tradici nenašli; zde čeští autoři (Balcar a Tichý, 1947; Podolcová, 1967; Bárta, 1992; Taišlová, 2002) pravděpodobně francouzskou gramatickou tradici nereflektují. I když Balcar s Tichým (1947) nazývají tu část zájmen, která funguje coby determinanty, jako adjektiva a ne jako zájmena nesamostatná, což činí zbylí tři autoři.

Šabršula (1986) a Hendrich a kol. (2001) reflektují novodobější tendenci ve francouzské gramatické tradici a vytvářejí pro determinanty samostatný slovní druh.

3.2 Číslovky

Číslovky jako samostatný slovní druh ve francouzské gramatické tradici v podstatě neexistují, zato v tradici české jsou pevně zakotveny.

Francouzská tradice se spíše řídí ukazateli morfologickými a syntaktickými, kdežto česká vytvořila kategorii číslovek na sémantickém základě; jedná se v podstatě o jediný slovní druh, který lze vymezit pouze na základě sémantiky. Šabršula (1986: 180) píše: „

Jsou to slova významu číselného.“ Ve *Francouzské mluvnici*⁹⁶ autoři uvádějí, že číslovky vyjadřují: „přesný počet, přesné pořadí, přesnou část celku, přibližný počet, násobek, ročník, výročí aj.“.

Jak se k této otázce postavili čeští autoři francouzských gramatických příruček, zjistíme v následující části naší práce.

Autoři se dělí do dvou základních skupin – na ty, kteří číslovky neuvádějí jako samostatný slovní druh, a ty, kteří je samostatně uvádějí.

Zjistíme tedy, jak odůvodňují existenci tohoto slovního druhu, jak jej definují a co všechno do něj patří. V případě autorů, kteří číslovky jako samostatný slovní druh neuvádějí, určíme, kam tito zařazují číselné výrazy.

Když jsme procházeli zkoumané příručky, našli jsme pouze tři z nich, kde autoři neuvádějí číslovky jako samostatný slovní druh. Jedná se o díla R. Součka (1917), R. Studničkové (1922) a K. Bajgera (2002). Kam tedy tito autoři číselné výrazy řadí?

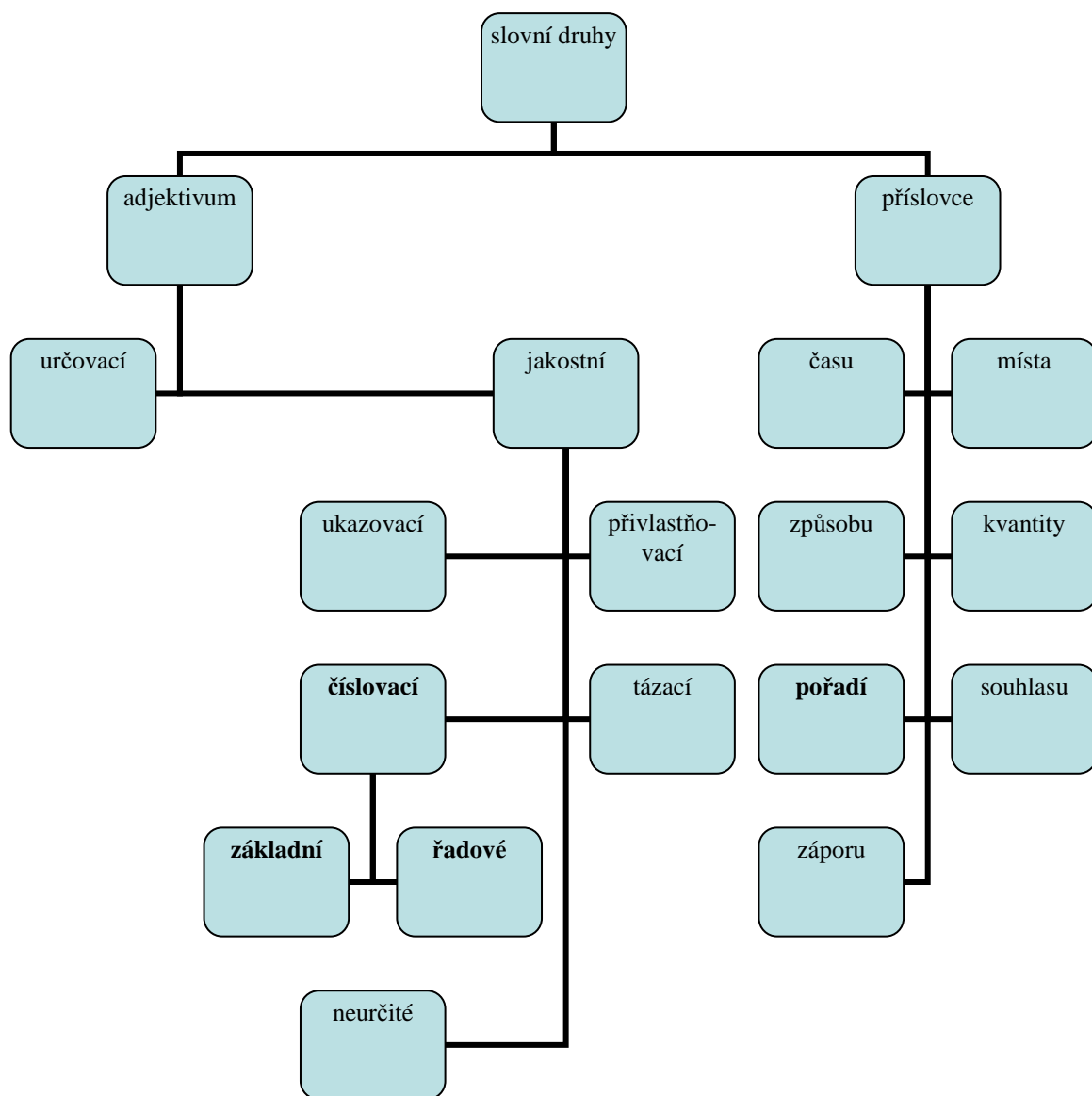
Autoři starší - Souček a Studničková - uvádějí pouze číselné výrazy základní a řadové, které řadí k podstatným jménům. Souček (1917: 13-14) uvádí přídavná jména číselná⁹⁷, která dělí na základní a řadová. U adjektiv číselných řadových poukazuje na to, že právě z nich se tvoří číselná příslovce⁹⁸, která ovšem nezmiňuje mezi příslovci. Studničková číselná adjektiva (v její terminologii „číslovací“(Studničková 1922: 12)) řadí pod adjektiva určovací. Rovněž je dále dělí na základní a řadová. Tito autoři se opírají o kritérium syntagmatické, které tvrdí, že adjektivum má za úkol doprovázet substantiva, a o kritérium syntaktické, podle něhož adjektivum rozvíjí a doplňuje význam substantiva (Auroux 1988: 111). K tomu ještě Studničková přidává pro oddělení adjektiv určovacích (mezi ně patří i adj. číselná) kritérium etymologické (vlastnost odpovídá etymologii názvu daného slovního druhu (Auroux 1998: 112)), jelikož píše: „Jsou to tedy vesměs slova, která česká mluvnice shrnuje pod název „náměstky“⁹⁹, ..., která místo podstatných jmen zastupují.“ (Studničková, 1922: 12). Autorka však doplňuje, že tato adjektiva determinativní substantiva nezastupují, nýbrž pouze na ně poukazují.

⁹⁶ Josef, Tláškal Jaromír, Radina Otomar, *Francouzská mluvnice*, Fraus, Plzeň, 2002, str. 246

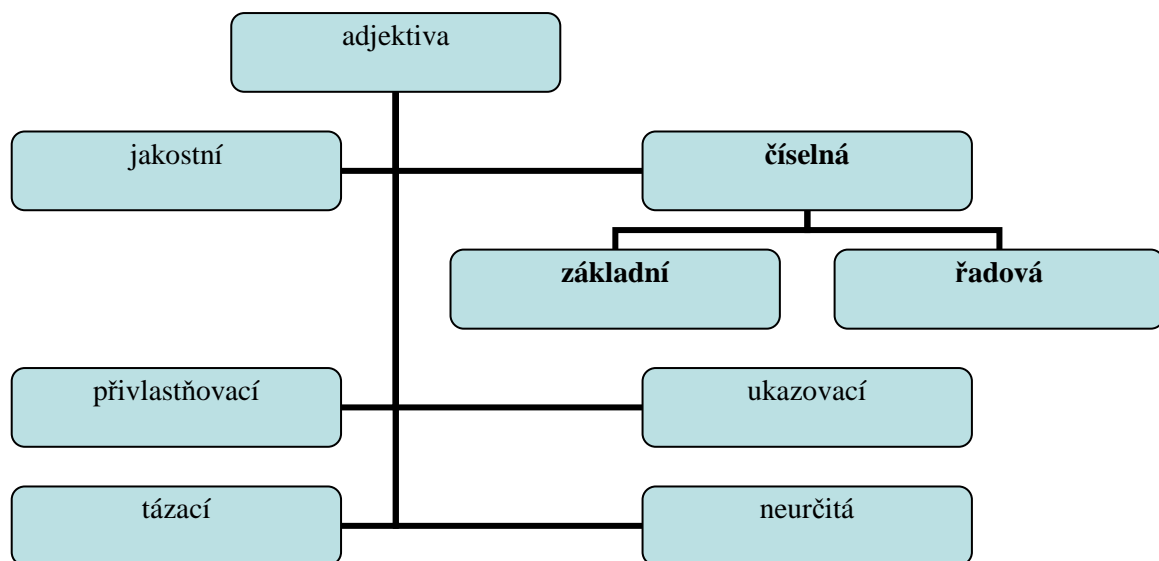
⁹⁷ adjectifs numéraux

⁹⁸ la première – premièrement (Souček 1917: 14)

⁹⁹ zájmena

Obr. 15. Zařazení číselných výrazů u R. Studničkové.

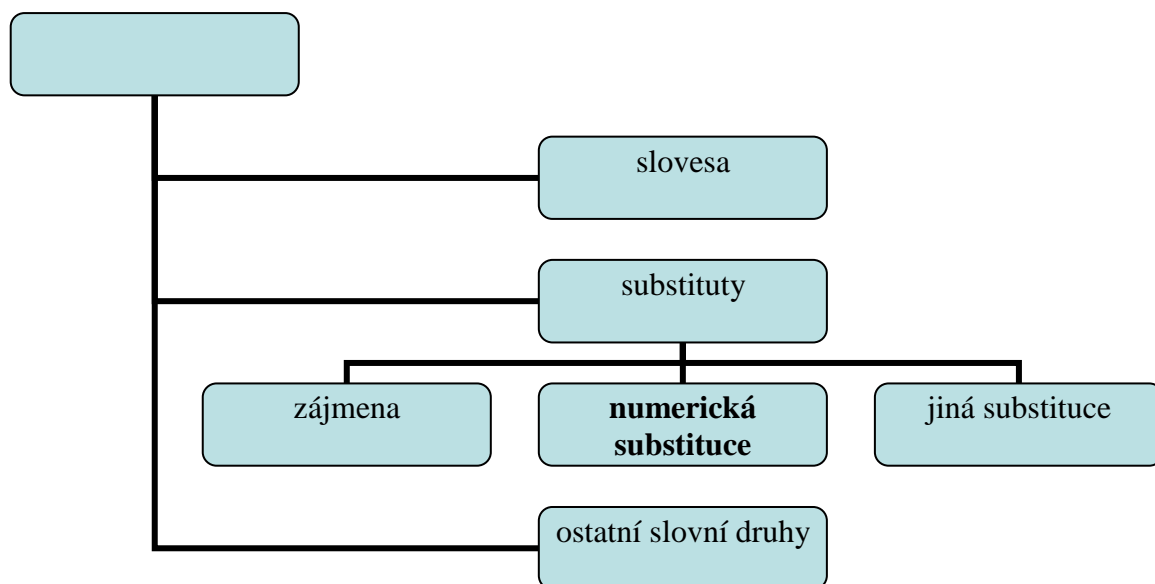
Obr. 16. Zařazení číselných výrazů u R. Součka.

Kryštof Bajger (2002) ve své příručce číslovky neuvádí vůbec, ani mezi adjektivy nebo jinými slovními druhy.

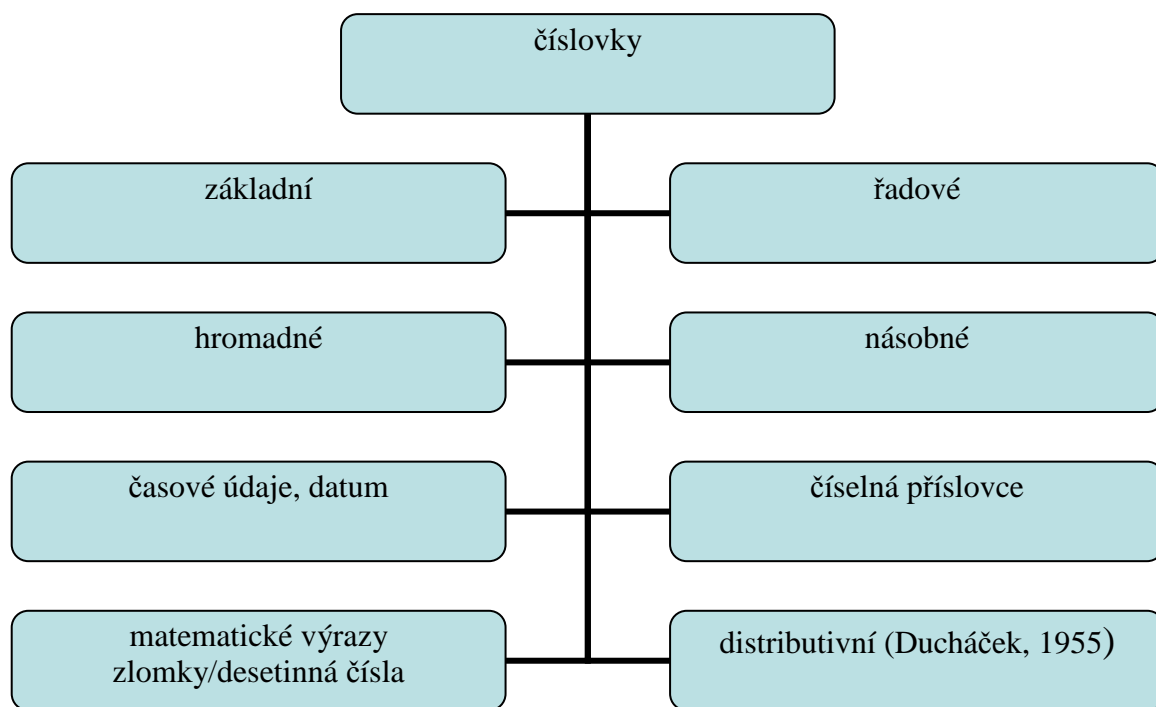
Ostatní autoři vyčleňují pro číselné výrazy samostatný slovní druh. Zjistíme tedy, jaké konkrétní výrazy pod číslovky zahrnují, popřípadě jaký dali autoři název tomuto slovnímu druhu. V neposlední řadě považujeme za důležité, na základě jakých kritérií vydělili číselné výrazy z ostatních slovních druhů.

Výjimkou mezi těmito autory je J. Šabršula, který sice vytvořil samostatnou kategorii pro číselné výrazy, ovšem zařadil je pod slovní naddruh substitutů, společně se zájmeny a dalšími substituty (Šabršula 1986: 153). Podle něho (Šabršula 1986: 180) jsou číslovky znaky substitutivní, které samy nevyjadřují z vlastností materiální nebo jiné skutečnosti, kterou jejich pomocí počítáme. Ovšem jako znaky substitutivní fungují pouze v případě, že nejsou rozvity neshodným přívlastkem designujícím počítané předměty (Šabršula 1986: 180).

Šabršula (1986: 180) však rovněž dodává, že některé číslovky základní mohou být, z hlediska morfologického a syntaktického, ztotožňovány se substantivy (např.: milion, m., huitaine, f., couple, m.,...). Mohou být rozvity přívlastkem, objevuje se před nimi determinant, tyto číslovky se také ohýbají v čísle a jsou zařazeny do gramatické kategorie rodu.

Obr. 17. Zařazení číselných výrazů u J. Šabršuly.

Obr. 18. Možné rozdělení číslovek.

Ostatní autoři rovněž uvádějí číslovky jako samostatný slovní druh. Rozdělují je dále na číslovky základní, řadové, hromadné, násobné, zlomky, výrazy času, data, a různé matematické výrazy a úkony. Část autorů ještě uvádí číselná příslovce, která jsou tvořena od řadových číslovek.

Většina těchto autorů vůbec číslovky jako slovní druhy ani nedefinuje, rovnou je vyjmenovává a pracuje s jejich „označujícím“. Výjimkou jsou O. Ducháček (1955: 82) a Hendrich a kol. (2001: 246), kteří definují číslovky na základě sémantického kritéria.

Zajímavé také je, jak termín „čísllovky“ překládají jednotliví autoři do francouzštiny. Existují v podstatě dvě varianty:

A) noms de nombre;

Tuto variantu uvádějí O. Ducháček (1955) a Balcar s Tichým (1947). Název „noms de nombre“ může podle nás souviset s tím, že kvantitu mohou vyjadřovat substantiva, adj., adv. či pron. (Encyklopedický slovník češtiny, 2002: 96). Po formální stránce nesou číslovky některé znaky jmen (znaky rodu, čísla, v případě češtiny i pádu (Encyklopedický slovník češtiny, 2002: 96)).

B) adjectifs numéraux.

Číselnými adjektivy nazývají číslovky Bednář (1930), Podolcová (1967) a Taišlová (2002). Co je vedlo k této variantě? Podle našich výzkumů může jít o dvě vlastnosti adjektiv, které by mohly být shodné alespoň s částí číslovek.

Za prvé se jedná o vlastnost sémantickou – adjektiva pojmenovávají vlastnosti substancí (Příruční mluvnice češtiny, 2003: 281); za tuto vlastnost bychom mohli považovat i množství, které vyjadřují číslovky, pokud se pojí se substantivem.

Za druhé jde o vlastnost morfoložicko-sémantickou – adjektiva se shodují v rodě, čísle (v případě češtiny i v pádě) se substantivy, ke kterým se vztahují (Příruční mluvnice češtiny, 2003: 281). V případě gramatického čísla je u číslovek situace jiná, protože číslo určují právě číslovky, jinak bychom mohli uvedenou vlastnost adjektiv uplatnit i na ně.

Problémem u těchto dvou vlastností je, že předpokládají to, že budou číslovky (stejně jako adjektiva) vázány na substantiva. To ovšem není pravda, číslovky mohou mít shodnou větněčlenskou platnost jako substantiva nebo příslovce. V těchto případech by číslovky uvedené vlastnosti, shodné s adjektivy, pozbyly.

Další otázkou spojenou s číslovkami je jejich rozdělení. Souček (1917) a Studničková (1922) uvádějí pouze dva druhy číslovek (v jejich případě číselných adjektiv) – základní a řadové. Naproti tomu jiní autoři vydělují druhů číslovek větší množství.

Mezi číslovkami uvádějí všichni zbylí autoři¹⁰⁰ i číslovky hromadné a násobné. Větší část gramatiků přidává i zlomky, desetinná čísla nebo jiné matematické výrazy¹⁰¹. U několika z nich najdeme též číselná příslovce, odvozená od řadových číslovek¹⁰². Kromě těchto kategorií číslovek uvádí Hendrich a kol. (2001) i výrazy vyjadřující věk, ročník apod. Ducháček (1955) zmínil i číslovky distributivní¹⁰³ tvořené analyticky; v Ducháčkově *Grammaire du français contemporain* (společně s J. Bartošem, 1976) najdeme sekundární řadové číslovky, tvořené příponou *-aire*¹⁰⁴.

3.3 Částice, citoslovce, uváděcí výrazy, přičestí, „zápor“

Třetí skupinou slovních druhů, u jejichž klasifikace nebyli autoři zkoumaných příruček jednotní, jsou částice, citoslovce, uváděcí výrazy, přičestí a zápor.

Ve všech těchto případech nebylo problémem to, kam zařadit část lexika, patřící do uvedených slovních druhů, ale to, zda se vůbec jedná o slovní druhy a jestli je nutné je uvádět.

¹⁰⁰ Bednář (1946), Ducháček (1955, 1957, 1976), Podolcová (1963), Stauchová (1969), Šabršula (1986), Bárta (1992), Hendrich a kol. (2001), Taišlová (2002)

¹⁰¹ Bednář (1946), Ducháček (1955, 1957, 1976), Podolcová (1963), Šabršula (1986), Hendrich a kol. (2001), Taišlová (2002)

¹⁰² Bednář (1946), Šabršula (1986), Bárta (1992), Taišlová (2002)

¹⁰³ Par deux, par trois (po dvou, po třech)

¹⁰⁴ Primaire, secondaire, tertiaire (primární, sekundární, terciární)

3.3.1 Částice

Tento slovní druh různě vnímají obě dvě gramatické tradice (jak česká, tak francouzská¹⁰⁵). Autoři námi zkoumaných příruček charakterizují částice odlišně od těchto tradic – jak, to zjistíme v této části.

Mezi částice řadíme jednoslovné, neohebné výrazy, které mají dvě základní funkce - uvozovat věty s citovou náplní a zdůrazňovat některé větné členy (Hendrich a kol., 2001: 243).

Většinou mají původ v jiných slovních druzích (Hendrich a kol., 2001: 243) a nestojí samostatně ve větě. Bárta (1992: 235) uvádí, že částice patří do hovorového jazyka.

Jedná se o velmi nesourodou skupinu slov (Karlík a kol., 2002: 62).

Vzhledem k silné homonymii s předložkami a spojkami je nutné částice od těchto slovních druhů odlišit. Šabršula (1986: 146) navrhuje odlišit je na základě jejich funkčně syntaktické charakteristiky. Částice nepodřizují a neuplatňují se v rekcii, na rozdíl od spojek nespojují větné členy ani věty (Šabršula, 1986: 146). Nejsou větnými členy (Taišlová, 2002: 195; Šabršula, 146).

Jako samostatný slovní druh je uvádějí Hendrich a kol (2001), Šabršula (1986), Taišlová (2002) a Bárta (1992). Ostatní autoři s částicemi nepracují, a nepracují ani s částí lexika, kterou výše uvedení autoři považují za částice.

Pokud bychom brali částice tak, jak je definovali výše zmiňovaní autoři, není podle našeho názoru vhodné tuto část lexika při popisu vynechávat. Částice mají podle nich funkce odlišné od ostatních slovních druhů, i když se tyto funkce mohou projevit pouze na hovorové úrovni jazyka. Ve francouzské gramatické tradici se však částice v této podobě nevyskytují, proto lze souhlasit i s těmi autory, kteří s částicemi jako slovním druhem nepočítají.

3.3.2 Citoslovce

Tento slovní druh nepatří, stejně jako částice, mezi osm základních slovních druhů. Nejdříve se tedy pokusíme zjistit, jak bychom mohli tento slovní druh charakterizovat. Ovšem rozhodně existuje ve francouzské gramatické tradici. Goosse (1995, 2008) uvádí citoslovce jakou součást „mot - phrase“, klada důraz na fakt, že citoslovce mohou být samostatným větným ekvivalentem.

---

¹⁰⁵ Viz příslušná kapitola

Citoslovce mají specifickou funkci: samostatně tvoří základní výpovědi nevětné povahy, větné ekvivalenty. Podle Kláry Osolobě (Karlík a kol., 2002: 56) je pro zařazení výrazu mezi citoslovce nejdůležitější funkce.

Typická je pro ně expresivnost. Patří mezi lexémy vyjadřující emoce, pomáhají navazovat kontakt mezi mluvčím a adresátem. Šabršula (1986: 147) doplňuje sémantickou charakteristiku citoslovcí: vyjadřují zhuštěným způsobem pocity, vůli, nálady mluvčího, nebo na ně upozorňují. Rovněž označují hlasy živočichů a zvuky různých jevů.

Z hlediska formy existují jak jednoslovná (huš, fr), tak víceslovná (do prkýnka...) citoslovce (Karlík a kol., 2002: 56). Tento slovní druh však nemá uzavřený inventář, neustále se obměňuje.

Martinet (1979: 148-149) nazývá podobné jednotky jako syntaktické, protože nejsou kombinovatelné s žádnými jinými jednotkami.

Z autorů námi zkoumaných příruček citoslovce uvádí R. Studničková (1922), Balcar a Tichý (1947), Ducháček (1955, 1957, 1976), Šabršula (1986), Bárta (1992), Hendrich, Tláškal a Radina (2001) a Taišlová (2002).

Ostatní – Souček (1917), Bednář (1946), Stachová (1963), Podolcová (1967) a Bajger (2002) – na rozdíl od nich výrazy, které jsou považovány za citoslovce, nikde neuvádějí.

Vzhledem ke specifickému „označujícímu“ citoslovcí, a také k jejich obtížné kombinabilitě, si myslíme, že je důležité je uvádět jako samostatný slovní druh a nevynechávat je v klasifikaci slovních druhů. Nikdo z českých autorů se neinspiroval Goosseem a nepojmenovává citoslovce jako „mot - phrase“.

3.3.3 Uváděcí výrazy

Jednou ze skupin lexika, u níž jsme narazili na nejednotnost v zařazení mezi slovní druhy, jsou uváděcí výrazy. Jedná se o velmi uzavřenou skupinu o několika členech¹⁰⁶; u všech autorů je tento výčet shodný. Samostatně je zmiňují pouze Šabršula (1986), Hendrich a kol. (2001) a Taišlová (2002). Bárta (1992) řadí uváděcí výrazy jako zvláštní typ částic. Pokud nahlédneme do francouzské gramatické tradice, zjistíme, že uváděcí výrazy zmiňuje pouze André Goosse (1995, 2008), u něhož se čeští autoři mohli inspirovat vzhledem k tomu, že v české gramatické tradici uváděcí výrazy nenajdeme.

¹⁰⁶ voici, voilà, il y a, c'est, ce sont (Hendrich a kol., 2001: 544-546)

Ovšem Goosse považuje za uváděcí výrazy o něco širší skupinu (viz příslušná kapitola). Ostatní autoři je pak nezmiňují vůbec.

Šabršula (1986: 148) poukazuje na fakt, že výrazy „voici, voilà“ řadí někteří jeho současníci k předložkám. Podle něj to však není možné, protože uvedené výrazy mají predikační schopnost. Na druhé straně je ovšem nelze zařadit ke slovesům, jelikož nemají stejné morfologické vlastnosti. Šabršula (1986: 148) rovněž uvádí, že uváděcí výrazy je možné přeložit do jiných jazyků pomocí slovesa „být“, nebo jiného sponového slovesa, které v sobě zahrnuje význam existence.

Uváděcí výrazy mají sice se slovesy společnou predikativní funkci, takže bychom je mohli řadit mezi slovesa (pokud bychom se přísně drželi logického kritéria (Auroux, 1988: 111)). Ovšem je nutné dodat, že uváděcí výrazy se neohýbají v osobě, čísle apod., mají tedy morfologické vlastnosti odlišné od sloves. V tomto případě bychom se mohli přidržet jednoho či druhého kritéria, což ovšem neuděláme a vezmeme v úvahu obě zmiňovaná hlediska. V tomto případě se přikloníme k autorům, kteří vytvořili samostatný slovní druh uváděcích výrazů.

V úvodu této části jsme zmínili, že Bárta (1992) zařadil uváděcí výrazy mezi částice. V obou případech se jedná o neohebná „označující“, ovšem částice většinou nemají schopnost být predikátem. Vzhledem k tomu, že někteří autoři (např. Hendrich a kol., 2001, Bárta, 1992) přiznávají částicím uvozovací funkci, mohla by být poslední uvedená možnost logickým řešením otázky, kam zařadit uváděcí výrazy.

3.3.4 „Příčestí“

Příčestí jako jeden z čtyř slovních druhů uvádí již Varron (viz kapitola 1. 4. 2.). Ovšem později, během XX. století, jsme ve francouzské gramatické tradici náznak oddělit příčestí samostatně nenašli. V našich příručkách jej samostatně uvádí pouze Studničková (1922: 36). Podle této autorky je příčestí charakteru slovesného i adjektivního. Vyjadřuje totiž základní význam slovesa, od něhož je odvozeno, a z hlediska syntaktického může mít přímý doplněk. Adjektivního charakteru je, pokud slouží k vyjádření vlastností osob nebo věcí (naznačením toho, jak jednájí nebo v jakém stavu se nacházejí¹⁰⁷ (Studničková, 1922: 36)). Zbytek autorů shodně uvádí příčestí jako slovesný tvar. Hendrich a kol. (2001: 410) zmiňují, že je nutné odlišit příčestí od slovesného adjektiva, s nímž se je, podle našeho názoru, snaží ztotožnit Studničková (1922: 36).

¹⁰⁷ „Nous parlions en marchant. – Un vieillard respecté.“ (Studničková, 1922: 36).

Podle Hendricha a kol. (2001: 410-417) vyjadřuje přičestí (zde přičestí přítomné) časově omezenou vlastnost, přičemž u adjektiv jde naopak o vlastnost trvalejšího charakteru. Přičestí přítomné též vyjadřuje současnost s jiným dějem. Z morfologického hlediska se neohýbá v rodě a v čísle, jak je tomu u adjektiv (včetně slovesných). Rozdíly jsou i v syntaktických a distribučních vlastnostech přičestí přítomného a slovesného adjektiva. Ještě větší rozdíly najdeme mezi slovesným adjektivem a přičestím minulým. Proto tedy není vhodné, podle nás, mísit tyto dvě skupiny lexika, jak činí Studničková (1922: 36). Zároveň mají obě přičestí mnoho charakteristik, kvůli kterým je logické je zařadit ke slovesům – vyjadřují souslednost, nebo následnost dějů, formálně se jedná o tvary odvozené od sloves.

3.3.5 „Zápor“

Poslední z kategorií, jimiž se budeme zabývat, je zápor. Mezi slovními druhy jej uvádí Stauchová (1963: 147-148), avšak pouze coby zápor slovesný, nezmiňuje tedy možnosti záporu u jiných slovních druhů. Pokud by chtěla považovat zápor za samostatný slovní druh, bylo by nutné jej uvést v jeho celistvosti. Slovesný zápor, který Stauchová (1963) bere jako samostatný slovní druh, je, podle našeho názoru, lepší zařadit jako sémantickou vlastnost sloves. Zápor by bylo možné uvést samostatně, pokud bychom netřídili slova, tak jak jsme zvyklí, ale morfémy či monémy (podle Martinetovské tradice). V tomto případě bychom však museli uvést všechny třídy gramatických morfémů (monémů), a ne pouze jednu.

Závěr

Cílem této práce byla analýza českých gramatik francouzštiny – způsobu jakým jejich autoři přistupují k třídění slovních druhů.

Během první přípravné fáze – tedy mapování různých teorií týkajících se slovních druhů, jsem narazila na několik zajímavých věcí. O slovních druzích hovoří již Platon v 5. století před Kristem. Rozlišuje jména a slovesa, což jsou první zmínky o nějakém dělení lexika. Existuje mnoho kritérií, podle nichž se dají slovní druhy třídit, vědomě se jimi řídí a aplikuje je až v XVIII. století Nicolas Beauzée. Na základě rozdílnosti těchto kritérií kritizují někteří autoři pojem slovních druhů jako takový. Ovšem třídění lexika do slovních druhů je poměrně praktickou pomůckou jak při výuce mateřského jazyka, tak při výuce jazyků cizích. Zjistila jsem také, že v podstatě neexistuje klasifikace slovních druhů aplikovatelná v obecné jazykovědě. Slovní druhy však můžeme třídit v každém jazyce zvlášť.

V průběhu bibliografické rešerše jsem našla množství gramatik francouzštiny, které odpovídaly mým požadavkům. Oproti původnímu předpokladu vyšlo i během let socialistické nadvlády poměrně velké množství různorodých gramatických příruček týkajících se francouzštiny. Vyšly dokonce příručky, které bych mohla považovat za velmi důležité, vzhledem k tomu, že se jimi inspirovali další autoři (díla O. Ducháčka a J. Šabršuly). Našla jsem taktéž velmi cenný zdroj informací o české knižní produkci – databázi Česká národní bibliografie, díky které by nám neměla uniknout ani jediná příručka.

Abych odpověděla na otázky, které jsem si položila v úvodu, mohu konstatovat, že úhlů pohledu je poměrně dost. Zaznamenat můžeme i chronologický vývoj – hlavně v otázce determinantů, kde české gramatiky částečně kopírují vývoj ve francouzské gramatické tradici.

Úhel pohledu českých autorů ovlivnila i česká gramatická tradice, která pracuje se slovním druhem nazvaným číslovky, který není znám ve francouzské gramatické tradici. V mnou zkoumaných příručkách jsem vesměs číslovky jako samostatný slovní druh našla. Českou gramatickou tradici respektovali autoři zkoumaných příruček i v případě citoslovcí. Tyto dva slovní druhy jsou otázkou pouze gramatické tradice (tedy jsme zvyklí je uvádět nebo ne), fungování jazyka zde nemá žádný vliv.

Podobná je situace v otázce částic. Ty jsou také spíše specifické pro českou gramatickou tradici, ta francouzská hovoří o částicích jako o jednotkách spíše

gramatického rázu, které jsou nesamostatné a může se jednat např. o přípony. Pojetí ovšem v tomto případě není názor autorů mnou zkoumaných příruček tak jednoznačný jako v případě číslovek. Zde se větší část autorů (více než dvě třetiny) kloní spíše k francouzskému pojetí částic. Otázkou také je, problémem není spíše překlad, který umožňuje dát do kontextu dva výrazy jejichž pojetí si v jednotlivých jazycích nedopovídá.

Francouzskou gramatikou (konkrétně A. Goosse, který jako první bere uváděcí výrazy jako samostatný slovní druh) se inspirovala část autorů v případě uváděcích výrazů. Někteří autoři mnou zkoumaných příruček totiž tyto výrazy uvádí samostatně.

Rozdílnost ve fungování jazyků se projevila v otázce determinantů. Čeština tento slovní druh nezná z hlediska funkčního, proto bylo otázkou, kam determinanty zařadit a jak je nazvat. V tomto případě se drtivá většina autorů přiklonila k francouzštině, jejímu fungování a gramatické tradici. Výjimkou jsou ti autoři, kteří přiřadili determinanty k zájmenům, zde se projevila formální shoda determinantů s českými zájmeny.

Citoslovce autoři jednoduše buď neuvádí, nebo uvádí. Rovněž jsem nenašla žádný chronologický vývoj, nezjistila jsem ani důvody, které mohly vést k vynechání citoslovcí, které rovněž patří do francouzské gramatické tradice a fungují podobně v obou jazycích.

V podstatě záleží na jednotlivých autorech, zda se nechali ovlivnit domácí, či francouzskou gramatickou tradicí. Rozdílné fungování obou jazyků se pak projevilo pouze v případě determinantů.

Při psaní této práce jsem měla možnost se do hloubky seznámit s problematikou slovních druhů. Měla jsem možnost uvědomit si, že toto téma, které se zdá být poměrně jasné (vždyť jsme se od dětství učili, že slovních druhů je deset, které to jsou a jaká slova do nich patří) je ve skutečnosti velmi komplexní a komplikované téma, jímž se gramatikové zabývají již několik tisíciletí. Cenný pro mne také byl fakt, že jsem se seznámila se všemi gramatikami, které na našem území vyšly a také s různorodými gramatikami francouzských autorů. Pomohlo mi to k většímu rozhledu a také k poznání, že mám více možností, než pouze jednu známou gramatiku, z níž se učí drtivé procento českých studentů francouzštiny.

Résumé

Les parties du discours ou les classes des mots. Depuis l'Antiquité les grammairiens ont regroupé la totalité du lexique dans les groupes. Après plus de deux mille ans de débats à ce sujet on peut faire plusieurs constats.

Premièrement on ne sera jamais d'accord sur le nombre de parties du discours ni sur les critères qu'on doit prendre en compte lors de la répartition du lexique entre les parties du discours. On peut cependant repartir ces critères en trois grands groupes : le critère morphologique, fonctionnel et sémantique.

Le critère morphologique caractérise les mots en fonction de leur structure matérielle et leur variabilité. On distingue donc les mots variables et invariables. Parmi des mots variables on trouve des mots avec des déclinaisons et conjugaisons différentes.

Le signifié des mots prend en compte le critère sémantique - que distingue des mots en se rapportant à leur relation avec des phénomènes extra linguistiques.

En utilisant le critère fonctionnel on prend en compte les fonctions du mot dans la phrase ou l'insertion des mots dans des unités supérieures.

Ces critères ne sont pas utilisés de la même manière au cours des siècles. Souvent on les mélange et on est même tenté d'utiliser plusieurs critères à la fois. Le premier à utiliser un seul critère est Varron, qui ne prend en compte que la morphologie (mais ceci seulement pour le latin). Beaucoup plus tard au XVIIIème siècle Nicolas Beauzée se rend compte des critères définitoires et les applique l'un par l'autre pour répartir le lexique du français. La diversité de ces critères fût un sujet de critique de tout le concept des parties du discours. Mais les parties du discours sont restées à cette critique et nous les retrouvons toujours dans les grammaires de toutes les langues.

Bien évidemment le français est une langue bien décrite depuis des siècles. Mais dans une approche tchèque, nous allons nous concentrer sur la description du français faite par des grammairiens tchèques et à l'usage des Tchèques. Donc avant tout, il faut retrouver des grammaires du français conçues par les Tchèques. Pour mener cette recherche, nous avons consulté la base des données électronique nommée « bibliographie nationale tchèque » (Česká národní bibliografie) qui, de par la loi, regroupe tous les livres parus dans notre pays jusqu'à aujourd'hui. Donc nous sommes sûrs de n'oublier aucune grammaire de français.

Nous avons dénombré en tout 57 ouvrages que nous avons reparti en quatre groupes. A notre analyse nous n'avons soumis que le premier groupe des ces grammaires - des

grammaires normatives, qui décrivent le français dans la totalité. Donc nous sommes arrivés au nombre de 17 ouvrages parus entre 1917 et 2002. Parmi ces ouvrages nous voulons en retenir trois – Grammaire complète de la langue française de Otto Ducháček (1955), La Grammaire scientifique du français (Vědecká mluvnice francouzštiny) de Jan Šabršula (1986) et Grammaire française (Francouzská mluvnice) de J.Hendrich, J. Tláskal (1991, dernière édition en 2001) pour leurs qualités scientifiques et la profondeur avec laquelle leurs auteurs décrivent le français.

Avant d'analyser la répartition des parties du discours dans ces grammaires nous avons présumé deux points de vue qui peuvent éventuellement influencer la répartition des mots entre les parties du discours.

Premièrement c'est la différence entre le fonctionnement du français et du tchèque. Chaque langue fonctionne différemment, donc forcément ces différences doivent influencer la répartition du lexique.

Deuxièmement il y a une différence entre la tradition grammaticale tchèque et française. Il y aura des parties du discours qu'on trouve dans les grammaires tchèques, mais pas dans les françaises et inversement. Donc quelle est la tradition choisie par les auteurs de nos grammaires ?

En analysant ces grammaires nous avons trouvé une partie du discours qui est propre au français – les déterminants. La plupart des auteurs tchèques ont classé les déterminants, ainsi que les auteurs français des années trente parmi les adjectifs qualificatifs et l'article à part, deux auteurs ont décidé de fondre la classe des déterminants. Mais on trouve des auteurs mettant l'article sous les substantifs du fait de leur propriété morphologique. Certains mettent aussi les déterminants sous l'étiquette des pronoms conjoints, car il y a une correspondance formelle entre les déterminants et les pronoms tchèques.

La deuxième remarque concerne une partie du discours tchèque appelée les numéraux (číslovky). Cette partie du discours est inédite dans la tradition grammaticale française, mais courante dans la tradition tchèque. Elle est très facilement définie au niveau sémantique, car elle concerne tous les mots ayant un rapport avec la quantité (peu importe si définie ou indéfinie). Mais de l'autre côté du point de vue fonctionnel et morphologique cette classe est très hétérogène. Cependant la plupart des auteurs de nos grammaires ont choisi de mettre les numéraux à part.

Enfin, il existe des différences dans la répartition du lexique invariable. Nous devons mentionner des particules, des interjections, des mots- phrases et des introducteurs (une partie du discours nementionnée que par André Goosse).

Pour conclure notre travail nous constatons que les deux points de vue influencent la répartition du lexique entre les parties du discours. Alors la différence entre le fonctionnement des deux langues en question ainsi que des traditions grammaticales différentes. Mais aussi il y a des parties du lexique que nous pouvons répartir de la même façon dans les deux langues sans hésiter.

4 Bibliografie

4.1 Tištěné zdroje

Bally Charles (1965), *Linguistique générale et linguistique française*, A. Francke AG Verlag, Bern,

Boisson C., Basset L., Kirtchuck P. (1994), Problématiques des parties du discours in: Basset Louis, Pérennec Marcel, *Les classes de mots Traditions et perspectives*, Preses universitaires de Lyon, Lyon, ISBN 2-7279-0507-4

Clairis Christos (2005), *Vers une linguistique inachevée*, Peeters, Paris, ISBN 90-429-170-6

Clairis Christos (1984), Classes, groupes, ensembles, *La Linguistique*, číslo 20, svazek 1,

Costaouec Denis, Guérin Françoise (2007), *Syntaxe fonctionnelle Théorie et exercices*, Preses Universitaires de Rennes, ISBN 978-2-7535-0311-3

Delatour Y. a kol. (1991), *Grammaire du français-cours de civilisation française de la Sorbonne*, Hachette, Vanves,

Dubois Jean; Lagane René (1973), *La nouvelle grammaire du français*, Larousse, Paris, ISBN 2-03-040165-X

Dubois Jean et al. (2002), *Dictionnaire de linguistique*, Larousse, Paris, ISBN 203532047X

Dvořáková Z., Stýblík V., Ondrášková K. (1997), *Český jazyk pro 2. ročník základní školy*, SPN, Praha

Gaiffe Félix a kol. (1936), *Grammaire Larousse du XXe siècle*, Librairie Larousse/ PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO NAUKOWE, Warszawa,

Garde Paul (1983), Présupposés linguistiques de la théorie des parties du discours, in: *Travaux I.*, Cercle linguistique d'Aix-en-Provence, Aix-en-Provence, ISSN 0760-7822

Grevisse M., Goosse A. (199; *La nouvelle grammaire française*, De Boeck & Larcier, ed. Duculot, Brusel, 3. upravené vydání

Goosse A., Grevisse M. (2008): *Le Bon usage*, De Boeck & Larcier, Brusel, 14. vydání

Hazaël-Massieux M.-C. (1983), Parties de la phrase ou parties du discours, in: *Travaux I.*, Cercle linguistique d'Aix-en-Provence, Aix-en-Provence, ISSN 0760-7822

Holtz Louis (1983), Les parties du discours vues par les latins in: Basset Louis, Pérennec Marcel (edd.), *Les classes de mots, Traditions et perspectives*, Preses universitaires de Lyon, Lyon

Chevalier Jean-Claude (1994), *Que sais-je? Histoire de la grammaire Française*, PUF, Paris, ISBN 2130465897

Chevalier J.-C., Arrivé M., Blanche-Benveniste C., Peytard J. (1964); *Grammaire Larousse du français contemporain*, Librairie Larousse, Paris

Feuillard Colette, kurs *Syntaxe du français*, Université Paris- Descartes, Paris, podzim/zima 2008

Feuillard Colette, kurs *Historie des théories linguistiques*, Université Paris-Descartes, Paris, podzim/zima 2008

Jespersen Otto (1971), *La philosophie de la grammaire*, Les Éditions de Minuit, z angličtiny přeložila Anne-Marie Léonard, ISBN 2-07-072555-3

Karlík, P., Nekula, M., Rusínová, Z. (2003), *Příruční mluvnice češtiny*, NLN-Nakladatelství Lidové noviny, Praha, ISBN

Karlík P., Nekula M., Pleskalová J., (2002), *Encyklopedický slovník češtiny*, NLN – Nakladatelství Lidové noviny, Praha

Lallot Jean (1994), Les parties du discours chez les grammariens grecques in: Basset Louis, Pérennec Marcel (edd.), *Les classes de mots, Traditions et perspectives*, Preses universitaires de Lyon, Lyon

Leclair Lucien (1930), *Grammaire de la langue française ramenée aux principes les plus simples*, Librairie classique Eugène Belin, Paris

Lemaréchal Alain (1989), *Les parties du discours, Sémantique et syntaxe*, PUF, Paris, ISBN 2130421733

Martinet André (1970), *Éléments de linguistique générale*, Armand Colin, Paris, 2-03-070322-2

Martinet André (1996), *Éléments de linguistique générale*, Armand Collin/Mason, Paris, ISBN 2200217188

Martinet André (1979), *Grammaire fonctionnelle du français*, CRÉDIF, Paris, ISBN 2-278-03270-4

Martinet André (1985), *Syntaxe générale*, Armand Collin Éditeur, Paris, ISBN 2200312113

Nováková Z., Švejdová V. (1997), *Český jazyk pro druhý ročník*, Alter, Všeň

Radina Otomar (1981), *francouzština a čeština, systémové srovnání dvou jazyků*, SPN, Praha, ISBN

Riegel M., Pellat J.-C., Rioul R. (2004), *Grammaire méthodique du français*, Quadrige/PUF, Paris, ISBN 978-2-13-053959-9

Saussure Ferdinand de (1996), *Kurs obecné lingvistiky*, vydali Ch. Bally a A. Sechehaye, přeložil F. Čermák, Academia, Praha

Sauvageot Aurélien (1983), Parties du discours et analyse linguistique, in: *Travaux I.*, Cercle linguistique d'Aix-en-Provence, Aix-en-Provence, ISSN 0760-7822

Swiggers P. (1983), Les „Parties du discours“ dans la grammaire française au dix-huitième siècle, *Revue roumaine de linguistique* 28/2, str. 153-163, ISSN 0035-3957

Tesnière Lucien (1965), *Éléments de syntaxe structurale*, Librairie C. Klincksieck, Paris

Tláskal Jaromír (2000), La transposition en *français contemporain*, contribution à l'étude du problème, Karolinum, PrahaPraha: Karolinum.

Tomassone Roberte (1996), *Pour enseigner la grammaire*, Delgrave Pédagogique

Vendryès Joseph (1968), *Langage, Introduction linguistique à l'histoire*, Éditions Albin Michel, Paris

Wilmet Marc (2003), *Grammaire critique du français*, De Boeck & Larcier, ed. Duculot, Bruxelles, 978-2-8011-1403-2

4.2 Studované příručky

Bajger Kryštof (2002), *Repetitorium francouzské gramatiky*, Ostrava: IMPEX, 174 s.

Balcar Josef a Tichý Ota (1947), *Grammaire française: Francouzská mluvnice pro pokročilé*, Praha, Kvasnička a Hampl, 255 s.

Bárta Jan (1992), *Průvodce francouzskou gramatikou*, Praha: Jan Bárta a Antonín Smrček, 358 s.

Bednář Tobiáš (1946), *Přehled francouzské mluvnice*. Druhé vydání , v Brně: Dědictví Havlíčkovo, 95 - [I] s

Ducháček Otto (1957), *Francouzská mluvnice a cvičebnice. D. 1, francouzská mluvnice*, Praha: SPN, 213 s.

Ducháček Otto, Bartoš Jozef (1976), *Grammaire du français contemporain* ,1. vyd., Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatel'stvo,

Ducháček, Otto (1955), *Grammaire complète de la langue française*. 1. vyd., Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 339 s.

Hendrich Josef, Tláskal Jaromír, Radina Otomar (1991), *Francouzská mluvnice*, 1. vyd., Praha: SPN, 700 s.

Podolcová Gabriela, (1963) *Gramatika francúzštiny*, 1. vyd., Bratislava, Slov. pedagog. nakl., 250 s.

Souček Rudolf (1917), *Grammaire Française*, Hranice, Družstvo tiskárny, 73 s.

Stauchová, Věra (1969), *Stručná mluvnice francouzštiny*, 1. vyd., Praha: ČSAV, 342 s.

Studničková Růžena (1922), *Petite grammaire complète: Stručný přehled veškerých pravidel francouzské mluvnice*, Olomouc, R. Promberger, 155 s.

Šabršula Jan (1986), *Vědecká mluvnice francouzštiny: celost. vysokošk. učebnice*, 1. vyd., Praha: Academia, 386 s.

Taišlová Jitka (2002), *Mluvnice francouzštiny = Grammaire du français*, 1. vyd., Praha: Leda, 312 s.

Internetové zdroje

S. Auroux. La grammaire générale et les fondements philosophiques des classements de mots, *Langages*, 1988, n° 92, pp. 79-92.

url : http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/lgge_0458-726x_1988_num_23_92_2001

Consulté le 17 mars 2009 (staženo 17. 3. 2009)

S. Auroux. Annexe I. Les critères de définition des parties du discours, *Langages*, 1988, n° 92, pp. 109-112.

url : http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/lgge_0458-726x_1988_num_23_92_2003

Consulté le 17 mars 2009 (staženo 17. 3. 2009)

B. Colombat. Présentation: Eléments de réflexion pour une histoire des parties du discours, *Langages*, 1988, n° 92, pp. 5-10.

url : http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/lgge_0458-726x_1988_num_23_92_1995

Consulté le 15 mars 2009 (staženo 15. 3. 2009)

J.-P. Lagarde. Les parties du discours dans la linguistique moderne et contemporaine, *Langages*, 1988, n° 92, pp. 93-108.

url : http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/lgge_0458-726x_1988_num_23_92_2002

Consulté le 17 mars 2009 (staženo 17. 3. 2009)

J.-P. Lagarde. Bibliographie générale, *Langages*, 1988, n° 92, pp. 117-127.

url : http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/lgge_0458-726x_1988_num_23_92_2005

Consulté le 30 mars 2009 (staženo 30. 3. 2009)

J. Lallot. Origines et développement de la théorie des parties du discours en Grèce, *Langages*, 1988, n° 92, pp. 11-23.

url : http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/lgge_0458-726x_1988_num_23_92_1996

Consulté le 15 mars 2009 (staženo 15. 3. 2009)

I. Rosier. Les parties du discours aux confins du XIIe siècle, *Langages*, 1988, n° 92, pp. 37-49.

url : http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/lgge_0458-726x_1988_num_23_92_1998

Consulté le 15 mars 2009 (staženo 15. 3. 2009)

[http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/visusel.exe?11;s=2139139920;r=1;nat=;sol=0](http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/visusel.exe?11;s=2139139920;r=1;nat=;sol=0;); (1. 4. 2010) – Trésor de la langue française informatisé

<http://www.lebonusage.com/>
(4. 4. 2010)

http://sigma.nkp.cz/F/MX9K39Y8L8Q92MICYG4R8USQEPCU6LU5AITXMNYNXUMSBY1GU9H-51305?func=file&file_name=base-info – Katalogy a databáze NK ČR

5 Přílohy

Částka 8

Sbírka zákonů č. 37 / 1995

Strana 459

37

ZÁKON

ze dne 8. února 1995

o neperiodických publikacích

Parlament se usnesl na tomto zákoně České republiky:

§ 1

(1) Pro účely tohoto zákona neperiodické publikace jsou rozmnoženiny literárních, vědeckých a uměleckých děl¹⁾ určené k veřejnému šíření, které jsou vydávány jednorázově, popřípadě nejvýše jednou ročně anebo po částech i častěji, tvoří-li obsahově jeden celek.

(2) Pro účely tohoto zákona se veřejným šířením rozumí zpřístupnění neperiodické publikace individuálně neurčenému okruhu osob.

(3) Tento zákon se nevztahuje na tyto neperiodické publikace:

- a) rozmnoženiny audiovizuálních děl,²⁾
- b) rozmnoženiny, které slouží provozní potřebě při výrobě a odbytu výrobků nebo při poskytování služeb, nebo rozmnoženiny, jež jsou součástí výrobků,
- c) bankovky, poštovní známky, mince, platební známky,³⁾ kolkové známky, poštovní ceniny, losy a cenné papíry,⁴⁾
- d) plastické a nástěnné mapy, globy a základní a tematická státní mapová díla⁵⁾ v analogové a digitální formě,
- e) trojrozměrné rozmnoženiny výtvarných děl,
- f) rozmnoženiny programů počítačů,¹⁾
- g) propagační materiály politických stran a politic-

kých hnutí, občanských sdružení, organizací s mezinárodním prvkem, nadací, církví a náboženských společností,⁶⁾

- h) rozmnoženiny vydané v cizině, pokud vydavatel nemá organizační složku na území České republiky.

§ 2

(1) Neperiodická publikace musí obsahovat tyto údaje:

- a) název díla,
- b) jména autorů, jejichž díla jsou v publikaci obsažena, jsou-li známa a autoři jejich uvedení výslovně nezakázali, popřípadě pseudonymy autorů
- c) obchodní jméno a sídlo nebo jméno, příjmení a trvalý pobyt osoby, která neperiodickou publikaci vydala (dále jen „vydavatel“),
- d) rok prvního vydání, je-li znám,
- e) u děl přeložených původní název díla a označení vydání, z něhož byl pořízen překlad,
- f) označení nositele autorských práv,
- g) číslo Mezinárodního standardního číslování knih pokud bylo uděleno,
- h) obchodní jméno a sídlo nebo jméno, příjmení a trvalý pobyt osoby, která neperiodickou publikaci vyrobila, a rok, ve kterém byla tato publikace vydána.

(2) Vydavatel je povinen zajistit, aby neperiodická publikace obsahovala údaje podle odstavce 1.

¹⁾ § 2 odst. 1 zákona č. 35/1965 Sb., o dílech literárních, vědeckých a uměleckých (autorský zákon), ve znění zákona č. 89/1990 Sb.

²⁾ § 1 zákona č. 273/1993 Sb., o některých podmínkách výroby, šíření a archivování audiovizuálních děl, o změně a doplnění některých zákonů a některých dalších předpisů.

³⁾ § 59 odst. 3 písm. d) zákona ČNR č. 337/1992 Sb., o správě daní a poplatků.

⁴⁾ Zákon ČNR č. 591/1992 Sb., o cenných papírech, ve znění zákona č. 89/1993 Sb. a zákona č. 311/1993 Sb.

⁵⁾ § 2 písm. f) a g) zákona č. 200/1994 Sb., o zeměměřičství a o změně a doplnění některých zákonů souvisejících s jeho zavedením.

⁶⁾ Zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, ve znění zákona č. 300/1990 Sb., zákona č. 513/1991 Sb. a zákona č. 68/1993 Sb. Zákon č. 116/1985 Sb., o podmínkách činnosti organizací s mezinárodním prvkem v Československé socialistické republice ve znění zákona č. 157/1989 Sb.

§ 20b a násl. občanského zákoníku.

Zákon ČNR č. 161/1992 Sb., o registraci církví a náboženských společností.

Zákon č. 424/1991 Sb., o sdružování v politických stranách a politických hnutích, ve znění zákona č. 468/1991 Sb., zákona č. 68/1993 Sb., zákona č. 189/1993 Sb. a zákona č. 117/1994 Sb.

(3) Neperiodická publikace, která neobsahuje údaje podle odstavce 1, nesmí být veřejně šířena.

§ 3

(1) Vydavatel je povinen bezplatně a na svůj náklad odevzdat z každého vydání neperiodické publikace do 30 dnů ode dne vydání⁷⁾ stanovený počet publikací (dále jen „povinné výtisky“), s výjimkou uvedenou v odstavci 2, těmto příjemcům:

- a) dva povinné výtisky Národní knihovně České republiky,
- b) jeden povinný výtisk Moravské zemské knihovně v Brně,
- c) jeden povinný výtisk Státní vědecké knihovně v Olomouci,
- d) jeden regionální povinný výtisk místně příslušné státní vědecké knihovně podle sídla vydavatele. Ministerstvo kultury určí vyhláškou regionální příslušnost jednotlivých knihoven pro potřeby tohoto zákona.

(2) Vydavatel neperiodické publikace pořízené slepeckým písmem je povinen odevzdat jeden povinný výtisk Knihovně a tiskárně pro nevidomé K. E. Macana v Praze.

(3) Má-li odevzdaný povinný výtisk vady po stránce technického zpracování, je jeho příjemce oprávněn požadovat jeho výměnu za bezvadný. Toto právo může uplatnit do tří měsíců ode dne, kdy mu byl výtisk doručen, jinak jeho právo zaniká. Vydavatel je povinen výměnu provést ve lhůtě deseti dnů ode dne, kdy mu došel projev vůle příjemce, jímž uplatnil právo na výměnu.

§ 4

Vydavatel je povinen od každé neperiodické publikace, kterou vydává, písemně nabídnout ke koupi⁷⁾ jeden výtisk knihovně určeným vyhláškou Ministerstva kultury, a to do 30 dnů ode dne jejich vydání. Lhůta pro přijetí návrhu na uzavření kupní smlouvy činí jeden měsíc od doručení nabídky. Nebude-li nabídka přijata v této lhůtě, právo na uzavření kupní smlouvy zaniká.

§ 5

(1) Okresní úřad uloží vydavateli neperiodické

publikace, která neobsahuje údaje uvedené v § 2 odst. 1 tohoto zákona, pokutu do výše 50 000 Kč.

(2) Okresní úřad uloží osobě, která veřejně šíří neperiodickou publikaci, v níž nejsou obsaženy údaje uvedené v § 2 odst. 1 tohoto zákona, pokutu do výše 25 000 Kč.

(3) Okresní úřad uloží vydavateli, který neodevzdal povinné výtisky podle § 3 tohoto zákona, pokutu do výše 50 000 Kč.

(4) Okresní úřad uloží vydavateli, který nesplnil nabídkovou povinnost podle § 4 tohoto zákona, pokutu do výše 15 000 Kč.

(5) Místní příslušnost okresního úřadu při řízení o uložení pokut podle odstavců 1, 3 a 4 se řídí sídlem vydavatele, nebo je-li fyzickou osobou, místem jeho trvalého pobytu.

(6) Místní příslušnost okresního úřadu při řízení o uložení pokuty podle odstavce 2 se řídí místem, kde k porušení povinnosti došlo.

(7) Při stanovení výše pokuty okresní úřad přihlíží k závažnosti, způsobu, době trvání a následkům protiprávního jednání.

(8) Pokuty podle odstavců 1 až 4 lze uložit nejpozději do jednoho roku ode dne, kdy se okresní úřad dozví o porušení povinnosti, nejdéle však do tří let ode dne, kdy k porušení povinnosti došlo.

(9) Na řízení o uložení pokuty se vztahují obecné předpisy o správním řízení.⁸⁾

(10) Pokuta je příjmem orgánu, který ji uložil.

(11) Uložení pokuty podle předchozích odstavců nezanikají povinnosti stanovené v § 3 a 4 tohoto zákona.

§ 6

Zrušuje se zákon České národní rady č. 106/1991 Sb., o neperiodických publikacích, ve znění zákona České národní rady č. 281/1991 Sb.

§ 7

Ustanovení § 2 odst. 3 se nevztahuje na publikace vydané před účinností tohoto zákona.

§ 8

Tento zákon nabývá účinnosti dnem 1. ledna 1996.

Uhde v. r.

Havel v. r.

Klaus v. r.

⁷⁾ § 43a a násl. a § 588 a násl. občanského zákoníku.

⁸⁾ Zákon č. 71/1967 Sb., o správním řízení (správní řád).